

PROGRAM REGIONALNY
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

WOJEWÓDZTWO
KUJAWSKO-POMORSKIE

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

Mój region w Europie

Projekt jest współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2007-2013 oraz ze środków budżetu województwa kujawsko-pomorskiego

WOJEWÓDZTWO KUJAWSKO-POMORSKIE

Wiśłana Trasa Rowerowa Opis szlaku

visitkujawsko-pomorskie.pl

Wiśłana
Trasa
Rowerowa

..... Przebieg Wiślanej Trasy
Rowerowej – część
lewobrzeżna ➤ 12

1. Okolice wsi Kozielec – Nowe
(7 km) ➤ 16

2. Nowe – Michale (18 km) ➤ 19

3. Michale – Sartowice
(14 km) ➤ 23

4. Sartowice – Świecie
(12 km) ➤ 27

5. Świecie – Topolno
(19 km) ➤ 32

6. Topolno – Bydgoszcz
(27 km) ➤ 38

7. Bydgoszcz – Przyłubie
(22 km) ➤ 48

8. Przyłubie – Toruń
(31 km) ➤ 56

9. Toruń – Nieszawa

(33 km) ▶ 61

10. Nieszawa – Włocławek

(25 km) ▶ 68

11. Włocławek – okolice wsi

Skoki Małe (30 km) ▶ 73

Przebieg Wiślanej Trasy

Rowerowej – część

prawobrzeżna ▶ 81

1. Okolice wsi Kamienica koło

Dobrzynia nad Wisłą –

Dobrzyń nad Wisłą (8 km) ▶ 85

2. Dobrzyń nad Wisłą –

Włocławek (23 km) ▶ 88

3. Włocławek – Bobrowniki

(16 km) ▶ 96

4. Bobrowniki – Toruń

(46 km) ▶ 100

5. Toruń – Rzęczkowo

(26 km) ▶ 108

6. Rzęczkowo – Ostromecko
(12 km) ➡ 114

7. Ostromecko – Czarze
(12 km) ➡ 118

8. Czarze – Chełmno
(21 km) ➡ 121

9. Chełmno – Podwiesk
(11 km) ➡ 127

10. Podwiesk – Grudziądz
(18 km) ➡ 130

11. Grudziądz – okolice wsi
Mały Wełcz (19 km) ➡ 136

Miejscowości na trasie
szlaku rowerowego wzdłuż
Wisły w województwie
kujawsko-pomorskim ➡ 144

Bobrowniki ➡ 144

Borówno ➡ 145

Brzoza ➡ 146

Bydgoszcz ➤ 147

Chełmno ➤ 167

Chrystkowo ➤ 184

Ciechocinek ➤ 186

Czarze ➤ 189

Dobrzyń nad Wisłą ➤ 190

Gądecz ➤ 194

Górk ➤ 194

Grabowiec ➤ 195

Grabowo ➤ 196

Gruczno ➤ 196

Grudziądz ➤ 198

Kokocko ➤ 206

Kosowo ➤ 208

Kozielec ➤ 208

Mała Nieszawka ➤ 209

Mątawy ➤ 209

Michale ➤ 210

Niedźwiedź ➤ 211

Nieszawa ➤ 212

Nowe ➤ 216

Osiek nad Wisłą ➤ 222

Ostromecko ➤ 223

Otłoczyn ➤ 226

Podwiesk ➤ 227

Polskie i Wielkie Stwolno ➤ 227

Przyłubie ➤ 228

Przypust ➤ 229

Raciążek ➤ 230

Rudki ➤ 232

Sartowice ➤ 232

Skłodzewe ➤ 234

Solec Kujawski ➤ 235

Starogród ➤ 237

Strzelce Dolne ➤ 240

Strzelce Górne ➤ 241

Szynych ➤ 241

Świecie ➤ 243

Topolno ➤ 248

Toruń ➤ 251

Tryl ➤ 277

Wielki Lubień ➤ 277

Wielki Węlcz ➤ 278

Włocławek ➤ 280

Włóki ➤ 294

Złоторia ➤ 295

..... Obiekty przyrodnicze na
trasie i w okolicach szlaku
rowerowego wzdłuż Wisły
w województwie kujawsko-
pomorskim ➤ 298

Bajka ➤ 298

Brda ➤ 298

Ciechocinek ➤ 300

Drwęża ➤ 300

Fletnowo ➤ 302

Gostynińsko-Włocławski
Park Krajobrazowy
(GWPK) ➤ 303

Gościąż ➤ 305

Góra św. Wawrzyńca ➤ 305

Grabowiec ➤ 306

Jazy ➤ 308

Jezioro Rakutowskie ➤ 308

Kępa Bazarowa ➤ 309

Kulin ➤ 310

Las Mariański ➤ 311

Las Piwnicki ➤ 313

Linje ➤ 313

Łęgi na Ostrowiu
Panieńskim ➤ 314

Łosiowe Góry ➤ 316

Mątawa ➤ 317

Mień ➤ 318

Olszyny Rakutowskie ➤ 318

Osa ➤ 319

Ostnicowe Parowy
Gruczna ➤ 320

Ostrów Panieński ➤ 321

Parów Cieleczyński ➤ 321

Płutowo ➤ 323

Puszcza Bydgoska ➤ 323

Reptowo ➤ 325

Sartowice ➤ 325

Śnieżynka ➤ 326

Tążyna ➤ 327

Uroczysko Prodnia ➤ 327

Wda ➤ 328

Wielka Kępa

Ostromecka ➤ 329

Wiosło Duże ➤ 329

Wójtowski Grąd ➤ 330

Zbocza Płutowskie ➤ 331

Zespół Parków Krajobrazo-
wych Chełmińskiego i Nadwi-
ślańskiego (ZPKChiN) ▶ 332

Zielona Struga ▶ 334

Legenda do map ▶ 336

Legenda piktogramów ▶ 337

**Poglądowa mapa przebiegu szlaku –
część lewobrzeżna i prawobrzeżna**

Okolice wsi Kozielec – Nowe – Świecie – Bydgoszcz – Toruń – Włocławek – oko- lice wsi Skoki Małe (238 km)

Szlak rowerowy wzdłuż Wisły w woj. kujawsko-pomorskim składa się z dwóch rozdzielonych rzeką części. Część lewobrzeżna wiedzie od okolic Nowego na pd. zachód, do Bydgoszczy, a następnie na pd. wschód, do Włocławka i Gostynińsko-Włocławskiego Parku Krajobrazowego (GWPK), umożliwiając zwiedzanie wielu miejsc ciekawych przyrodniczo i kulturowo. Po drodze rowerzyści podziwiają wspaniałe krajobrazy chronione w Zespole Parków Krajobrazowych Chełmińskiego i Nadwiślańskiego (ZPKChiN). Turyści mogą tu zobaczyć liczne pomniki przyrody, takie jak: starodrzewy lub aleje drzew, źródło św. Rocha w okolicach Topolna i ogromne głazy narzutowe w Parowie Cieleżyńskim i Gądeczu, pod którymi utworzyły się nisze zaliczane do jaskiń. Szlak biegnie również przy rezerwatach przyrody: Wiosło Duże, Grabowiec, Śnieżynka, Ostnicowe Parowy Gruczna, Kępa Bazarowa,

Ciechocinek, Gościąż. Na szczególną uwagę zasługują punkty widokowe, które w wielu przypadkach są średniowiecznymi grodziskami. Atrakcją przyrodniczą jest także rozległa Puszcza Bydgoska.

Duża część zabytków kultury na lewobrzeżnej części szlaku rowerowego wzdłuż Wisły związana jest z dziejami zakonu krzyżackiego w Prusach. Zobaczyć je można w Nowem i Świeciu, gdzie pozostały ruiny średniowiecznych zamków. Ciekawie prezentują się gotyckie kościoły, z których prawdziwą perłą jest katedra we Włocławku – znajduje się w niej jedyna w województwie płyta nagrobna wyrzeźbiona

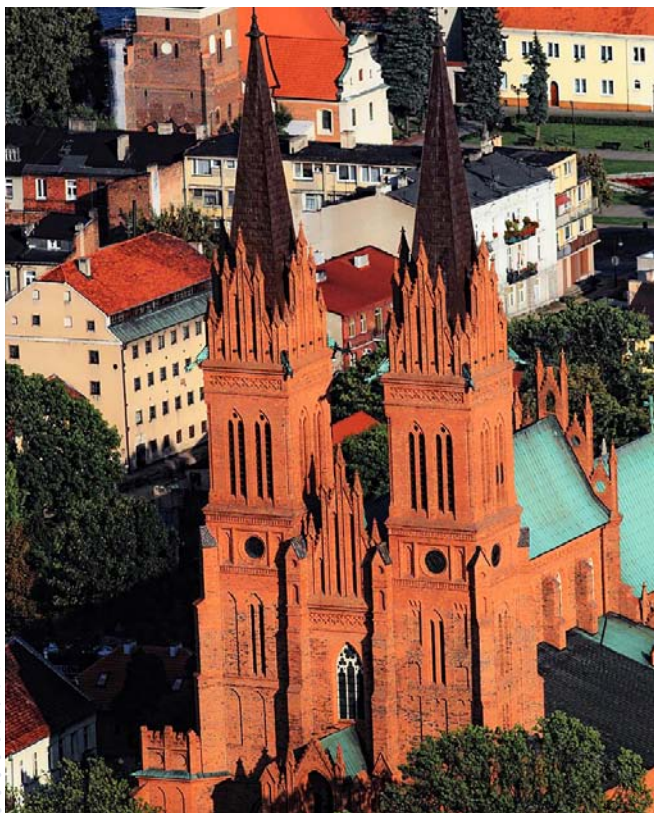
Żurawie w ZPKChiN, Daniel Pach

przez Wita Stwosza. Z okresu baroku pochodzą dawne kościoły klasztorne w Świeciu, Toruniu Podgórzu, Nieszawie i Włocławku, które mogą poszczycić się bogatym wyposażeniem. Szczególną atrakcją rowerowej trasy na lewym brzegu Wisły

Bazylika katedralna Wniebowzięcia NMP we Włocławku,
📷 arch. UM WKP

są ślady po holenderskich osadnikach. Mennonickie chałupy można zobaczyć w niemal każdej wsi po drodze. Podobnie jest ze starymi protestanckimi cmentarzami lub ich relikdami.

Pod względem technicznym trasa jest łatwa, z wyjątkiem kilku podjazdów i gdzieś tam piaszczystych leśnych lub polnych odcinków dróg w okolicach Torunia i Włocławka. W przeważającej części szlak biegnie asfaltowymi drogami o mniejszym natężeniu ruchu. Lewobrzeżna część szlaku liczy prawie 240 km. Dlatego można ją pokonać w dwojaki sposób: albo planując kilkudniową eskapadę, albo dzieląc podróż na mniejsze odcinki. Pomocna jest w tym względzie sieć kolejowa z położonymi w pobliżu szlaku stacjami: Twarda Góra w okolicach Nowego, Warlubie, Górna Grupa, Terespol Pomorski, Bydgoszcz Fordon, Bydgoszcz Łęgowo, Solec Kujawski, Przyłubie, Cierpice, Toruń Główny, Brzoza, Otłoczyn, Aleksandrów Kujawski, Ciechoćinek, Waganiec, Włocławek.

1. Okolice wsi Kozielec – Nowe (7 km)

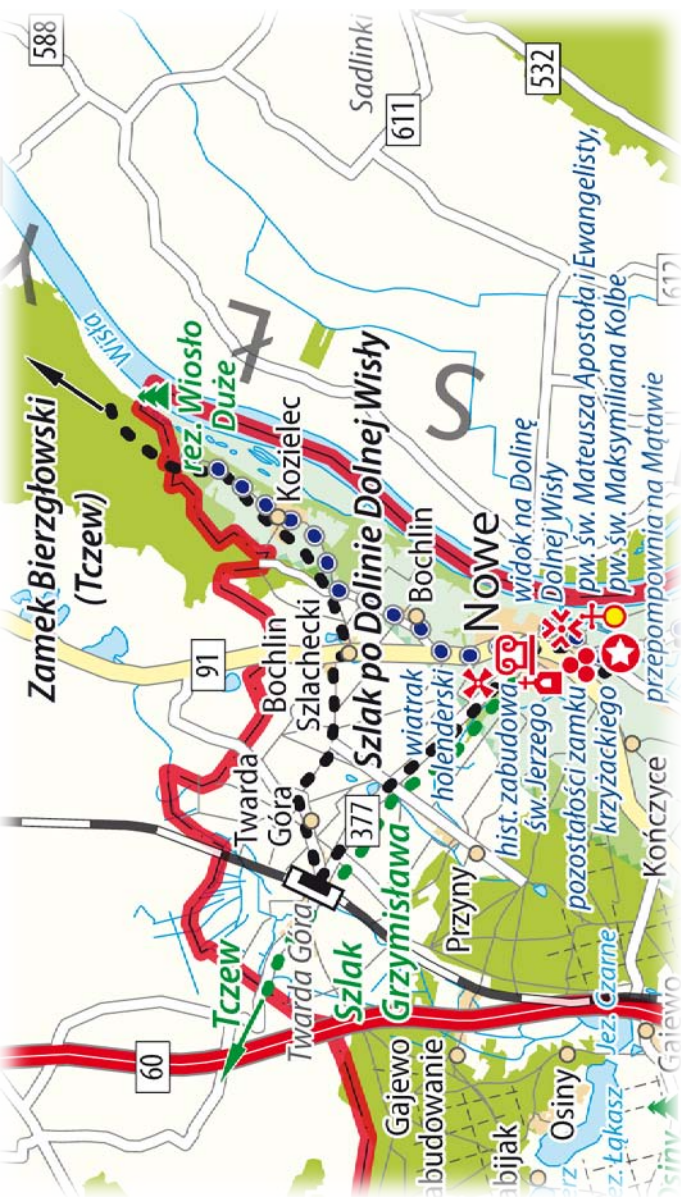
Najbardziej wysunięty na północ odcinek nowego szlaku rowerowego wzdłuż Wisły w woj. kujawsko-pomorskim wiedzie rolniczymi terenami w okolicach wsi Kozielec (koło Nowego). Obszar ten wyróżnia się wysokimi walorami widokowymi i doskonale nadaje się na krótkie rodzinne wypadki za miasto.

Podróż nową trasą turystyczną rozpoczynamy na granicy dużego kompleksu leśnego, który porasta mocno pofałdowany teren Pojezierza Starogardzkiego w woj. pomorskim. W okolicy znajduje się [rezerwat przyrody Wiosło Duże](#), a na odcinku do wsi Kozielec nowo powstała trasa pokrywa się z przebiegiem czarnego szlaku rowerowego po Dolinie Dolnej Wisły, który na lewym brzegu rzeki biegnie aż do Tczewa (woj. pomorskie). Jedziemy

Przebieg WTR – część lewobrzeżna

Okolice wsi Kozielec – Nowe (7 km)

..... OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część lewobrzeżna

Okolice wsi Kozielec – Nowe (7 km)

na południe gruntową drogą do Kozielca. Z lewej strony widać dolinę Wisły i opadające w jej stronę jary, przy drodze rosną pojedyncze pomnikowe okazy drzew, a krajobraz jest lekko pofałdowany. We wsi zaczyna się **asfaltowa nawierzchnia**. Odbijając od czarnego szlaku, skręcamy z asfaltu w lewo, na drogę, która wiedzie do północnych granic **Nowego**. Dojeżdżamy do **ruchliwej szosy** i ścieżką rowerową oraz wydzielonym pasem pieszo-rowerowym kierujemy się w stronę centrum miasta, gdzie znajdują się średniowieczne zabytki, w których godne zobaczenia są m.in. gotyckie malowidła zdobiące ściany **kościół farnego i zamku**. 5 km na zachód od Nowego znajduje się stacja kolejowa Twarda Góra, która umożliwia łatwy dojazd do miasta rowerzystom z innych części województwa lub Polski. W Nowem rozpoczyna się zielony szlak rowerowy Grzymisława, przez

Gniew i Pelplin do Tczewa, o długości 100 km.

2. Nowe – Michale (18 km)

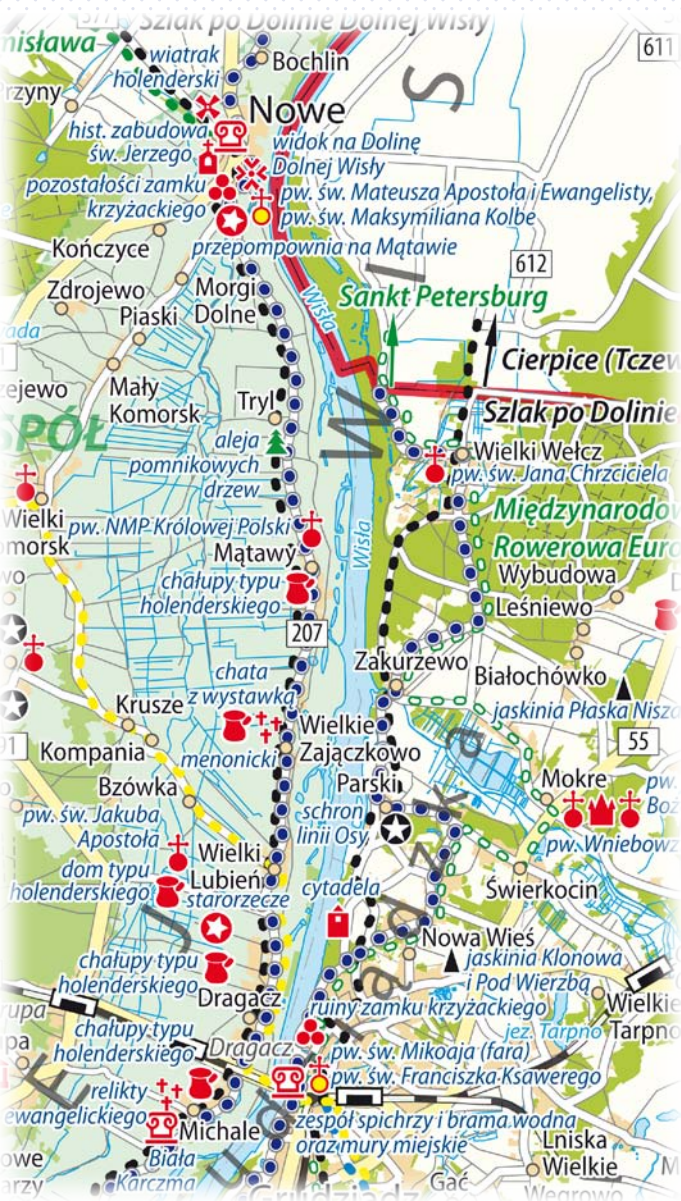
Odcinek od Nowego do wsi Michale prowadzi asfaltowymi drogami wzdłuż linii Wisły w rejonie Kotliny Grudziądzkiej. Okolica jest rolnicza, a teren płaski, urozmaicony licznymi kanałami irygacyjnymi oraz przydrożnymi, niekiedy pomnikowymi alejami drzew. Ciekawostką jest fakt, że za Nowem przejeżdżamy nad rzeką Mątawą, która w Dolinie Dolnej Wisły płynie poniżej poziomu królowej polskich rzek. Z tego powodu konieczne jest przepompowywanie jej wód do Wisły. Cały odcinek szlaku jest łatwy i nie stwarza najmniejszych problemów dla rowerzysty. Jedynie osoby jadące w przeciwnym kierunku będą zmuszone do pokonania podjazdu przed usytuowanym

.....OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część lewobrzeżna

Nowe – Michale (18 km)

.....OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część lewobrzeżna

Nowe – Michale (18 km)

na wysokiej skarpie zabytkowym miastem Nowe.

Z centrum **Nowego** kierujemy się na wschód, w stronę **zjazdu**. Poruszając się równolegle do linii dawnych umocnień średniowiecznego miasta, docieramy do skrzyżowania w Kończycach. Skręcamy w lewo i jedziemy do mostu nad **Matawą** i drogi dojazdowej do **zabytkowej przepompowni** uruchomionej w 1910 r. – warto odbić na chwilę ze szlaku rowerowego, by zobaczyć ten ciekawy obiekt architektury przemysłowej (obecnie odrestaurowany, zagospodarowany i udostępniony do zwiedzania). Jedziemy szosą

Panorama miasta Nowe, arch. UM WKP

..... OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część lewobrzeżna

Nowe – Michale (18 km)

na południe, mijamy aleję pomnikowych lip w [Trylu](#), docieramy do wsi [Mątawy](#), przejeżdżamy obok zabytkowych drewnianych domostw i resztek dawnego cmentarza. Cały czas z lewej strony widzimy wał przeciwpowodziowy zabezpieczający Nizinę Sartowicko-Nowską przed wylewami Wisły, a z prawej pola z licznymi kanałami, które otaczają rzekę Mątawę. Ciekawostką jest fakt, że część istniejących dzisiaj w rejonie Doliny Dolnej Wisły kanałów była tworzona jeszcze przez osadników menonickich. Przejeżdżamy przez Wielkie Zajączkowo, a następnie docieramy do wsi [Wielki Lubień](#), gdzie na skrzyżowaniu z drogą do Wielkiego Komorska (Komórska) stoi **pomenonicka chałupa**. Jedziemy dalej na południe, po drodze mijamy kościół z 1680 r., który zatracił cechy stylowe. W okolicach Dragacza możemy podziwiać otoczone wierzbami malownicze starorzecza – szczególnie atrakcyjnie wyglądają one wiosną.

..... OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część lewobrzeżna

Michale – Sartowice (14 km)

Z lewej strony dochodzi droga nad Wisłę do **punktu widokowego** na Cyta-
delę Grudziądz i Łosiowe Góry. Po dro-
dze spotykamy oznakowania żółtego
szlaku rowerowego z Grudziądza do
Tlenia, o długości 49 km. Jadąc dalej
szosą wzdłuż wału przeciwpowodzio-
wego, mijamy wyremontowaną Bia-
łą Karczmę oraz drogę prowadzącą
przez przejazd w wale do brzegu Wi-
sły. Miejsce to jest **punktem widoko-
wym** na zabytkową część Grudziądza.
Docieramy do wsi [Michale](#) oraz sta-
lowego mostu łączącego Grudziądz
z lewym brzegiem Wisły.

3. Michale – Sartowice (14 km)

Odcinek trasy rowerowej od mostu
drogowego przez Wisłę, łączącego
Grudziądz z jej lewym brzegiem, do
skrzyżowania w pobliżu zespołu par-
kowo-pałacowego w Sartowicach pro-
wadzi asfaltową drogą przy Wielkim

.....OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część lewobrzeżna

Michała – Sartowice (14 km)

..... OPIS SZŁAKU

Przebieg WTR – część lewobrzeżna

Michale – Sartowice (14 km)

Wale, chroniącym tereny okalające rzekę Mąławę przed okresowymi wylewami Wisły. To obszar Niziny Sartowicko-Nowskiej, o rolniczym charakterze, urozmaicony przydrożnymi drzewami. Pola przecina gęsta sieć kanałów odwadniających. Podczas postoju w czasie wycieczki warto wejść na wał, by zobaczyć w oddali Grudziądz, Wisłę oraz zbocza doliny w rejonie Kotliny Grudziądzkiej. Trasa jest łatwa i jedynie w Sartowicach wymaga od rowerzysty pokonania długiego podjazdu.

W miejscowości **Michale** przejeżdżamy pod ceglany wiaduktem, a następnie **asfaltową szosą** przy wale przeciwpowodziowym jedziemy na pd. zachód. Mijamy wiejskie zabudowania i przydrożne drzewa. W oddali między polami z prawej strony płynie Mąława. Mijamy polną drogę do Górnej Grupy – wsi, w której znajduje się muzeum misyjno-etnograficzne gromadzące eksponaty dotyczące pracy polskich misjonarzy

.....OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część lewobrzeżna

Michale – Sartowice (14 km)

 w różnych krajach świata. Jedziemy cały czas na wprost **drogą asfaltową**, przejeżdżamy pod mostem autostradowym, mijamy wsie **Polskie** i **Wielkie Stwolno** oraz niewielkie zbiorniki wodne. Przed Sartowicami Dolnymi, tuż u podnóża zbocza doliny Wisły, z prawej strony znajduje się droga do mostu drogowego nad Mątawą w okolicach miejscowości Święte; możemy nią dotrzeć do malowniczego **rezerwatu Grabowiec**, chroniącego naturalny las liściasty porastający zbocze doliny Wisły poprzecinane wąwozami. W rezerwacie znajduje się leśna ścieżka dydaktyczna, wzdłuż której przygotowano 9 przystanków z tablicami informacyjnymi. Początkiem ścieżki jest parking przy nadleśnictwie Dąbrowa. W **Sartowicach** pokonujemy **podjazd** i zakręty, mijamy budynek **kościółła św. Barbary**, przy którym znajduje się **punkt widokowy** na dolinę Wisły. Na końcu podjazdu

docieramy do pałacu w Sartowicach, o zatraconych cechach stylowych, w otoczeniu którego znajduje się **park** z licznymi cennymi, w tym także egzotycznymi drzewami pomnikowymi. Na skrzyżowaniu przy zespole parkowo-pałacowym szlak rowerowy skręca w prawo.

4. Sartowice – Świecie (12 km)

Na odcinku od Sartowic do Świecia szlak rowerowy prowadzi terenami Wysoczyzny Świeckiej, odbijając nieco od linii Wisły. Powodem jest bardzo trudny, niedostępny dla rowerzystów obszar Czarcich Gór, charakteryzujący się licznymi osuwiskami, wąwozami i źródłiskami. Alternatywną wersją tego odcinka (dla rowerzystów górskich) jest wąska, często zarośnięta trasa czarnego pieszego szlaku turystycznego i zarazem ścieżki dydaktycznej

.....OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część lewobrzeżna

Sartowice – Świecie (12 km)v

.....OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część lewobrzeżna

Sartowice – Świecie (12 km)

im. Zdzisława Erdamanna, powstałej z okazji 75-lecia działalności LOP w Polsce. Po przekroczeniu drogi krajowej poruszamy się gruntową drogą w okolicach strugi Czerwona Woda i rezerwatu przyrody Śnieżynka. Odcinek jest łatwy. Jedynie okresowo (np. po opadach intensywnych deszczów) mogą wystąpić utrudnienia w poruszaniu się po polnej drodze. Nasza trasa pokrywa się z czarnym szlakiem rowerowym po Dolinie Dolnej Wisły.

Od zespołu parkowo-pałacowego w [**Sartowicach**](#) jedziemy drogą

Czarcie Góry koło Świecia, arch. UM WKP

..... OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część lewobrzeżna

Sartowice – Świecie (12 km)

asfaltową na pn. zachód, do skrzyżowania z **ruchliwą drogą krajową** łączącą Gdańsk z innymi dużymi miastami pd. Polski. Po jej przekroczeniu poruszamy się polną drogą w alei drzew. Z lewej strony widzimy otoczoną użytkami rolnymi zarośniętą dolinkę wokół Czerwonej Wody – to **rezerwat Śnieżynka**. Wczesną wiosną łąnami rosną tam białe śnieżyczki przebiśniegi, kwitnące na niebiesko przylaszczki pospolite, złocienie żółte oraz ziarnopłony wiosenne. Niestety, do rezerwatu nie ma dojazdu i można tam dotrzeć jedynie, idąc przez pole. Okolice jest pagórkowata i interesująca krajobrazowo. Przed wsią Czapelki nawierzchnia zmienia się na asfaltową. W miejscowości Czapple wjeżdżamy z kolei na drogę ze Świecia do Jezewa. Teraz mkniemy **drogą asfaltową** na południe, szosę otacza aleja drzew. Na rubieżach **Świecia** przejeżdżamy wiaduktem nad dwupasmową obwodnicą miasta, docieramy do ul.

.....OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część lewobrzeżna

Sartowice – Świecie (12 km)

Wojska Polskiego, będącej **główną arterią** miasta. Skręcamy w prawo i jedziemy w stronę centrum. Na pierwszym skrzyżowaniu skręcamy w lewo, w ul. Sądową, i **zjeżdżamy** nią do mostu nad Wdą. Po drodze mijamy zabytkowy **barokowy zespół poklasztorny Bernardynów**, a nieco dalej siedzibę **ZPKChIN**. Na drugim brzegu **Wdy** (nazywanej też Czarną Wodą) z lewej strony widzimy kolistą wieżę trwałych ruin **zamku krzyżackiego** – możemy do nich dotrzeć specjalnie przygotowaną i wyłożoną kostką drogą poprowadzoną na koronie wału przeciwpowodziowego. Z wieży, uważanej za najwyższą krzywą wieżę w Polsce, roztacza się ciekawy **widok** na dolinę Wisły, pobliskie Czarcie Góry, ujście Wdy do Wisły oraz odległe miasta Grudziądz i Chełmno.

5. Świecie – Topolno (19 km)

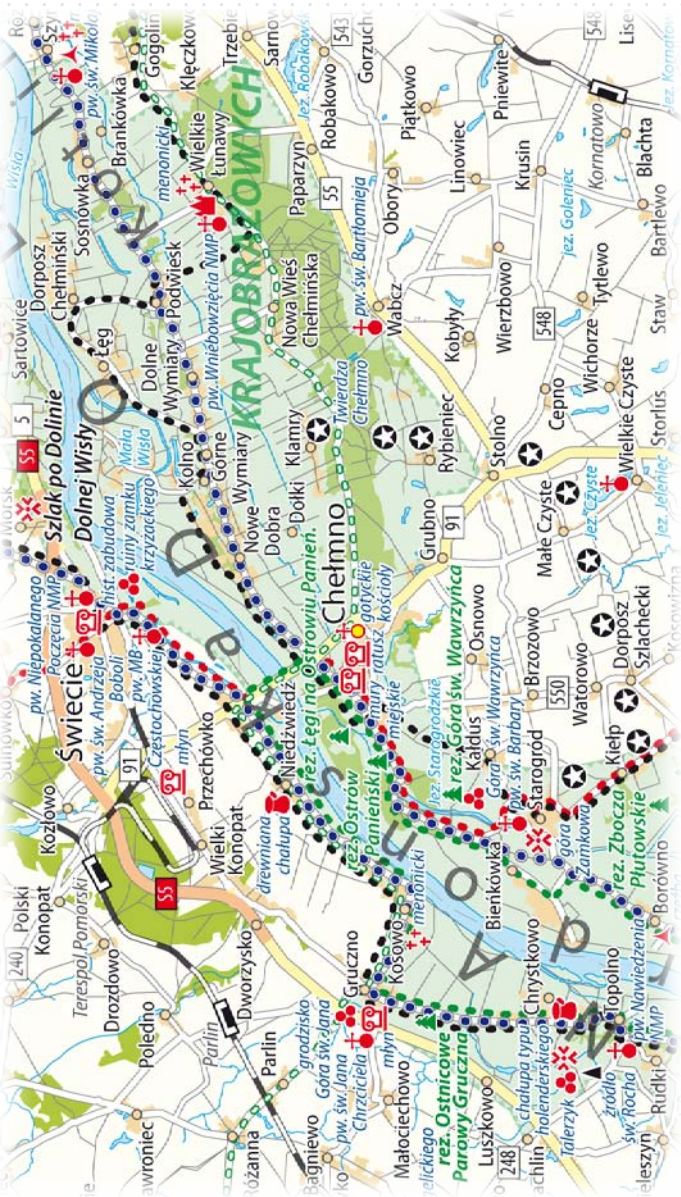
Odcinek ze Świecia do Topolna wiedzie przez lewobrzeżną część Doliny Fordońskiej. Po drodze mijamy wsie, w których znajdują się obiekty związane z kulturą menonicką, oraz rezerwat przyrody Ostnicowe Parowy Gruczna. Atrakcją tego odcinka trasy jest grodzisko Talerzyk (koło Topolna), z którego roztacza się ciekawa panorama na Dolinę Dolnej Wisły. Dlatego wybierając się w drogę, warto zabrać lornetkę i z mapą w ręku rozpoznawać widoczne na horyzoncie miejscowości. Pod względem technicznym trasa jest łatwa i prowadzi bocznymi asfaltowymi szosami po płaskim terenie. Ciekawie prezentują się strome zbocza, które w zależności od pory dnia (a tym samym natężenia oświetlenia) zmieniają charakter poprzez uwypuklanie rzeźby terenu. Na koniec mamy do zwiedzenia barokowy

..... OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część lewobrzeżna

Świecie – Topolno (19 km)

..... OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część lewobrzeżna

Świecie – Topolno (19 km)

kościół w Topolnie, którego wystrój jest w ostatnich latach przywracany do dawnej świetności. Pomalowane na czarno ołtarze z połączanymi elementami dekoracyjnymi robią niezwykle wrażenie. Odcinek pokrywa się z przebiegiem zielonego szlaku rowerowego Bydgoskiego Towarzystwa Cyklistów oraz czarnego po Dolinie Dolnej Wisły. Nowa trasa turystyczna styka się również z zielonym międzynarodowym szlakiem rowerowym z Francji do Rosji – R1.

Od mostu na [Wdzie](#) opodal trwały ruin krzyżackiego zamku

Rezerwat Ostnicowe Parowy Gruczna – widok na południe, Włodzimierz Bykowski

..... OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część lewobrzeżna

Świecie – Topolno (19 km)

w Świeciu jedziemy na południe, a następnie skręcamy w ul. Farną, która prowadzi do najstarszego w mieście, **gotycko-renesansowego kościoła** pw. Matki Boskiej Częstochowskiej. Przy budynku świątyni zachowały się **fragmenty średniowiecznych murów miejskich**, niegdyś otaczających stare miasto, które po powodziach zostało przeniesione na obecną, wyżej położone miejsce. Wyjeżdżamy na **szosę** do Głogówka Królewskiego i jedziemy nią na pd. zachód. Przecinamy **bardzo ruchliwą drogę krajową** z Gdańska do Torunia i **wąską asfaltową nawierzchnią** przy wale przeciwpowodziowym mkniemy do Niedźwiedzia, gdzie stoi zabytkowa drewniana chałupa. Po drodze mijamy **rozlewiska otoczone polnymi wierzbami**. Warto się przy nich zatrzymać i wejść na wał przeciwpowodziowy, by zobaczyć **panoramę Chełmna** z wyróżniającymi się

.....OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część lewobrzeżna

Świecie – Topolno (19 km)

wieżami gotyckich kościołów oraz unikalnym renesansowym ratuszem. W **Kosowie** skręcamy w prawo i dojeżdżamy do **Gruczna**. W miejscowości warto podjechać do **dawnego młyna**, pełniącego dziś funkcje muzealno-edukacyjne, i zwiedzić jego wnętrza z oryginalnym wyposażeniem oraz zobaczyć zgromadzone w sąsiedztwie **zabytkowe ule, zrekonstruowany Dom Pszczół, kolekcję pni i piec chlebowy**. Ciekawostką jest też odtworzona w 2012 r. lodownia. Charakterystycznym obiektem Gruczna jest położone w centrum grodzisko – **Góra św. Jana**. W Grucznie co roku odbywa się festiwal smaku, którego celem jest prezentacja produktów regionalnych i tradycji kulinarnych z Doliny Dolnej Wisły. Ze wsi wyjeżdżamy szosą prowadzącą na pd. zachód. Z prawej strony widzimy strome, urozmaicone parowami nadwiślańskie zbocza – to

..... OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część lewobrzeżna

Świecie – Topolno (19 km)

rezerwat przyrody Ostnicowe Pa-rowy Gruczna, miejsce występowania rzadkiej ostnicy Jana oraz innych gatunków roślinności kserotermicznej. Z lewej strony mijamy drogowskaz i drogę dojazdową do **Chrystkowa**, gdzie znajduje się okazała i reprezentacyjna **chałupa menonicka** z 1770 r. oraz kolekcja starych odmian drzew owocowych, w której zgromadzono aż 84 odmiany jabłoni (253 drzewa) i ponad 30 odmian grusz (łącznie 78 drzew) – stan na 2012 r. Za Topolinkiem dojeżdżamy do zakrętu i skrzyżowania z gruntową drogą. Skręcając w nią, możemy dotrzeć do grodziska Talerzyk, doskonałego **punktu widokowego** na dolinę Wisły. W **Topolnie** docieramy do za-
 bytkowego kościoła. U podnóża zboczy doliny Wisły, naprzeciw sakralnego budynku, znajduje się **źródło św. Rocha** – pomnik przyrody nieożywionej, a na szczycie wzniesienia

dawny cmentarz ewangelicki. Najciekawsze obiekty wsi można obejrzeć, pokonując ścieżkę dydaktyczną im. Jana Pawła II, składającą się z czterech punktów. Tablica informacyjna znajduje się przy kościele.

6. Topolno – Bydgoszcz (27 km)

Odcinek szlaku między Topolnem a mostem na Brdzie w Bydgoszczy przy ul. Spornej prowadzi południową częścią Doliny Fordońskiej, która wchodzi w skład Doliny

Rosnąca w rezerwacie ostnica Jana, arch. UM WKP

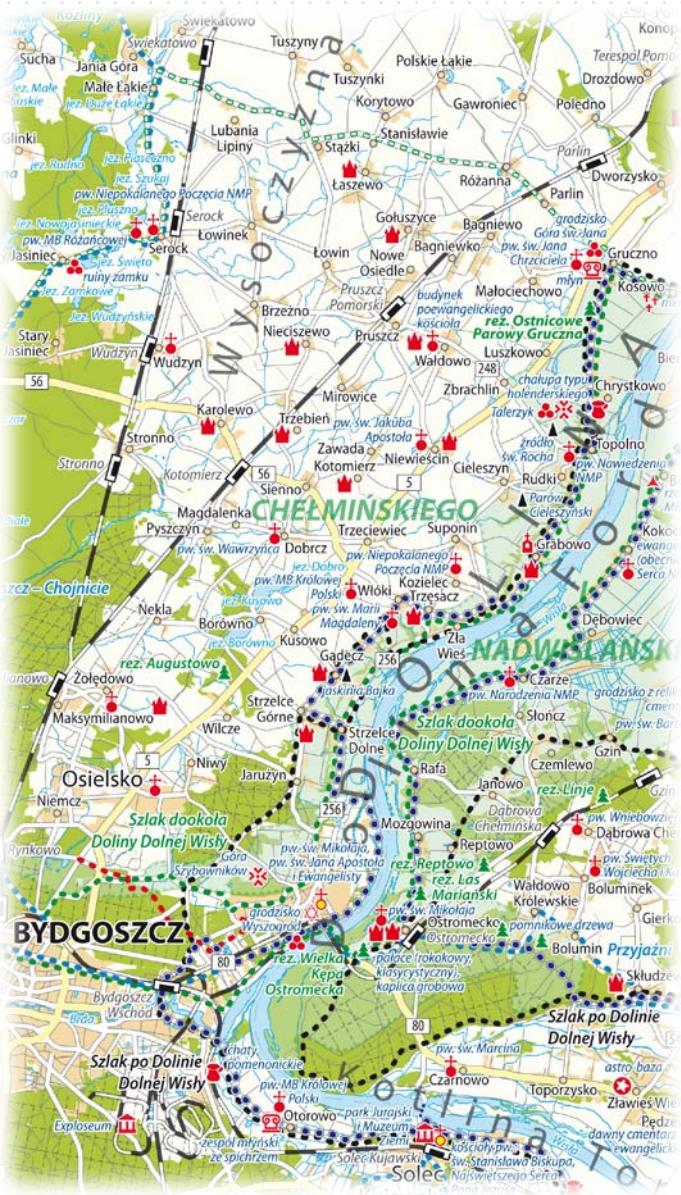

.....OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część lewobrzeżna

Topolno – Bydgoszcz (27 km)

..... OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część lewobrzeżna

Topolno – Bydgoszcz (27 km)

Dolnej Wisły. Turystyczna trasa jest urozmaicona krajobrazowo i obfituje w wiele atrakcji przyrodniczych (Parów Cieleżyński, jaskinia Bajka, uroczysko Prodnia) oraz kulturowych (kościół w Topolnie, kapliczka w Grabowie, drewniany barokowy kościół we Włókach, zabytki dzielnicy Fordon). W wielu miejscach szlak rowerowy ma widokowy charakter. Trasa jest stosunkowo łatwa, choć po drodze czeka nas jeden długi podjazd i zjazd. Większość dróg jest asfaltowa i tylko w okolicach wału przeciwpowodziowego w Fordonie będziemy poruszać się po drogach gruntowych. Duża część nowej trasy pokrywa się z czarnym szlakiem rowerowym po Dolinie Dolnej Wisły oraz zielonym szlakiem Bydgoskiego Towarzystwa Cyklistów.

Od barokowego kościoła w **Topolnie** kierujemy się na zachód, mijamy drogowskaz i drogę dojazdową do **źródła św. Rocha** – pomnika

.....OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część lewobrzeżna

Topolno – Bydgoszcz (27 km)

przyrody nieożywionej, a po chwili, na skrzyżowaniu obok przydrożnego krzyża i pasieki uli, skręcamy w lewo. Jedziemy na południe wąską **drogą asfaltową**, mijamy wieś **Rudki** i dojeżdżamy do mostku nad Strugą Niewieścińską. Przed strugą, po prawej stronie drogi, znajduje się rozległy **Parów Cielezyński**, którego największą atrakcją są unikalne na Niziu Polskim obiekty jaskiniowe, występujące w obrębie piaskowców i zlepieńców plejstocentrycznych. Mimo że tworzą one płytkie schroniska i nisze skalne, zasługują na uwagę

Jaskinia Bajka w Gądeczu, 📷 Włodzimierz Bykowski

..... OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część lewobrzeżna

Topolno – Bydgoszcz (27 km)

przede wszystkim z powodu rzadkiego występowania, charakteru skał oraz genezy. Przed **Grabowem** przejeżdżamy obok otoczonej drzewami barokowej kapliczki, a następnie dworu z połowy XIX w., przy którym szosa robi dwa naprzemienne skręty. Wyjeżdżamy ze wsi i mknijemy w stronę Kozielca. Z prawej strony widzimy zbocza doliny, które są miejscem występowania chronionego **Inu austriackiego**. W 2011 r. z inicjatywy Stowarzyszenia na rzecz Rozwoju Wsi Kozielec i Okolic w ramach projektu „Po wiedzę i zdrowie w kozieleckie uroczyska” utworzono ścieżkę edukacyjno-przyrodniczą Kozielec. Trasę ścieżki oparto na istniejącym w tym miejscu systemie dróg. Na trasie wyznaczono dziesięć punktów dotyczących m.in.: elementów krajobrazu rolniczego, charakterystyki Doliny Dolnej Wisły, szaty roślinnej oraz wpływu działalności ludzkiej i naturalnych procesów

..... OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część lewobrzeżna

Topolno – Bydgoszcz (27 km)

przyrodniczych na kształtowanie lokalnej flory. Na ścieżce ustawiono tablice informacyjne, ławy oraz zadaszony punkt widokowy. Kiedy asfaltowa droga skręca w prawo, zaczyna się długi serpentynowy **podjazd**, który przy pokonywaniu szlaku w przeciwnym kierunku okazuje się widokowym zjazdem. Po chwili znacznego wysiłku docieramy do centrum wsi **Kozielec**, mijamy znajdujący się z lewej strony obłożony deskami poewangelicki kościół. Jedziemy wąską **drogą asfaltową** na zachód, mijając okazałe kasztanowce. Okolica wygląda szczególnie ładnie wiosną, kiedy na polach kwitnie rzepak. Gdy dojeżdżamy do skrzyżowania, skręcamy w **główną szosę**, prowadzącą do Koronowa. Zielony szlak rowerowy Bydgoskiego Towarzystwa Cyklistów odbija w lewo, na widokowy zjazd w Trzęsaczu. Jedziemy szosą, wzdłuż której rosną zdziwiałe jabłonie. Na skraju **Włók** szosa

..... OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część lewobrzeżna

Topolno – Bydgoszcz (27 km)

skręca w lewo, a następnie w prawo. Zjeżdżamy z niej prosto, na drogę prowadzącą do drewnianego kościółka z 1699 r. Jadąc główną ulicą do skrzyżowania z ruchliwą szosą z Bydgoszczy do Gdańska, dotrzemy do skweru, gdzie stoi pomnik bitwy stoczonej w okolicach wsi we wrześniu 1939 r. pomiędzy żołnierzami 2 Batalionu 23 Pułku Piechoty 27 Dywizji Piechoty a niemieckimi oddziałami wspartymi silnym ogniem artylerii i jednostek pancernych. Z Włók kierujemy się na pd. zachód. Mkniemy po **wąskim asfalcie** w lekko pagórkowatym terenie. Dojeżdżamy do [Gądecza](#). Z lewej strony dochodzi gruntowa droga prowadząca do malowniczego jaru z największą w regionie [Jaskinią Bajka](#), która znajduje się na drugim brzegu strumienia, pod ogromnym piaskowcem wtopionym w strome zbocze jaru. W [Strzelcach Górnych](#) na skrzyżowaniu z główną szosą

..... OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część lewobrzeżna

Topolno – Bydgoszcz (27 km)

skręcamy w lewo, na **szybki i stromy zjazd** (przy podróży w przeciwną stronę wymagający sporego wysiłku podjazd). Odbijając w Strzelcach Górnych w boczną drogę, możemy dotrzeć do dawnego dworu z pozostałościami parku krajobrazowego. Na końcu zjazdu, na skrzyżowaniu u podnóża zbocza doliny Wisły, wkraczamy w obszar wsi **Strzelce Dolne** i skręcamy na południe, w kierunku Bydgoszczy. Co roku we wsi odbywa się rozstławione w woj. kujawsko-pomorskim **Święto Śliwki**, związane z kultywowaniem smażenia powideł w tradycyjnych miedzianych kotłach. Patrząc w stronę Wisły, widzimy rozległe łąki, które wiosną bywają zalewane; po drugiej stronie wznoszą się miejscami strome skarpy. Tuż przed Bydgoszczą z prawej strony mijamy użytek ekologiczny **uroczysko Prodnia**, który jest malowniczym i ciekawym przyrodniczo jarem. Wiosną kwitną tam

.....OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część lewobrzeżna

Topolno – Bydgoszcz (27 km)

przebiśniegi, a przez cały rok rosną skrzypy. Kiedy do szosy, którą prowadzi szlak, dochodzi wał, skręcamy w lewo i jedziemy gruntową drogą wzdłuż wysokich umocnień przeciwpowodziowych. Przy oczyszczalni ścieków mijamy **ścieżkę przyrodniczo-ekologiczną**. Znajdują się na niej tablice informacyjne o występujących tu ptakach oraz niewielkie wieże umożliwiające obserwowanie dzikiej przyrody. Co jakiś czas mijamy przejazdy przez wał – warto w którymś miejscu wspiąć się na jego koronę i podziwiać **widoki** na Wisłę oraz jej drugi brzeg; możemy zobaczyć wieżę kościoła i barokowy pałac w Ostromecku oraz dwa rezerwaty przyrody: Las Mariański i Wielką Kępę Ostromecką.

W Fordonie, od 1973 r. dzielnicy **Bydgoszczy**, wjeżdżamy między bloki i docieramy do rynku, przy którym stoi **neobarokowy kościół św. Mikołaja**. Trasa szlaku jest w tym miejscu

..... OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część lewobrzeżna

Topolno – Bydgoszcz (27 km)

rozdzielona, poruszamy się **jedno-kierunkowymi ulicami**. Od centrum dawnego Fordonu kierujemy się w stronę jedyne go mostu na Wiśle w Bydgoszczy. Po drodze mijamy budynek dawnej synagogi (obecnie odrestaurowanej), a następnie zjeżdżamy w kierunku mostu i ul. Nad Wisłą przejeżdżamy pod nim. Do naszej trasy dołączają szlaki rowerowe zielony i niebieski. Pokonujemy **podjazd**, przejeżdżamy ścieżkami przez park Milenijny i wyjeżdżamy na ul. Fordońską, przy której biegnie pas pieszo-rowerowy. Opodal znajduje się stacja kolejowa Bydgoszcz Fordon – warto o niej pamiętać, planując rowerowe wycieczki. Opodal słodowni z lewej strony mijamy **grodzisko Wyszogród**. Jedziemy krawędzią sosnowego lasu. Za skrzyżowaniem z ul. Łowicką skręcamy w prawo, przejeżdżamy pod wiaduktem przy ul. Fordońskiej. Poruszamy się ścieżką rowerową przy ul. Rejewskiego, na

światłach skręcamy w lewo i dalej wydzieloną ścieżką rowerową jedziemy do Bydgoszczy Wschód. Na rogatkach szlak skręca w lewo i ponownie pokrywa się z przebiegiem czarnego szlaku rowerowego po Dolinie Dolnej Wisły. Za kolejnym przejazdem kolejowym jedziemy **wąską ścieżką pieszo-rowerową**, przecinamy ul. Fordońską, wjeżdżamy na ścieżkę rowerową przy ul. Spornej, a następnie przejeżdżamy przez sztuczną wyspę na Zimnych Wodach, którą utworzono w 1897 r. w wyniku przekopu skracającego żeglugę i likwidującego konieczność przepływania przez naturalny meander **Brdy**. Po przejechaniu mostu jedziemy prosto i docieramy do skrzyżowania z ul. Toruńską.

7. Bydgoszcz – Przyłubie (22 km)

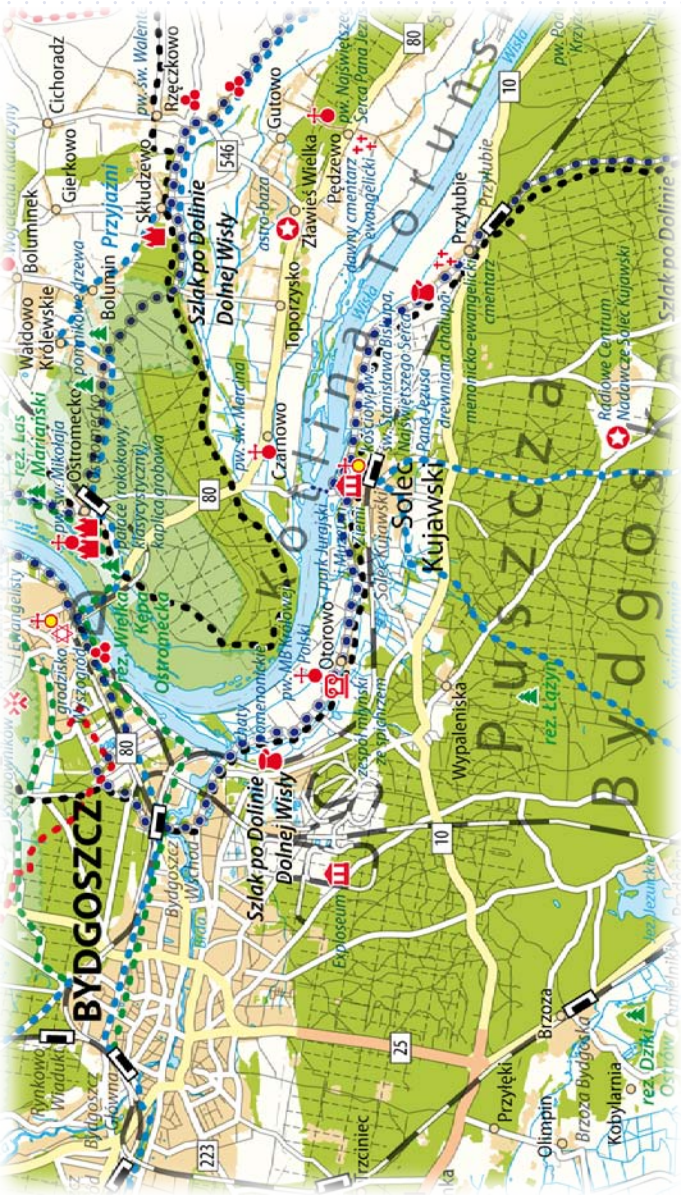
Odcinek od mostu na Brdzie przy ul. Spornej w Bydgoszczy aż do

.....OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część lewobrzeżna

Bydgoszcz – Przyłubie (22 km)

..... OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część lewobrzeżna

Bydgoszcz – Przyłubie (22 km)

przystanku kolejowego w Przyłubiu prowadzi Pradolina Toruńsko-Eberswaldzką w okolicach ogromnego zakola Wisły, w którym największa polska rzeka zmienia kierunek, skręcając ostro na pn. wschód. Trasa jest widokowa, szczególnie w okolicach Otorowa i Przyłubia. W Solcu Kujawskim docieramy nawet nad brzeg rzeki. Na trasie znajduje się kilka zabytków związanych z menonitami. Pod względem technicznym trasa jest bardzo łatwa i wiedzie asfaltowymi szosami lub wyodrębnionymi ścieżkami rowerowymi. Jedyne podjazdy na trasie (stosunkowo łagodne) czeka nas w okolicach Solca Kujawskiego. Trasa pokrywa się z przebiegiem czarnego szlaku rowerowego po Dolinie Dolnej Wisły, który lewym brzegiem prowadzi z Cierpic (pod Toruniem) do Tczewa (w woj. pomorskim).

Na skrzyżowaniu ul. Spornej z ul. Toruńską w [Bydgoszczy](#)

.....OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część lewobrzeżna

Bydgoszcz – Przyłubie (22 km)

skręcamy w lewo, w kierunku Solca Kujawskiego. Jedziemy ulicą o niekiedy dużym natężeniu ruchu samochodowego. Mijamy stojący samotnie po prawej stronie pomnikowy dąb szypułkowy – to **bydgoski Bartek**, który liczy ponad 450 lat. Kiedy przejeżdżamy przez roгатki, mijamy drogę dojazdową do przystanku kolejowego Bydgoszcz Łęgnowo – można go wykorzystać przy planowaniu rowerowych wycieczek. Po przejechaniu przez torowisko na trasie z Bydgoszczy do Torunia Głównego jedziemy wzdłuż południowego

Cmentarz menonicki w Solcu Kujawskim,

📷 Marek Chełminiak

..... OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część lewobrzeżna

Bydgoszcz – Przyłubie (22 km)

krańca torów regatowych. Wjeżdżamy do Łęgnowa – rolniczej dzielnicy Bydgoszczy. Przejeżdżamy obok zabytkowej **menonickiej drewnianej chaty**, z charakterystycznym podcieniem w konstrukcji, i zaczynamy jechać wydzieloną ścieżką rowerową o nawierzchni asfaltowej. Okolica jest rolnicza, krajobraz urozmaicają pojedyncze przydrożne drzewa. Przejeżdżamy przez Otorowo, a przed Solcem Kujawskim mijamy położoną z prawej strony drogi **Piaskową Górę** – śródlądową wydmnę z dużym odsłonięciem gruntu, usytuowaną na skraju sosnowego lasu. Rozpoczynamy **podjazd**, mijając miejsce pamięci narodowej upamiętniające hitlerowskie mordy z okresu II wojny światowej. Przejeżdżamy przez nieduży las, a następnie wjeżdżamy do miasta. Po drodze mijamy drogowskazy do **JuraParku** (jednego z kilku w Polsce parku dinozaurów ze ścieżką edukacyjną, muzeum Ziemi,

parkiem rozrywki, placem zabaw, kinem, kawiarniami i wieloma innymi atrakcjami dla dzieci i dorosłych).

W **Solcu Kujawskim** szlak rowerowy skręca na północ, z ul. Bydgoskiej w Żeglarską, i prowadzi do Wisły oraz przystani WOPR-u. Dalej wąską ścieżką w bezpośrednim sąsiedztwie Wisły szlak kieruje nas do centrum miasta, które ma ciekawą, sięgającą średniowiecza historię. Tu trasa rozdziela się. Wynika to z organizacji ruchu drogowego, który w wielu miejscach prowadzi jednokierunkowymi ulicami. Do Torunia musimy jechać ul. 23 Stycznia przez pl. Jana Pawła II i skręcić w lewo, w ul. Toruńską, natomiast do Bydgoszczy należy jechać ul. Wolności i na pl. Jana Pawła II skręcić w prawo, w uliczkę prowadzącą do Wisły. Przy stacji kolejowej w Solcu Kujawskim rozpoczyna się i kończy 40-kilometrowy niebieski szlak rowerowy Świadkowie Historii, który prowadzi gruntowymi leśnymi

.....OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część lewobrzeżna

Bydgoszcz – Przyłubie (22 km)

drogami przez [Puszcze Bydgoską](#) w okolicach Radiowego Centrum Nadawczego Polskiego Radia.

Z Solca Kujawskiego wyjeżdżamy szosą na wschód i jedziemy przez las, szybko docierając do miejscowości

Układ urbanistyczny Solca Kujawskiego, Marek Chełminiak

..... OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część lewobrzeżna

Bydgoszcz – Przyłubie (22 km)

Przyłubie, gdzie z lewej strony spostrzegamy **dawny ewangelicko-menonicki cmentarz** z górującym nad nim martwym drzewem o fantazyjnie powyginanym pniu (drzewo obumarło w wyniku pożaru). Obok stoi zabytkowa **drewniana chałupa** z XIX w., w oddali widać drugi brzeg Wisły – to okolice położonego na północ od Przyłubia Rzęczkowa. W pobliżu stoi tablica informacyjna odsyłająca do kilku ciekawych pieszych szlaków turystycznych przebiegających w okolicy Solca. Jedziemy dalej na pd. wschód, docieramy do **bardzo ruchliwej szosy** z Bydgoszczy do południowych dzielnic Torunia. Na chwilę w nią skręcamy, by po przejechaniu niespełna 200 m skierować się w prawo, zgodnie z drogowskazem, na gruntową drogę do maleńkiej stacji kolejowej Przyłubie, położonej na skraju dużego leśnego kompleksu – Puszczy Bydgoskiej.

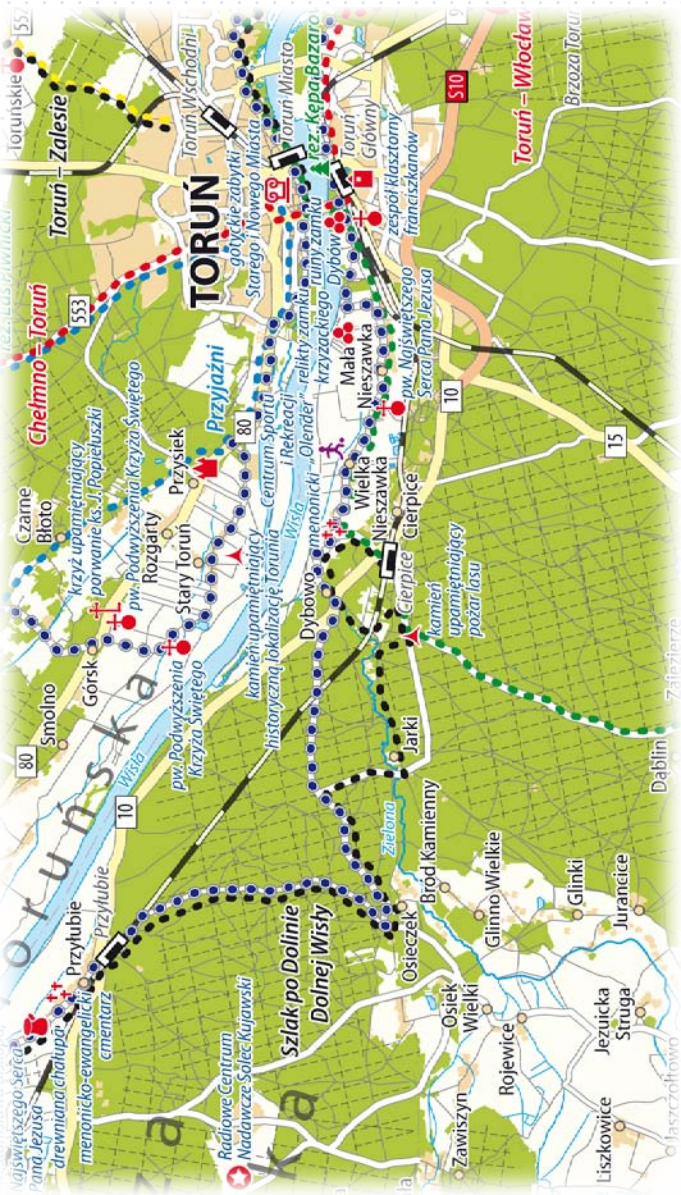

8. Przyłubie – Toruń (31 km)

Odcinek szlaku od stacji kolejowej w Przyłubiu do toruńskiego dworca głównego na początku wiedzie gruntowymi lub asfaltowymi drogami przez Puszcę Bydgoską. W Dybowie dochodzi do wału przeciwpowodziowego, a następnie wykorzystywanymi rolniczo nadwiślańskimi terenami prowadzi w okolicy Wisły i ruin zamku Dybów w Toruniu. Trasa jest łatwa, tylko miejscami wiedzie przez nieznacznie pagórkowaty teren. W porównaniu z innymi odcinkami szlaku rowerowego stosunkowo często biegnie po gruntowych drogach. Częściowo pokrywa się z przebiegiem czarnego szlaku rowerowego po Dolinie Dolnej Wisły oraz zielonego szlaku z Torunia do Inowrocławia. W końcowym etapie łączy się również z czerwonym szlakiem rowerowym do Włocławka.

Przebieg WTR – część lewobrzeżna

Przyłubie – Toruń (31 km)

..... OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część lewobrzeżna

Przyłubie – Toruń (31 km)

Od stacji kolejowej w [Przyłubiu](#) przejeżdżamy na drugą stronę torowiska i kierujemy się w lewo, na leśny trakt równoległy do torów kolejowych. Po pewnym czasie szlak odbija na południe i jedziemy przez bór [Puszczy Bydgoskiej](#) – dużego kompleksu leśnego położonego między Bydgoszczą a Toruniem. Leśna droga jest ubita i wyjeżdżona przez samochody, teren lekko pagórkowaty, między drzewami w wielu miejscach rosną przy drodze smaczne poziomki. Na skrzyżowaniu skręcamy w lewo. Zaczynamy jechać na wschód, otacza nas wysoki sosnowy bór. Po chwili poruszamy się starą, podziurawioną drogą asfaltową. Mijamy **dwa pomnikowe dęby** – tu czarny szlak rowerowy po Dolinie Dolnej Wisły odchodzi w prawo, do wsi Jarki. Pokonujemy przejazd kolejowy bez zapór na trasie Bydgoszcz – Toruń i przed ruchliwą szosą łączącą południowe

..... OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część lewobrzeżna

Przyłubie – Toruń (31 km)

dzielnice wspomnianych miast skręcamy w prawo, na leśny dukt. Chwilę kluczymy w młodym brzozowym ostępie i **zjeżdżamy** do mostu nad **Zieloną Strugą**, a następnie na pierwszym skrzyżowaniu przecinamy główną szosę i pokrywającym się z naszą trasą czarnym szlakiem rowerowym ul. Nad Potokiem jedziemy na północ. Z lewej strony widzimy malowniczą dolinę małej rzeki przecinającej Puszcę Bydgoską. Po lewej stronie mijamy leśnictwo Dybowo, po prawej parking, przejeżdżamy przez nasyp wału przeciwpowodziowego i rolniczymi użytkami poruszamy się na wschód – najpierw ul. Nad Potokiem przy Kanale Nieszawskim i dalej ul. Wiślaną. W Wielkiej Nieszawce wjeżdżamy na **asfaltową drogę**, którą mkniemy do **Małej Nieszawki**. Po drodze, w Wielkiej Nieszawce, można wykorzystać krótkie odcinki wydzielonej w pasie drogi ścieżki rowerowej przynależnej do

.....OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część lewobrzeżna

Przyłubie – Toruń (31 km)

aquaparku Olender, oferującego baseny sportowe i rekreacyjne z wieloma atrakcjami. Kiedy zbliżamy się do bocznic kolejowych opodal stacji Toruń Kluczyki, skręcamy gwałtownie w lewo, w ul. Zagrodową. Jesteśmy już na rubieżach **Torunia**. Po betonowych płytach dojeżdżamy do wału przy Wiśle, zmieniamy kierunek i ponownie jedziemy w prawo (na wschód) ulicą przy grobli. Tu podziwiać można kunszt XIX-wiecznej architektury obronnej w postaci **pozostałości Twierdzy Toruń**, reprezentowanej przez Fort X (Baterię Nadbrzeżną). Dalej widzimy oznaczenia zielonego szlaku rowerowego do Inowrocławia. Na wysokości ul. Kluczyki można wjechać na wał przeciwpowodziowy, którego korona jest udostępniona dla ruchu rowerowego. Przy moście drogowym im. Józefa Piłsudskiego ze względu na zakaz przejazdu przez ulicę zjeżdżamy w stronę Wisły, gdzie znajdujemy

..... OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część lewobrzeżna

Toruń – Nieszawa (33 km)

drogę prowadzącą do ruin zamku Dybów. Przejeżdżamy pod mostem, jedziemy w pobliżu wyspy, a jednocześnie rezerwatu przyrody Kępa Bazarowa. Tu do naszej trasy dołączają oznaczenia czerwonego szlaku rowerowego do Włocławka. Połączonymi szlakami docieramy w pobliże stacji kolejowej Toruń Główny.

9. Toruń – Nieszawa (33 km)

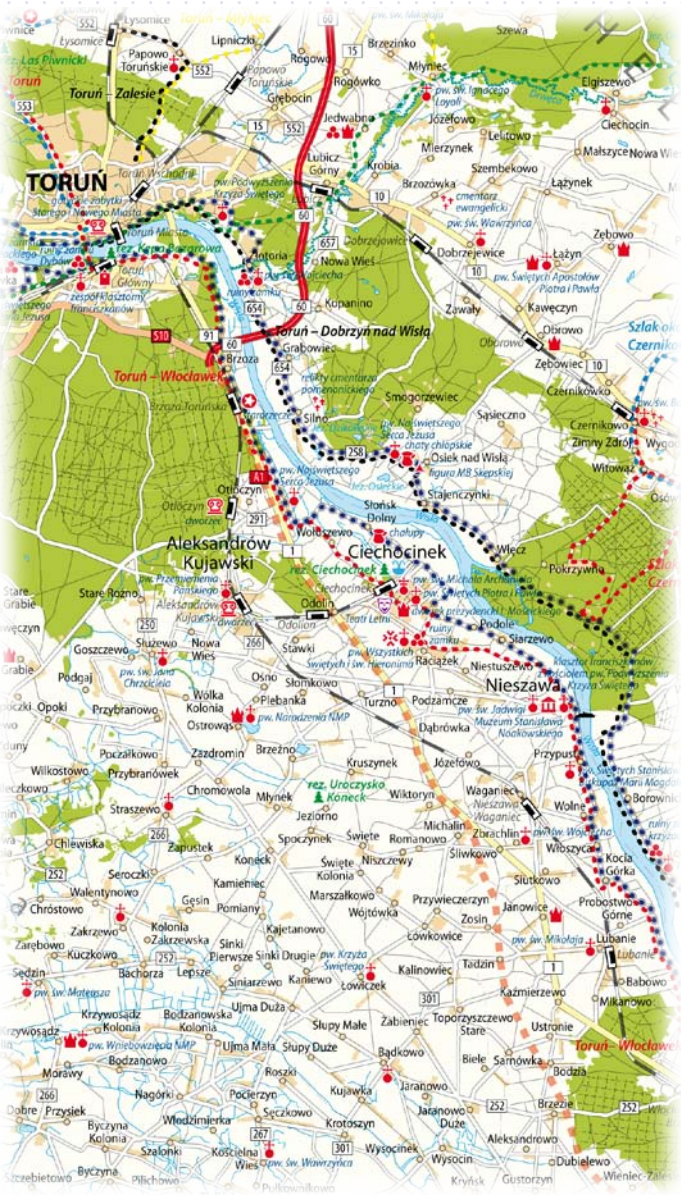
Odcinek z Torunia do Nieszawy prowadzi Kotliną Toruńską, równoległą do linii Wisły. Drogi bywają piaszczyste, ale wysiłek rekompensują widoki (m.in. na wylewiska w pobliżu Karczemki). Na opisywanej części szlaku ciekawie prezentują się okolice Ciechocinka, gdzie koniecznie powinniśmy zobaczyć historyczne tężnie oraz zabytkową XIX-wieczną zabudowę uzdrowiska. Dla wielu atrakcją może okazać się drewniana cerkiew

.....OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część lewobrzeżna

Toruń – Nieszawa (33 km)

.....OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część lewobrzeżna

Toruń – Nieszawa (33 km)

polowa Michała Archanioła w centrum uzdrowskiej miejscowości. Na koniec dojeżdżamy do Nieszawy, której burzliwe dzieje są wyjątkowo interesujące. W miejscowości stoi m.in. gotycki kościół. Atrakcją Nieszawy jest przeprawa przez Wisłę promem napędzanym łopatami. Przebieg szlaku częściowo pokrywa się z trasą czerwonego szlaku rowerowego z Torunia do Włocławka.

Podróż wiślanym szlakiem rowerowym z [Torunia](#) do Nieszawy zaczynamy w pobliżu stacji kolejowej w południowej, lewobrzeżnej

Przeprawa promowa przez Wisłę w Nieszawie,

📷 arch. UM WKP

..... OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część lewobrzeżna

Toruń – Nieszawa (33 km)

części miasta, opodal Kępy Bazarowej, na której znajduje się **platforma widokowa** na otoczone średniowiecznymi murami Stare Miasto. Ruchliwą ul. Dybowską kierujemy się w stronę rogatek i zabytkowego Fortu Kolejowego, odbijamy w ul. Rudacką i przez sosnowy las jedziemy na wschód. Gruntową ulicą przejeżdżamy dzielnicę Rudak. Możnolnie posuwamy się naprzód naszą trasą połączoną z czerwonym szlakiem rowerowym, po niekiedy **bardzo piaszczystych leśnych drogach**. Szlak zaczyna skręcać na południe. Na os. Czerniewice wjeżdżamy na asfaltową szosę. Kiedy docieramy do nasypu autostrady A1, skręcamy w lewo, a następnie w prawo i ul. Ciecocińską przejeżdżamy pod ruchliwym samochodowym szlakiem komunikacyjnym. Utwardzoną drogą kierujemy się na południe, do **Brzozy**, w której znajduje się stacja kolejowa na trasie Bydgoszcz – Włocławek.

..... OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część lewobrzeżna

Toruń – Nieszawa (33 km)

Jedziemy miejscami **piaszczystymi drogami**, podnóżem skarpy doliny otaczającej Wisłę. Ponownie widzimy oznaczenia czerwonego szlaku rowerowego do Włocławka, którego trasa pokrywa się z opisywanym szlakiem. Po drodze, w odległości ok. 200 m od szlaku, mijamy gospodarstwo agroturystyczne – jedno z nielicznych na tym obszarze. Teren jest miejscami pagórkowaty. Przejeżdżamy przez Karczemkę, gdzie przy leśnictwie znajduje się pomnik 67 ofiar największej w powojennej historii katastrofy kolejowej (z 1980 r.). Docieramy do skrzyżowania w **Otłoczynie**; asfaltowa droga na zachód wiedzie do stacji kolejowej Otłoczyn. Warto ją uwzględnić przy planowaniu wycieczek – możemy dzięki niej podzielić trasę na mniejsze odcinki i pokonać szlak na raty.

Z Otłoczyna jedziemy po **asfaltowej nawierzchni** do mostu nad **Tążyną**, która w XIX w. była granicą

..... OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część lewobrzeżna

Toruń – Nieszawa (33 km)

pomiędzy Prusami i Rosją. Za wałem z asfaltu skręcamy w lewo, na drogę przy zabezpieczeniu przeciwpowodziowym. Poruszamy się po betonowych, czasami ażurowych płytach. W okolicach Słońska Dolnego odbijamy od wału w stronę uzdrowskiego **Ciechocinka**. Warto wiedzieć, że pomiędzy miastem a Słońskiem usytuowany jest **rezerwat przyrody Ciechocinek**, w którym występują rośliny słonolubne. Poruszamy się północnymi rubieżami uzdrowskiej miejscowości po różnych nawierzchniach. Z lewej strony, za wałem, znajduje się duża wyspa Kępa Dzikowska, którą od lądu odgradza kanał Łacha. Dojeżdżamy do skrzyżowania dróg; skręcając w lewo, po zaledwie 400 m docieramy do Wisły i terenu spacerowego często odwiedzanego przez kuraszysy. Szlak prowadzi w prawo, do ul. Nieszawskiej, będącej drogą wyjazdową z Ciechocinka w kierunku

..... OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część lewobrzeżna

Toruń – Nieszawa (33 km)

Nieszawy. Skręcamy w nią w lewo i **asfaltową nawierzchnią**, a potem ścieżką rowerową szybko mkniemy na wschód. Gdybyśmy pojechali prosto, dotarlibyśmy do **Raciążka**, w którym znajdują się: zabytkowy **renesansowy kościół**, **ruiny zamku** oraz **punkt widokowy** na Wisłę i okolice. Jeżeli mamy chwilę czasu, warto tam podjechać, pokonując po drodze stromy, serpentynowy **podjazd**. Szlak prowadzi jednak dnem doliny, prosto do Nieszawy. Przejeżdżamy przez wał przeciwpowodziowy, który okala Ciechocinek. Na południu widzimy strome skarpy wiślanej doliny. Do **Nieszawy** wjeżdżamy ul. Ciechocińską, trasą towarzyszącą nam od pewnego czasu czerwonego szlaku rowerowego. Po chwili odbijamy w lewo, na drogę udostępnioną dla ruchu rowerowego, i docieramy do zabytkowego **kościółka św. Jadwigi**.

10. Nieszawa – Włocławek (25 km)

Odcinek szlaku z malowniczo położonej Nieszawy do Włocławka wiedzie gruntowymi drogami oraz bocznymi asfaltowymi szosami wzdłuż linii Wisły. Trasa jest widokowa, poznamy rolnicze tereny Kujaw. Po drodze zwiedzamy zabytki Nieszawy i drewniany barokowy kościół w Przypuście. Na koniec dojeżdżamy do ogromnej katedry włocławskiej, w której znajduje się wiele zabytków ważnych dla dziedzictwa kulturowego Polski. Trasa szlaku jest łatwa, uciążliwe bywają jedynie fragmenty sezonowo piaszczystych polnych dróg. Odcinek z Nieszawy do Włocławka pokrywa się z przebiegiem czerwonego szlaku rowerowego z Torunia do Włocławka. Podczas planowania wycieczek warto pamiętać, że do Nieszawy można dojechać pociągiem, wysiadając na stacji w pobliskim Wagańcu.

.....OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część lewobrzeżna

Nieszawa – Włocławek (25 km)

..... OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część lewobrzeżna

Nieszawa – Włocławek (25 km)

Od budynku kościoła pw. św. Jadwigi w **Nieszawie** jedziemy w stronę rynku, mijamy drogę dojazdową do przystani promowej. Przeprawa przez Wisłę obsługiwana jest przez prom napędzany łopatami. W okolicy rynku **trasa szlaku rozdziela się na dwie linie**. Jest to związane z organizacją ruchu w mieście, którego część przebiega jednokierunkowymi ulicami. Do Ciechocinka szlak prowadzi ul.: Kolbego, Browarną, Sienkiewicza i Noakowskiego. Jadąc do Włocławka, mijamy budynek Muzeum im. Stanisława Noakowskiego i poruszamy się ul. 3 Maja na południe. Przejeżdżamy przy budynkach zaklasztoru **Franciszkańów** i drogą asfaltową wyjeżdżamy z miasta. Tu, **na zjeździe**, zauroczyć nas może widok na Wisłę, która płynie poniżej, po lewej stronie, w odległości zaledwie 40 m od trasy, którą jedziemy. Dalej pokonujemy gruntowy trakt, okresowo **piaszczysty**.

..... OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część lewobrzeżna

Nieszawa – Włocławek (25 km)

W **Przypuszczeniu**, opodal Lisiej Góry, widzimy wyłożoną białym tłuczniem drogę dojazdową do zabytkowego drewnianego **kościół świętych Stanisława Bpa i Marii Magdaleny** z XVII w., który stoi na pobliskim wzniesieniu. Okolica wyróżnia się krajobrazem, na który składają się otwarte przestrzenie, bliskość Wiśły i opadające stromo, a potem łagodnie stoki doliny. Całość uzupełniają podmokłe tereny, pastwiska oraz pojedyncze opuszczone gospodarstwa ze zdziczałymi i kwitnącymi wiosną drzewami owocowymi. Niestety, pojawiające się gdzieś żwirownie i nowe siedliska burzą harmonijność tak rzadkiego już nadwiślańskiego krajobrazu. Cały czas kierujemy się na południe, poruszamy się niekiedy po **piaszczystych drogach**, pokonujemy **podjazd**, we wsi Wólne wjeżdżamy na **drogę asfaltową** i na skrzyżowaniu skręcamy w lewo. Trasą pokrywającą

..... OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część lewobrzeżna

Nieszawa – Włocławek (25 km)

się z przebiegiem czerwonego szlaku rowerowego z Torunia do Włocławka przejeżdżamy przez kolejne wsie: Włoszycę Lubańską, Mikożyn i Kucierz. Po lewej stronie drogi, przy kapliczce, znajduje się **punkt widokowy** na Wisłę, która płynie u podnóża zbocza doliny, w odległości niespełna 200 m. W oddali widać charakterystyczny łuk Wisły wraz z zarośniętymi wyspami Rachcin i Szpica. Nad całością po prawej stronie górują elektrownie wiatrowe, które od jakiegoś czasu zmieniają krajobraz Polski. W Gąbinku jedziemy krótkim odcinkiem ścieżki pieszo-rowerowej. Po drodze mijamy osadniki, groble, oczyszczalnie i budynki ogromnego kompleksu zakładów chemicznych, który kontrastuje z wcześniejszymi krajobrazami. Do **Włocławka** wjeżdżamy ul. Krzywa Góra, pod wiaduktem na ścieżkę rowerową wybudowaną wzdłuż ul. Toruńskiej. Pięciokilometrowym

ciągłem pieszo-rowerowym i ścieżką rowerową jedziemy bezpiecznie w stronę centrum. Wreszcie docieramy do pl. Solidarności, skąd ul. Prymasa Wyszyńskiego kierujemy się do włocławskiej katedry.

11. Włocławek – okolice wsi Skoki Małe (30 km)

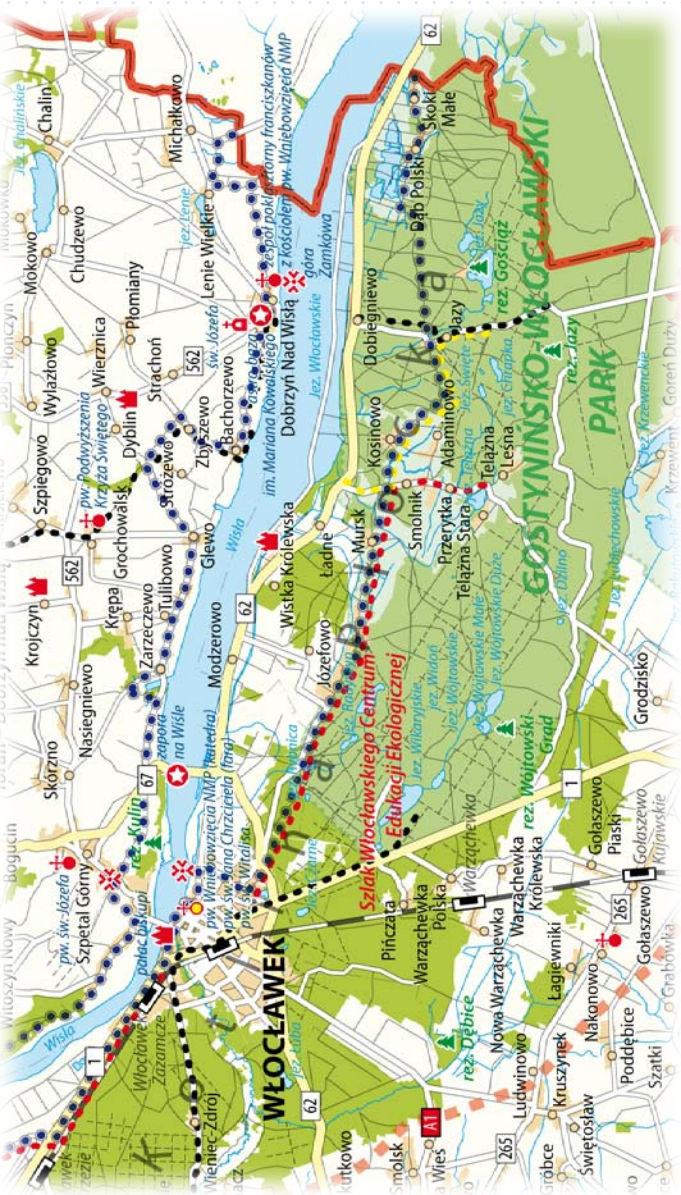
Ostatni odcinek szlaku rowerowego wzdłuż Wisły w woj. kujawsko-pomorskim na lewym brzegu prowadzi terenami położonymi na wschód od Włocławka. Polnymi traktami, leśnymi, piaszczystymi drogami oraz wąskimi szosami asfaltowymi jedziemy do granicy woj. mazowieckiego, przemierzając zach. część GWPK. Trasa szlaku wiedzie najczęściej sosnowym lasem i położonymi na uboczu terenami rolniczymi. Największe trudności sprawia gru-

.....OPIS SZŁAKU

Przebieg WTR – część lewobrzeżna

Włocławek – okolice wsi Skoki Małe (30 km)

..... OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część lewobrzeżna

Włocławek – okolice wsi Skoki Małe (30 km)

ba warstwa piachu zalegająca na niektórych drogach.

Jesteśmy w centrum [Włocławka](#), przy zabytkowej **gotycko-neogotyckiej katedrze Wniebowzięcia NMP**; opodal, nieco na południe, stoi połączony z budynkami seminarium **kościół św. Witalisa**, którego atrakcją jest gotycki tryptyk w prezbiterium. Kierujemy się na północ ul. Gdańską w stronę Wisły i **klasycystycznego pałacu biskupiego** z kolumnowym portykiem na froncie. Przed rzeką kluczymy alejkami, zaczynamy jechać ścieżką rowerową – **bulwarem marszałka Józefa Piłsudskiego**. To jedno z nielicznych miejsc w Polsce, gdzie zrewitalizowano obszar miasta sąsiadujący z Wisłą, nadając mu nowy wizerunek oraz funkcje rekreacyjne. Trasa rowerowa prowadzi na wschód, pod mostem marszałka E. Rydza-Śmigłego. Po drodze mijamy **późnogotycki kościół św. Jana**

Chrzciciela. Pamiętajmy, że w tej części kujawskiego miasta znajdują się liczne muzea, z których zbiorami warto się zapoznać. Kiedy kończy się nadwiślański bulwar, skręcamy w prawo, w ul. Ogniówą, a następnie w lewo, w ul. Łęską, którą docieramy do skrzyżowania z ul. Okrężną. Teraz będziemy dłuższy czas jechać bezpieczną, wydzieloną ścieżką rowerową, aż do ul. Leśnej, którą – również ścieżką rowerową – opuścimy miasto. Sieć dróg rowerowych we Włocławku ułatwia bezpieczne przejechanie przez miasto, aż do położonego we wsch. części os. Kazimierza Wielkiego. Po przekroczeniu ruchliwej szosy wkraczamy do lasu, gdzie zaczynamy przemieszczać się utwardzoną gruntową ścieżką, którą wiedzie czerwony szlak rowerowy, zaprojektowany i oznakowany przez Włocławskie Centrum Edukacji Ekologicznej. Trasa w lesie jest bardzo przyjemna i szybka,

.....OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część lewobrzeżna

Włocławek – okolice wsi Skoki Małe (30 km)

chętnie wykorzystywana nie tylko przez rowerzystów, ale również biegaczy, spacerowiczów i miłośników nordic walking. Po drodze mijamy podmokłe tereny i położone z prawej strony jezioro Rybnica, a dalej leśnictwo o tej samej nazwie. Wjeżdżamy na obszar **GWPK**, który leży na granicy woj. kujawsko-pomorskiego i mazowieckiego.

Ciągle poruszamy się w kierunku wschodnim. Nawierzchnie dróg zmieniają się co jakiś czas: raz jedziemy starą asfaltową szosą, raz utwardzonym traktem, kiedy indziej **piaszczystą drogą**, której pokonanie bywa uciążliwe. Mijamy Józefowo, w okolicach Posady – kompleksu wydm śródlądowych z Piekiełną Górą – szlak robi zygzak i prowadzi przez kolejne miejscowości. Mijamy Mursk z resztkami cmentarza, Ładne i Zuzałkę, gdzie na skrzyżowaniu odchodzi czerwony szlak, a dochodzi żółty szlak Stowarzyszenia

..... OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część lewobrzeżna

Włocławek – okolice wsi Skoki Małe (30 km)

Gmin Turystycznych Pojezierza Gostynińskiego. Szutrówką przejeżdżamy przez Kosinowo, gdzie znajdują się tablice informacyjne szkolnej ścieżki przyrodniczo-leśnej. Za Adaminowem droga staje się **bardzo piaszczysta**, co jest spowodowane prowadzoną w tym miejscu wielkoobszarową wycinką drzew. Jedziemy sosnowym lasem, na skrzyżowaniu skręcamy w lewo, przecinamy czarny szlak rowerowy, po drodze mijamy budynek leśnictwa Ruda. Wreszcie docieramy do leśnictwa Jazy i mostku nad rzeką Rudą, która przepływa przez położone w kierunku pd.-wsch. **jezioro Gościąż** – geomorfologiczny rezerwat przyrody o unikalnym charakterze osadu. Za mostem skręcamy w prawo, w drogę, która po pewnym czasie zmienia się w **piaszczystą** i trudną do przebycia. Na jednym z leśnych skrzyżowań, zgodnie z drogowskazem na leśnictwo Dąb, szlak skręca w lewo, na

.....OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część lewobrzeżna

Włocławek – okolice wsi Skoki Małe (30 km)

północ, a po pewnym czasie ponownie kieruje się na wschód. Jedziemy lasem, a później polami i piaszczystymi drogami. W końcu wyjeżdżamy z kompleksu leśnego i docieramy do **szosy** w kierunku wsi Dąb Polski. Po drodze znajduje się duży obszar wydobycia żwiru i piasku. W miejscu eksploatacji kruszywa zbierająca się woda tworzy płytkie i stosunkowo duże akweny, często zasiedlane przez kolonie ptaków, w tym mewy śmieszki, rybitwy rzeczne i brzegówki. Dlatego w największym wyrobisku utworzono Obszar

Obszar ochrony ptaków „Żwirownia Skoki”, arch. UM WKP

.....OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część lewobrzeżna

Włocławek – okolice wsi Skoki Małe (30 km)

Specjalnej Ochrony Ptaków Natura 2000 „Żwirownia Skoki”.

W wyniku ciągle prowadzonej eksploatacji powierzchnia lustra wody i nowo powstających wysp powiększa się i jest sukcesywnie zasiedlana przez ptactwo. Warto odwiedzić tę rzadką w regionie **ostoję przyrodniczą**. Od tego miejsca szlak prowadzi szosą przez skrawek lasu do miejscowości Skoki Małe – granicy woj. kujawsko-pomorskiego z woj. mazowieckim.

Okolice wsi Kamienica koło Dobrzynia nad Wisłą – Dobrzyń nad Wisłą – Włocławek – Toruń – Ostromecko – Chełmno – Grudziądz – okolice wsi Mały Wełcz (212 km)

Prawobrzeżna część szlaku rowerowego wzdłuż Wisły w woj. kujawsko-pomorskim wiedzie od okolic Dobrzynia nad Wisłą na pn. zachód, do zakola Wisły w okolicach Bydgoszczy, a następnie na pn. wschód, do Grudziądza i wsi Wielki Wełcz. Podobnie jak na lewym brzegu, rowerzyści mogą podziwiać wspaniałe widoki na rzekę i wysoczyzny. Szczególnie atrakcyjne punkty

Punkt widokowy w okolicach Dobrzynia nad Wisłą,

📷 arch. UM WKP

widokowe znajdują się w okolicach Dobrzynia, Torunia, Chełmna i Grudziądza. Miłośników przyrody powinny zadowolić sosnowy bór w okolicach Osieka nad Wiśłą i liczne rezerваты przyrody w ZPKCHiN, chroniącym m.in. lasy łęgowe, a także porastające zbocza doliny grądy oraz miejsca występowania rzadkiej roślinności ksero-termicznej.

Pod względem atrakcji kulturowych na szczególną uwagę zasługują gotyckie zabudunki Torunia i Chełmna – w tej drugiej miejscowości rowerzyści mogą zobaczyć unikalny w skali woj. kujawsko-pomorskiego renesansowy ratusz. Prawobrzeżna

Małe Czyste – schron w ciągu umocnień Twierdzy Chełmno, 📷 Włodzimierz Bykowski

część szlaku jest związana z dziejami zakonu krzyżackiego – można się o tym przekonać, oglądając ruiny zamków w Bobrownikach, Toruniu i Grudziądzu. Dużą atrakcją są też zabytki pochodzące z czasu baroku i klasycyzmu, np.: pałac biskupów kujawskich i kamienica Pod Gwiazdą w Toruniu, zespół parkowo-pałacowy w Ostromecku, zespół spichrzy w Grudziądzu. Prawy brzeg Wisły był w przeszłości miejscem osiedlania się imigrantów z Holandii (olędrów, menonitów). Dlatego w wielu wsiach spotyka się cmentarze lub ich relikty z zabytkowymi menonickimi stelami i nagrobkami. Ciekawostką są również XIX- i XX-wieczne umocnienia obronne twierdz Toruń, Chełmno i Grudziądz. Na linii rzeki Osy znajdują się żelbetowe schrony z wojny obronnej w 1939 r., które powstrzymały atak wojsk niemieckich, opóźniając zdobycie Grudziądza przez hitlerowców.

Wschodnia część szlaku rowerowego wzdłuż Wisły jest prawie 26 km krótsza od zachodniej, mimo to na jej pokonanie również potrzeba kilku dni. Dlatego

.....OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część prawobrzeżna

Okolice wsi Kamienica koło Dobrzynia nad Wisłą – Dobrzyń nad Wisłą (8 km)

organizując podróż, warto zaplanować kilkudniowy rajd z sakwami lub podzielić trasę na mniejsze odcinki. Niestety, nie do wszystkich miejsc na szlaku dociera kolej, jak ma to miejsce na lewym brzegu Wisły. Mimo to w okolicy szlaku jest kilka stacji ułatwiających planowanie wycieczek: Skępe, Lipno, Czernikowo, Obrowo, Lubicz, Toruń Miasto, Ostromecko, Dąbrowa Chełmińska, Unisław, Gorzuchowo Chełmińskie, Wałdowo Szlacheckie, Grudziądz, Rogóźno Pomorskie, Gardeja (ta ostatnia w woj. pomorskim). Technicznie trasa jest łatwa, utrudnieniami są jedynie odcinki piaszczystych dróg między Dobrzyniem i Toruniem. Na trasie rowerzyści poruszają się przeważnie asfaltowymi drogami o małym natężeniu ruchu.

Przebieg WTR – część prawobrzeżna

Okolice wsi Kamienica koło Dobrzynia nad Wisłą – Dobrzyń nad Wisłą (8 km)

1. Okolice wsi Kamienica koło Dobrzynia nad Wisłą – Dobrzyń nad Wisłą (8 km)

Podróż szlakiem rowerowym na prawym brzegu Wisły rozpoczynamy w okolicach wsi Kamienica, leżącej przy wsch. granicy woj. kujawsko-pomorskiego. Odcinek do Dobrzynia nad Wisłą wiedzie głównie polnymi drogami. Utrudnieniami na turystycznej trasie bywają gdzienie-gdzie piaszczyste drogi oraz powstające na nich po pracach polowych koleiny. Rekompensują to widoki na Jezioro Włocławskie oraz atrakcje Dobrzynia, z Górą Zamkową i przystanią jachtową na czele.

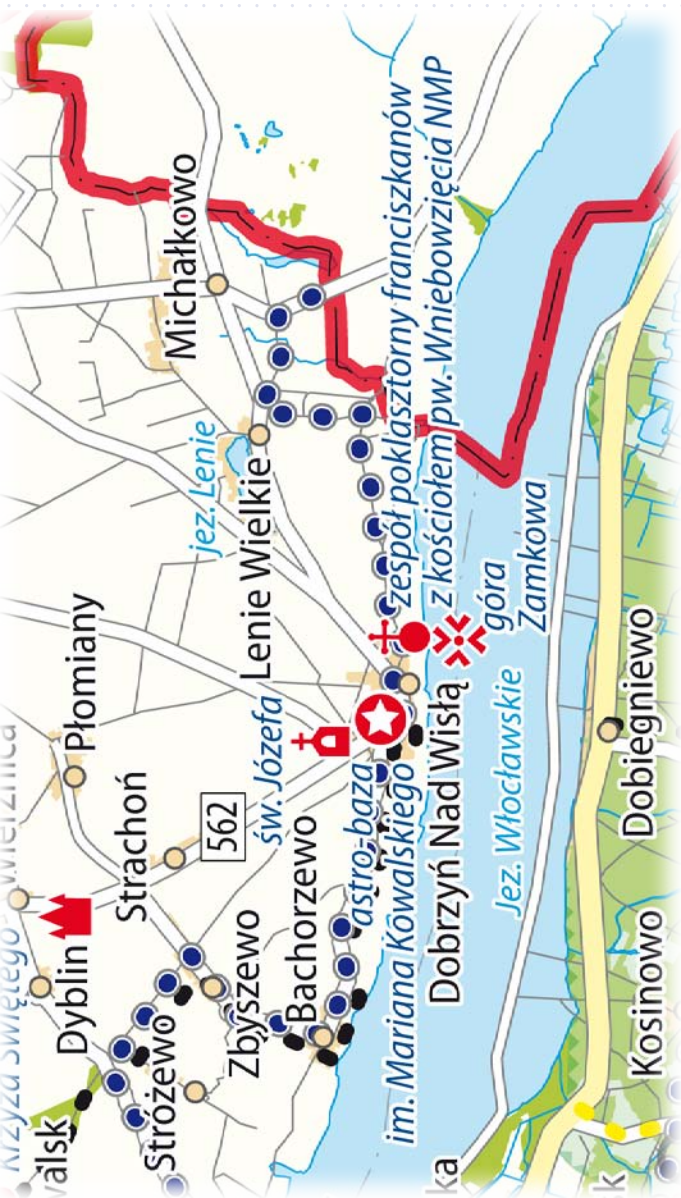
Od granicy woj. kujawsko-pomorskiego i mazowieckiego jedziemy **drogą asfaltową** w stronę Kamienicy. Krajobraz jest rolniczy, typowy dla okolic Dobrzynia. Na pierwszym zakręcie, przy murowanej kapliczce, wjeżdżamy na utwardzoną

.....OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część prawobrzeżna

Okolice wsi Kamienica koło Dobrzynia nad Wisłą – Dobrzyń nad Wisłą (8 km)

.....OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część prawobrzeżna

Okolice wsi Kamienica koło Dobrzynia nad Wisłą – Dobrzyń nad Wisłą (8 km)

polną drogę. Po chwili przejeżdżamy przez porośniętą lasem dolinę Strugi Kamienickiej, uchodzącej do Wisły (Jeziora Włocławskiego). Po niespełna 1 km docieramy do drogi na Dobrzyń; nie musimy na nią wjeżdżać, z boku równolegle wiodzie ścieżka – krótki, ok. 100-metrowy, dogodny i bezpieczny przejazd, za którym skręcamy w lewo, na utwardzoną drogę. Jedziemy na południe. Mijamy elektrownie wiatrowe i **przy osamotnionym drzewie skręcamy w prawo**. Od tego miejsca będziemy jechać cały czas na zachód. Okolica jest płaska, z lewej strony znajdują się strome skarpy, które opadają w kierunku ogromnego sztucznego akwenu. Na chwilę rzeźba terenu nieco się urozmaica. Docieramy do parku Na Skarpie, który znajduje się we wsch. części **Dobrzynia nad Wisłą**. Ulicami Nawojki i Płocką dojeżdżamy do ul. Kościuszki. Od tego miejsca możemy zjechać

.....OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część prawobrzeżna

Okolice wsi Kamienica koło Dobrzynia nad Wisłą – Dobrzyń nad Wisłą (8 km)

do pięknie zagospodarowanej **przystani jachtowej** z zapleczem sanitarnym i gastronomicznym. Skręcając na wysokości pl. Wolności w lewo, w ul. Farną, docieramy do reliktów dawnego kościoła farnego, po którym zachował się jedynie skrawek muru, oraz **Góry Zamkowej** – interesującego punktu widokowego na Jezioro Włocławskie. Jadąc szlakiem rowerowym dalej na zachód ul. Franciszkańską, dojeżdżamy do barokowego **zespołu poklasztornego Franciszkanów**.

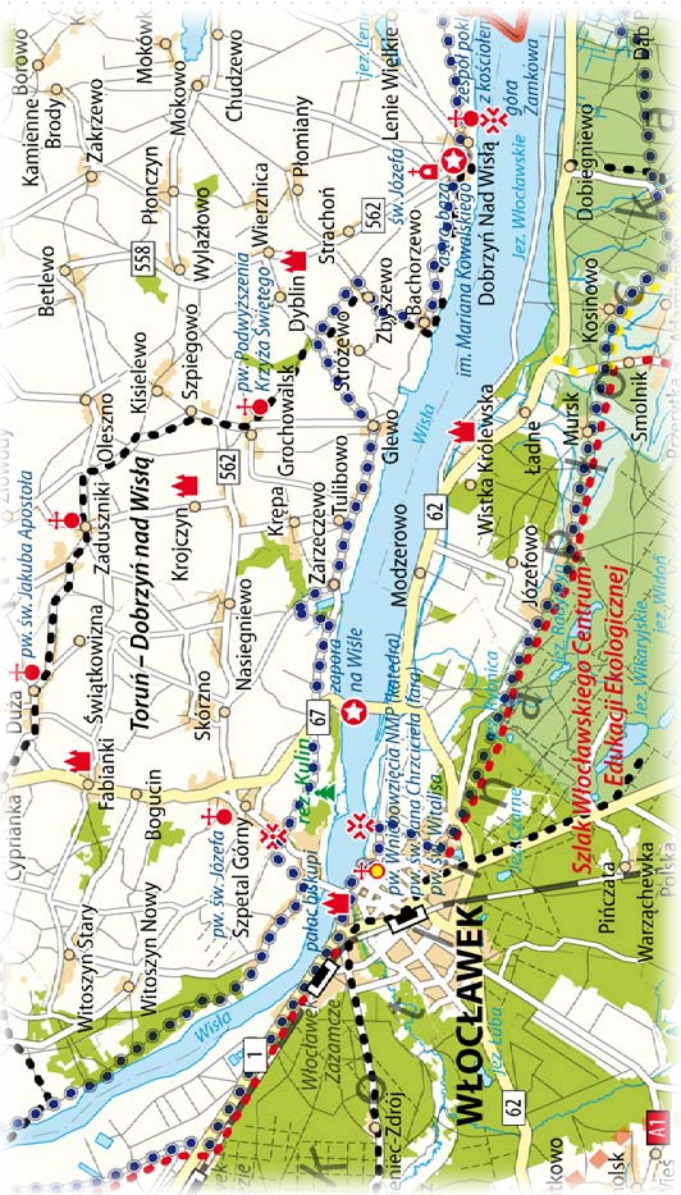

2. Dobrzyń nad Wisłą – Włocławek (23 km)

Odcinek od Dobrzynia nad Wisłą do Zawisła, północnej prawobrzeżnej dzielnicy Włocławka, najlepiej przebyć rowerem górskim lub krosowym, ułatwiającym poruszanie się po drogach gruntowych. Dotyczy

Przebieg WTR – część prawobrzeżna

Dobrzyń nad Wisłą – Włocławek (23 km)

.....OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część prawobrzeżna

Dobrzyń nad Wisłą – Włocławek (23 km)

to szczególnie okolic Zarzeczewa i Zbyszewa, gdzie trzeba pokonać głębokie doliny dwóch małych rzeczek: Świętego Strumienia oraz Świniki, uchodzących do Jeziora Włocławskiego. Okolica jest cicha i spokojna,

Widok na Jezioro Włocławskie z grodziska w Dobrzyniu nad Wisłą, 📷 Włodzimierz Bykowski

.....OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część prawobrzeżna

Dobrzyń nad Wisłą – Włocławek (23 km)

przeważa rolniczy krajobraz, który urozmaicają pojedyncze przydrożne drzewa. Na koniec docieramy do Włocławka i punktu widokowego na lewobrzeżną część miasta. Jeżeli mamy chwilę czasu, możemy podjechać do robiącej duże wrażenie zapory na Wiśle. Spiętrza ona wody największej polskiej rzeki, tworząc zalewowe Jezioro Włocławskie. Na odcinku ok. 7 km od dobrzyńskiego zespołu poklasztornego Franciszkanów przebieg omawianego szlaku pokrywa się z czarnym szlakiem rowerowym z Torunia do Dobrzynia nad Wisłą, wytyczonym i oznakowanym przez Stowarzyszenie Lokalnych Grup Działania Gmin Dobrzyńskich Region Południe.

Od barokowego zespołu poklasztornego Franciszkanów (z **kościołem Wniebowzięcia NMP**) w **Dobrzyniu nad Wisłą** jedziemy ul. Franciszkańską na zachód, skręcamy w lewo, w ul. 1 Maja, a następnie w drugą

Przebieg WTR – część prawobrzeżna

Dobrzyń nad Wisłą – Włocławek (23 km)

stronę, w ul. Licealną. Przejeżdżamy obok kompleksu szkolnego, którego atrakcją jest **astrobaza** przeznaczona do prowadzenia przez młodzież i opiekunów regularnych obserwacji astronomicznych. Ulicami Robotniczą i Królowej Jadwigi opuszczamy Dobrzyń i jedziemy na zachód, w kierunku Bachorzewa. Okolice jest rolnicza. Przed zakrętem we wsi, po lewej stronie, w odległości zaledwie 50 m od drogi, znajduje się krawędź zbocza, które stromo opada do Jeziora Włocławskiego. We wsi skręcamy na północ i jedziemy w kierunku Zbyszewa, gdzie droga robi charakterystyczny zygzak. Za jakiś czas, za gospodarstwem, skręcamy w lewo, na polną drogę, którą **zjeżdżamy** w dolinę rzeki Świnki, niewielkiego prawego dopływu Wisły. Jest to jedno z nielicznych miejsc, gdzie można jechać przez rozległy wąwóz; niestety, po opadach deszczu droga bywa błotnista i trudna do przebycia

..... OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część prawobrzeżna

Dobrzyń nad Wisłą – Włocławek (23 km)

rowerem. Pokonujemy **podjazd**, mijamy polne wierzby, rozproszone gospodarstwa i przydomowe sady. Kiedy docieramy do skrzyżowania z asfaltową drogą, skręcamy w nią w lewo i jedziemy aleją drzew na pd. zachód, do Glewa, gdzie główna szosa i szlak skręcają w prawo.

Mijamy zabudowania wsi Tulibowo i po 2 km docieramy do zakrętu we wsi Tulibówko. Tu jedziemy prosto szutrówką w stronę północnych dzielnic Włocławka. Okolica jest płaska, krajobrazy zmieniają się w zależności od pory roku i zasianych na polach upraw. Ciekawie robi się we wsi Zarzeczewo Stare, gdzie szlak skręca na północ i okrąża zatokę Jeziora Włocławskiego. Poruszamy się po gruntowych drogach w **urozmaiconym terenie**. W dolinę zalewu zjeżdżamy dawną drogą, przy której stoją stare znaki drogowe z resztkami betonowych balustrad. Przed dawnym mostem, zniszczonym przez

.....OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część prawobrzeżna

Dobrzyń nad Wisłą – Włocławek (23 km)

wesbrane wody Świętego Strumienia, skręcamy w lewo, na drewnianą kładkę. Ten odcinek trasy najłatwiej pokonać rowerem górskim. Okolica jest bardzo malownicza. Zjeżdżamy do mostu pontonowego nad boczną odnogą zalewu, do której uchodzi rzeczka Chełmiczka. Podjeżdżamy do Kujawsko-Pomorskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego – Oddział w Zarzeczewie i szosą udajemy się do skrzyżowania w Kulinie, gdzie w pobliżu znajduje się rezerwat przyrody o tej samej nazwie. Zachowując szczególną ostrożność, przecinamy **ruchliwą drogę**, która prowadzi do zapory we Włocławku. Dalej jedziemy prosto, w kierunku prawobrzeżnej dzielnicy Zawisłe (której częścią jest os. Szpetal Dolny). Ulicą Dobrzyńską docieramy do ruchliwej drogi. Kierujemy się do centrum Włocławka zgodnie z drogowskazami i wąską uliczką przy pętli autobusowej wjeżdżamy do

Przebieg WTR – część prawobrzeżna

Dobrzyń nad Wisłą – Włocławek (23 km)

lasu. Przy Państwowej Wyższej Szkole Zawodowej docieramy do punktu widokowego – **Wzgórza św. Gotarda**. Jest to historyczne miejsce z panoramą na Wisłę, most i zabudowę miasta. Poniżej na trasie szlaku mijamy Pomnik Poległych Obrońców Wisły 1920 i miejsce pochówku 40 żołnierzy. Za pomnikiem skręcamy w prawo, w ul. Widok, na wytyczone ścieżki rowerowe, i ul. Chełmicką zjeżdżamy w pobliże mostu E. Rydza-Śmigłego, którym można dotrzeć do **gotyckiej katedry pw. Wniebowzięcia NMP**.

Ruiny zamku w Bobrownikach, Daniel Pach

3. Włocławek – Bobrowniki (16 km)

Odcinek z włocławskiego Zawiaśla do położonych na prawym brzegu Wisły Bobrownik prowadzi głównie sosnowym borem, równolegle do linii rzeki. Jest wyjątkowo malowniczy i charakteryzuje się licznymi naturalnymi punktami widokowymi na Wisłę. Dopiero w okolicach historycznej wsi, w której znajdują się ruiny niegdyś potężnego zamku krzyżackiego, wyjeżdżamy na pola i łąki Równiny Bobrownickiej. Turystyczna trasa jest łatwa do pokonania dla każdego rowerzysty. Jedyną niedogodnością mogą być występujące gdzieś piaszczyste odcinki. Przed Bobrownikami czeka nas długi odcinek szybkiej drogi asfaltowej, na którym spotkamy oznaczenia czarnego szlaku rowerowego do Dobrzynia nad Wisłą.

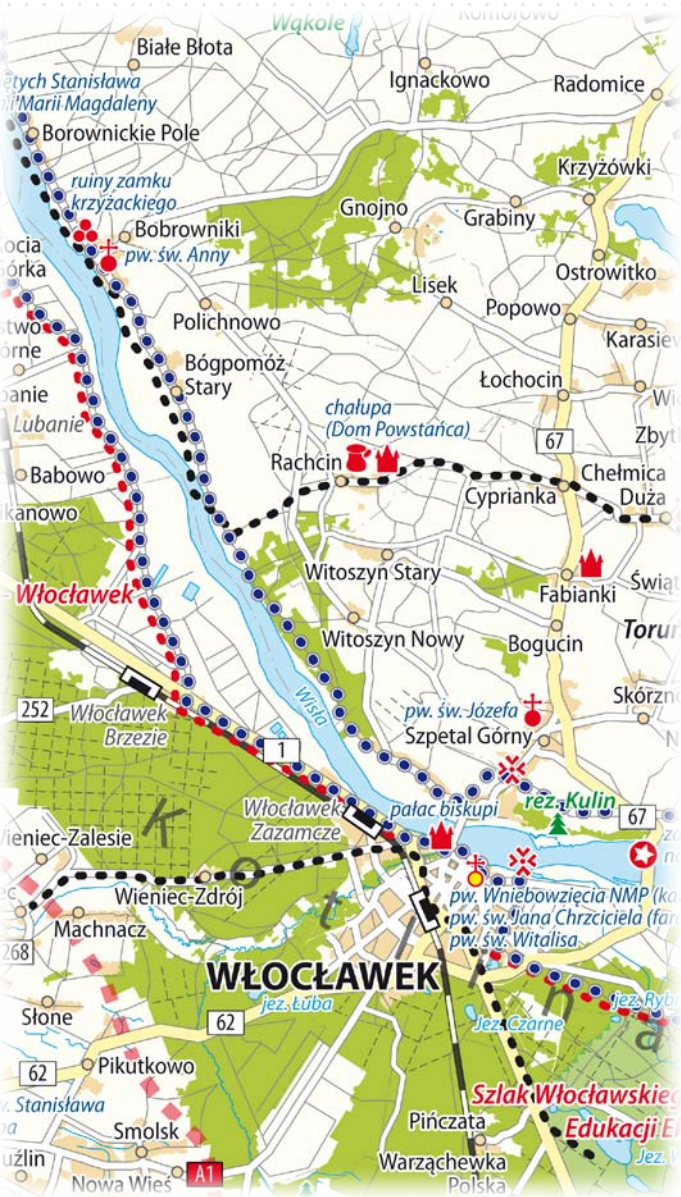
Od skrzyżowania z drogą do mostu im. E. Rydza-Śmigłego we [Włocławku](#)

.....OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część prawobrzeżna

Włocławek – Bobrowniki (16 km)

.....OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część prawobrzeżna

Włocławek – Bobrowniki (16 km)

jedziemy na pn. zachód dwujezdniową ul. Grodzką. Kiedy opuszczamy Włocławek i wjeżdżamy do miejscowości Łęg Witoszyn, nawierzchnia zmienia się z asfaltu na ubity leśny trakt. Po drodze, za ostatnimi gospodarstwami, mijamy skryty w lesie cmentarz, na którym znajduje się zbiorowa mogiła ośmiu żołnierzy – obrońców Wisły z 1920 r. Nieco dalej po prawej stronie znajduje się ośrodek rekreacji i sportów konnych. Teren jest **nieznacznie pofalowany**, pokonujemy lekkie podjazdy i zjazdy. Na leśnym skrzyżowaniu jedziemy w lewo, tak jak prowadzi główna droga. Cały czas poruszamy się na pn. zachód. Sosnowy bór urozmaica domieszka brzozy i dębu. Po drodze mijamy opuszczone i popadające w ruinę gospodarstwa. Po pewnym czasie nawierzchnia zmienia się na **piaszczystą**, co może znacznie utrudnić jazdę. Dlatego najlepiej wybrać się na szlak rowerem

.....OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część prawobrzeżna

Włocławek – Bobrowniki (16 km)

z terenowym bieżnikiem na opo-
nach. W okolicach wsi Stary Bógpo-
móż następuje zmiana nawierzchni – zaczyna się **droga asfaltowa**.
Mkniemy granicą lasu i użytków rol-
nych okalających Wisłę. Krajobraz
jest płaski, widać, że kiedyś rzeka re-
gularnie wylewała. Mijamy resztki
cementarza, za którym z prawej stro-
ny dochodzi czarny szlak rowerowy
z Torunia do Dobrzynia nad Wisłą.
W **Bobrownikach** trasa szlaku roz-
dziela się. Ulicami Lipnowską i Sena-
torską jedziemy na Czernikowo, ul.
Kościelną w kierunku Włocławka. Do-
cieramy w okolice **kościół św. Anny**
z końca XVIII w. oraz drogi dojazdowej do **ruin krzyżackiego zamku**,
które stanowią również **punkt wi-
dokowy** na Wisłę i okolice.

4. **Bobrowniki – Toruń (46 km)**

Odcinek szlaku rowerowego prowadzący z Bobrownik do Torunia przechodzi przez ogromny leśny kompleks położony w Kotlinie Toruńskiej, na skraju zach. części Pojezierza Dobrzyńskiego. Głównymi atrakcjami na trasie są punkty widokowe na Wisłę w Starych Rybitwach i Włęczu, sosnowy bór oraz nadwiślańskie krajobrazy Silna i Złotorii. Dodatkową atrakcją może okazać się przeprawa zabytkowym promem na drugą stronę Wisły, do Nieszawy. Ciekawych doznań może dostarczyć przejazd przez drewniany most na rzece Mień. Stary cmentarz we Włęczu i opuszczone domostwa mogą skłonić do refleksji nad przemijaniem i zmiennością krajobrazu. Pod względem technicznym szlak prowadzi utwardzonymi leśnymi drogami oraz bocznymi asfaltowymi szosami o małym natężeniu ruchu.

Przebieg WTR – część prawobrzeżna

Bobrowniki – Toruń (46 km)

Jedynym utrudnieniem mogą okazać się piaszczyste drogi, np. przed Wilczymi Kątami. Duża część trasy pokrywa się z przebiegiem czarnego szlaku rowerowego z Torunia do Dobrzynia nad Wisłą. Po drodze spotykamy również oznaczenia czerwonego szlaku rowerowego do Czerlikowa.

Z **Bobrownik** jedziemy na pn. zachód **drogą asfaltową** w alei drzew. Przez dłuższy czas widzimy też oznakowania czarnego szlaku rowerowego. Okolica jest rolnicza, krajobraz płaski, po lewej stronie płynie Wisła. Mijamy wieś Stare Rybitwy i wjeżdżamy na teren nadleśnictwa Dobrzejewice. W miejscowości Mniszek przed drewnianym krzyżem skręcamy w prawo i wjeżdżamy na zbocze doliny. Jest to wyjątkowo urokliwe miejsce z **widokiem na Wisłę**, zwłaszcza dla jadących w stronę Bobrownik. Mijamy drogę dojazdową do przeprawy promowej

Przebieg WTR – część prawobrzeżna

Bobrowniki – Toruń (46 km)

do Nieszawy. Jedziemy sosnowym borem. Kiedy po 400 m asfaltowa szosa skręca w prawo, kierujemy się prosto, na gruntową drogę. W leśnej osadzie Mień przejeżdżamy drewnianym, zniszczonym i dziurawym mostkiem nad rzeką o tej samej nazwie. Dalej poruszamy się po utwardzonych, szerokich leśnych traktach. Na rozwidleniu wybieramy prawą odnogę, a na następnym skrzyżowaniu skręcamy w lewo. Ciągłe jedziemy dużym kompleksem leśnym, drogą pożarową 13, co jakiś czas spotykając oznaczenia czerwonego szlaku rowerowego po gminie Czernikowo, o długości 30 km. Z czasem leśne drogi stają się **piaszczyste**; wyjeżdżamy z boru.

W miejscowości Włęcz droga prowadzi przy odnodze Wisły oddzielającej od brzegu ogromną wyspę – Zieloną Kępę. Po drodze mijamy **amentarz ewangelicko-augsburski** z betonową dzwonnica

Przebieg WTR – część prawobrzeżna

Bobrowniki – Toruń (46 km)

i odrestaurowanymi nagrobkami oraz tablicą informacyjną o dawnych mieszkańcach tych okolic. Obok znajduje się drewniana chata. Jedziemy dalej na pn. zachód. W miejscowości Łęg-Osiek polna droga zmienia się na wyłożoną betonowymi płytami, a później na asfaltową. Godny polecenia jest wspaniały **punkt widokowy** na Wisłę i Kępę Dzikowską (w okolicach Ciechocinka). Aby do niego dotrzeć, trzeba **za lasem, przy gospodarstwie na polanie**, skręcić w lewo i pokonać 400 m **lekko**

Ruiny zamku w Złotorii, arch. UM WKP

Przebieg WTR – część prawobrzeżna

Bobrowniki – Toruń (46 km)

piaszczystej drogi. Jedziemy główną trasą, wyjeżdżamy z lasu, skręcamy w prawo i docieramy do [Osieka nad Wisłą](#). Na skrzyżowaniu skręcamy w lewo, w kierunku widocznego już kościoła; tu czarny szlak rowerowy z Torunia, pokrywający się z naszą trasą, zmienia kierunek i skręca na północ. Jedziemy **drogą asfaltową** w stronę Złotorii, wjeżdżamy w las, mijamy drogę dojazdową do wykorzystywanego turystycznie Jeziora Dzikowskiego. Mijamy miejscowość Silno, w której znajduje się droga dojazdowa do **punktu przystankowego** przy Wiśle. Warto w nią skręcić i odpocząć nad przemierzającą ogromne masy wody rzeką. Nieco dalej mijamy cmentarz z tablicą informacyjną. **Drogą asfaltową** szybko docieramy do [Grabowca](#), a następnie do przejazdu pod autostradą A1. W [Złotorii](#) przy kościele skręcamy w lewo, na Toruń – zgodnie z drogowskazem, a po chwili, po

Przebieg WTR – część prawobrzeżna

Bobrowniki – Toruń (46 km)

60 m, odbijamy w prawo, na most nad **Drwęcą**. U jej ujścia do Wisły znajdują się ruiny średniowiecznego zamku, a przy drodze oddział skansenu etnograficznego z **zabytkowymi chałupami**.

Przejeżdżamy na drugi brzeg Drwęcy i jesteśmy już w **Toruniu**. Jedziemy ul. Turystyczną, za pętlą autobusową skręcamy w prawo, na pięknie przygotowaną ścieżkę rowerową przy ul. Na Przełaj. Dalej w lesie skręcamy w lewo, w ul. Fantazyjną, która jest przedłużeniem ul. Szczęśliwej, i bezpiecznie ciągami pieszo-rowerowymi przejeżdżamy przez dzielnicę Kaszczorek. Za mostem drogowym skręcamy w prawo, na podjazd, i równolegle z ul. Ligi Polskiej jedziemy ciągiem pieszo-rowerowym do pl. Honorowych Dawców Krwi. Po przekroczeniu ul. Konstytucji 3 Maja skręcamy w lewo, na ścieżkę rowerową, i jedziemy nią do ul. Przy Skarpie. Tutaj nasza trasa

łączy się z zielonym szlakiem rowerowym. Skręcamy w prawo, do Szosy Lubickiej, i poruszamy się dalej w lewo, ścieżką wzdłuż szosy. Mijamy węzeł drogowy z mostem przez Wisłę, potem most kolejowy i wzdłuż rzeki oraz średniowiecznych murów miejskich docieramy do Bulwaru Fiладельijskiego, a następnie do przejazdu pod mostem im. Józefa Piłsudskiego.

Scena Sądu Ostatecznego na stropie poewangelickiego kościoła w Górsku, Włodzimierz Bykowski

5. Toruń – Rzęczkowo (26 km)

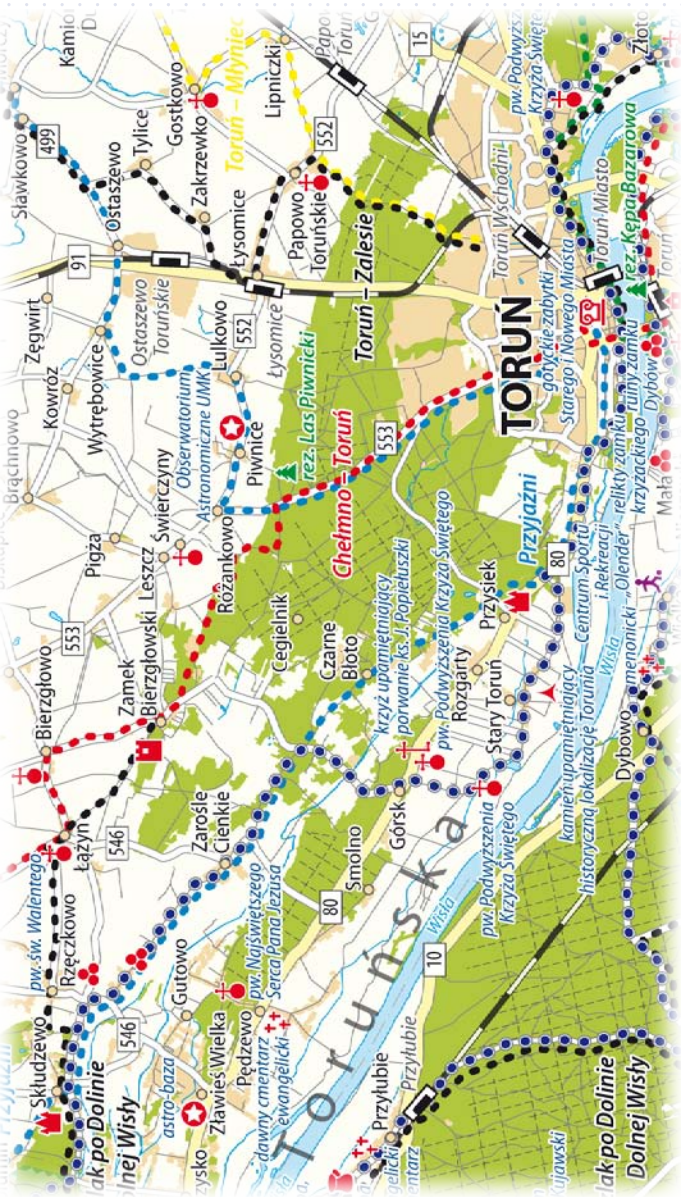
Odcinek szlaku rowerowego wzdłuż Wisły w woj. kujawsko-pomorskim z centrum Torunia do skrzyżowania u podnóża skarpy w Rzęczkowie biegnie okolicami położonego blisko Wisły Górska oraz łąk i pól okalających Strugę Łysomicką. Trasa jest łatwa do przejechania, wiedzie bocznymi asfaltami lub utwardzonymi gruntowymi drogami. Część szlaku pokrywa się z niebieskim szlakiem rowerowym łączącym Toruń z Bydgoszczą.

Po zwiedzeniu [Torunia](#) jedziemy od mostu im. Józefa Piłsudskiego na zachód. Przy skrzyżowaniu z drogowym wskazem na Łódź i Poznań skręcamy w lewo, w ul. ks. Jerzego Popiełuszki. Przejeżdżamy obok hotelu i dalej obok wybudowanego w 1879 r. portu zimowego. Trasa łączy się z niebieskim szlakiem rowerowym. Wjeżdżamy na ścieżkę prowadzącą do

Przebieg WTR – część prawobrzeżna

Toruń – Rzęczkowo (26 km)

największego w Toruniu parku miejskiego z 1822 r. Jedziemy wzdłuż tzw. Martówki – starorzecza oddzielającego nadwiślańskie błonie od parku. Po drodze mijamy mostki, kładki, zagospodarowane glinianki oraz tereny spacerowe publicznej strefy rekreacyjnej, w której wytyczono ścieżkę dydaktyczną i piesze szlaki turystyczne. Po dotarciu do ul. Przybyszewskiego, przed schroniskiem dla zwierząt skręcamy w prawo i dalej, po 80 m, w lewo, w ul. Przy Cegielni. Teraz szlak prowadzi po nasypie ziemnym, klucząc w gęstym lesie zwanym Zieleńcem. Należy zachować uwagę i wzmożoną czujność, by prawidłowo wyjechać na **ścieżkę pieszo-rowerową przy Szosie Bydgoskiej**, na wysokości stacji paliw i centrum handlowego. Po dotarciu do ul. Władysława Broniewskiego przejeżdżamy przez rondo i wzdłuż linii tramwajowej widocznej z lewej strony poruszamy się ciągiem

pieszo-rowerowym w kierunku Motoareny. Na wysokości pętli tramwajowej skręcamy w lewo, w kierunku oczyszczalni ścieków, skąd cały czas jedziemy ścieżką rowerową wzdłuż Szosy Bydgoskiej. Za przejazdem kolejowym, po 400 m, kierujemy się do lasu, w lewo, na Stary Toruń, mijamy ogródki działkowe i wyjeżdżamy z granic historycznego miasta. Nawierzchnia zmienia się z asfaltowej na gruntową, dojeżdżamy do wsi Stary Toruń. To tu w 1233 r. wielki mistrz krzyżacki Hermann von Salza i mistrz krajowy Hermann von Balk lokowali Toruń. Zdarzenie to upamiętnia pomnik ufundowany przez mieszkańców miasta w 755 rocznicę lokacji. Jadąc dalej, docieramy do **barokowego, niegdyś protestanckiego kościoła** w **Górsku**, którego sklepienia i chór muzyczny zdobiją unikalne malowidła. Szutrówką mijamy jezioro, jedziemy na pn. zachód po łąkach i polach okalających

Wisłę; później przed fermą hodowlaną skręcamy na północ i dojeżdżamy do ruchliwej szosy łączącej Toruń z bydgoskim Fordonem. Przed szosą skręcamy w lewo i przez chwilę jedziemy równolegle do niej, a następnie, po ok. 200 m, ją przecinamy, wjeżdżając na **asfaltową drogę** prowadzącą do Zamku Bierzgłowskiego i bazy paliw. Mkniemy przez las, przy drodze widzimy zachowane resztki bramy i kilkanaście nagrobków starego cmentarza w Czarnym Błocie, pokonujemy nieznaczne wzniesienie, przejeżdżamy nad Górnym Kanałem. Na leśnym skrzyżowaniu spotykamy drogowy znak na Cegielnik i oznaczenia niebieskiego szlaku rowerowego Przyjaźni z Bydgoszczy do Torunia – skręcamy w lewo, na Bydgoszcz i Skłudzewo. Jedziemy **asfaltową trasą** pokrywającą się ze wspomnianym szlakiem. Gdybyśmy pojechali szosą dalej prosto, dotarlibyśmy do Zamku Bierzgłowskiego – wsi,

w której znajdują się pozostałości po krzyżackiej twierdzy. Jedziemy cały czas na pn. zachód, wyjeżdżamy z lasu na szosę i mijamy Zarośle Cienkie. Dalej w lesie gruntową drogą przejeżdżamy nad Strugą Łysomicką, która w okolicach Torunia przepływa przez leśny rezerwat przyrody [Las Piwnicki](#). Wyjeżdżamy z lasu, jedziemy przez luźną zabudowę Dołów Łążyńskich. Okolica jest rolnicza, chwilami wydaje się sielankowa, na łąkach możemy zobaczyć pasące się bydło lub konie. W Rzęczkowie-Dołach nawierzchnia zmienia się na asfaltową, dojeżdżamy do szosy prowadzącej ze Złejwsi Wielkiej. Skręcamy w prawo i docieramy do skrzyżowania u podnóża zboczy Kotliny Toruńskiej, gdzie skręcamy w lewo – zgodnie z drogowskazem na Skłudzewo. Jadąc prosto, dojechalibyśmy – pokonując **stromy podjazd** – do centrum Rzęczkowa. Skręcając w prawo, na

Przebieg WTR – część prawobrzeżna

Rzęczkowo – Ostromecko (12 km)

gruntową drogę, widokowym pojazdem dojechalibyśmy do Łążyńna.

6. Rzęczkowo – Ostromecko (12 km)

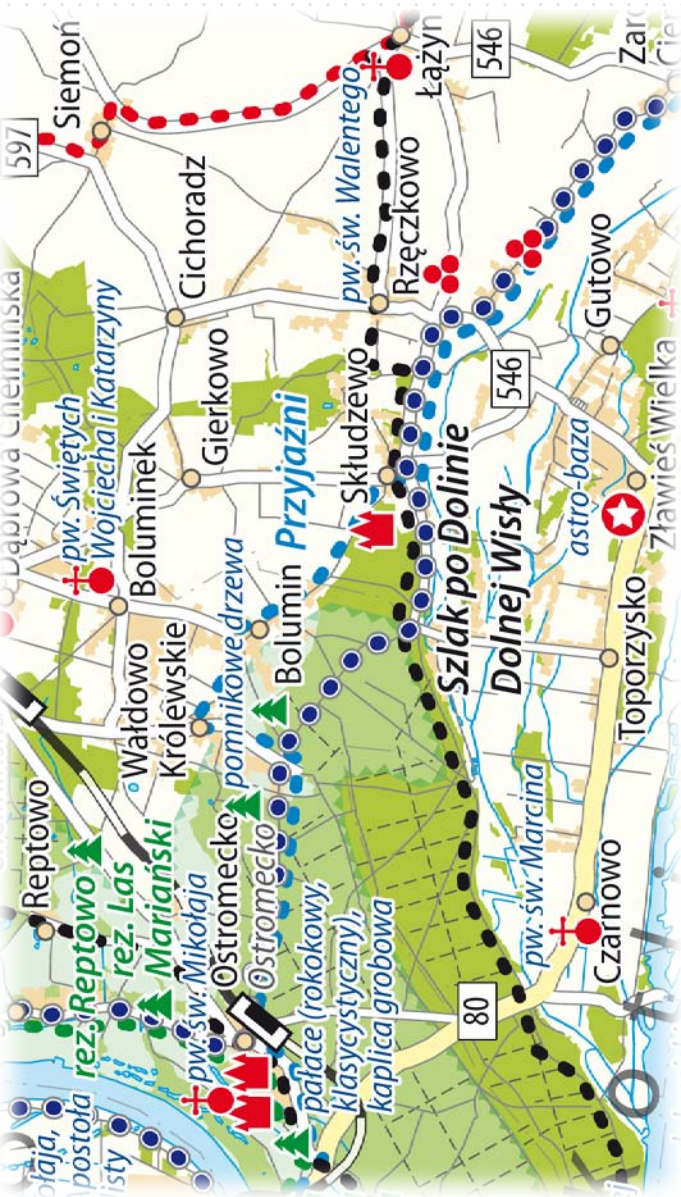
Odcinek z Rzęczkowa do Ostromecka prowadzi Kotliną Toruńską, będącą częścią ogromnej Pradoliny Toruńsko-Eberswaldzkiej. Poruszamy się asfaltowymi i leśnymi drogami u podnóża zboczy oddzielających dolinę Wisły od Pojezierza Chełmińskiego. Trasa jest ciekawa widokowo w okolicach Skłudzewa oraz Wałdowa Królewskiego (i Siedmiogórza), gdzie teren jest urozmaicony i ma wysokie walory przyrodnicze. Przy szlaku godne uwagi są pomnikowe dęby w lesie w okolicach Bolumińna. Na trasie największą trudność mogą sprawić okresowo mocno piaszczyste drogi w okolicach Stanisławki. Przebieg szlaku częściowo pokrywa się z niebieskim szlakiem

.....OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część prawobrzeżna

Rzęczkowo – Ostromecko (12 km)

.....OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część prawobrzeżna

Rzęczkowo – Ostromecko (12 km)

rowerowym Przyjaźni z Bydgoszczy do Torunia oraz czarnym szlakiem rowerowym po Dolinie Dolnej Wisły.

Od skrzyżowania u podnóża skarpy Kotliny Toruńskiej w Rzęczkowie jedziemy na zachód **drogą asfaltową** na Skłudzewo, trasą pokrywającą się z przebiegiem niebieskiego szlaku rowerowego. Po ok. 1 km jazdy starą drogą asfaltową z prawej strony, od miejscowości Borek, dochodzi czarny szlak rowerowy po Dolinie Dolnej Wisły, który prawym brzegiem największej polskiej rzeki prowadzi z Zamku Bierzgłowskiego na Żuławy Wiślane. Poruszamy się aleją drzew, po prawej stronie mamy strome zbocza Kotliny Toruńskiej, po lewej łąki i pola otaczające Strugę Łysomicką oraz Górny Kanał. Dojeżdżamy do **Skłudzewa** i skrzyżowania, gdzie niebieski szlak prowadzi w prawo, na podjazd, zaś nasza trasa oraz szlak czarny biegną prosto wąską asfaltową drogą. W miejscowości

Stanisławka, na skrzyżowaniu w lesie przy osamotnionym gospodarstwie i zbiorniku przeciwpożarowym, trasa, którą jedziemy, odbija w prawo, a czarny szlak wiedzie prosto do leśnictwa Kamieniec. Wjeżdżamy w sosnowy bór, z prawej strony mamy skarpy Kotliny Toruńskiej. Drogi bywają **piaszczyste** i trudno przejezdne. Mijamy pomnikowe okazy dębów. Kiedy docieramy do skrzyżowania z asfaltową drogą, od północy dochodzi niebieski szlak rowerowy, z którym rozstał się w Skłudzewie. Jedziemy dalej prosto ścieżką rowerową przy asfaltowej szosie, mijamy drogę dojazdową do malowniczego ostępu leśnego – Siedmiogórza. Kiedy przecinamy tory kolejowe, wjeżdżamy do **Ostromecka**. Tutaj, skręcając w lewo, po 100 m dotrzemy do reprezentacyjnego **zespołu parkowo-pałacowego i barokowego kościoła**.

7. Ostromecko – Czarze (12 km)

Odcinek szlaku z Ostromecka do Czarza jest łatwy do pokonania dla każdego rowerzysty. Prowadzi głównie asfaltowymi bocznymi drogami oraz leśnym utwardzonym traktem wzdłuż granicy Doliny Fordońskiej z Pojezierzem Chełmińskim. Okolica jest widokowa, szczególnie w pobliżu wsi Mozgowina, Rafa i Czarze. Trasa szlaku w całości pokrywa się z przebiegiem zielonego szlaku rowerowego Bydgoskiego Towarzystwa Cyklistów. Niewątpliwymi atrakcjami krajoznawczymi są zespół pałacowo-parkowy w Ostromecku oraz gotycki kościół we wsi Czarze.

Z [Ostromecka](#) wyjeżdżamy drogą na północ, mijamy kościół i pokonujemy **długi asfaltowy zjazd**. Poruszamy się dnem doliny Wisły, po lewej stronie drogi w oddali widać kompleks leśny. To [Wielka Kępa Ostromecka](#), najstarszy rezerwat

.....OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część prawobrzeżna

Ostromecko – Czarze (12 km)

..... OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część prawobrzeżna

Ostromecko – Czarze (12 km)

w okolicy Bydgoszczy, istniejący od 1953 r. Po drodze mijamy starorzeczka, tereny zalewowe i sady owocowe, z prawej strony widzimy zbocza porośnięte grądem – [rezerwat przyrody Las Mariański](#). Trasa pokrywa się z zielonym szlakiem Bydgoskiego Towarzystwa Cyklistów oraz z czarnym po Dolinie Dolnej Wisły, my jedziemy na północ. Czarny szlak odchodzi w prawo. Przejeżdżamy przez Mozgowinę. Na ostrym zakręcie na końcu asfaltu kierujemy się gruntową drogą na Rafę. **Wjeżdżamy** na zbocze doliny Wisły, pokonujemy niewielkie wzniesienia i docieramy do wsi Pień, która ze względu na istniejące tu w latach 1411-22 krzyżackie budowle cieszy się zainteresowaniem archeologów. Mijamy pojedyncze zabudowania, przekraczamy niewielką dolinę z lokalnym dopływem Wisły i lekkim podjazdem wjeżdżamy do lasu. Kilometr dalej jesteśmy na **drodze asfaltowej**

Przebieg WTR – część prawobrzeżna

Czarze – Chełmno (21 km)

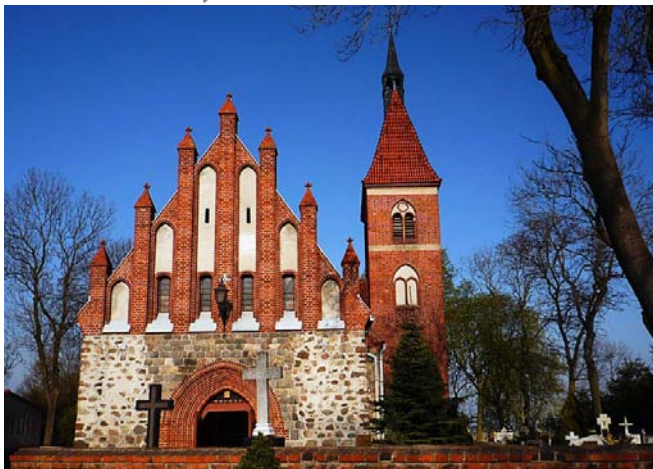
w Rafie, którą mkniemy przez Słończ, granicą boru i pól okalających Wisłę. To wyjątkowo malowniczy odcinek szlaku, idealny na szosowy sprint. We wsi **Czarze** docieramy do za-
bytkowego **gotyckiego kościoła** z przybudowaną doń modernistycz-
ną dzwonnica.

8. Czarze – Chełmno (21 km)

Odcinek szlaku rowerowego ze wsi Czarze do Chełmna prowadzi dnem

Kościół św. Bartłomieja w Unisławiu,

📷 Włodzimierz Bykowski

Przebieg WTR – część prawobrzeżna

Czarze – Chełmno (21 km)

Przebieg WTR – część prawobrzeżna

Czarze – Chełmno (21 km)

doliny Wisły, przez rolnicze tereny ZPKChiN. Trasa jest łatwa, widokowa, biegnąca asfaltowymi bocznymi drogami. Po drodze widać zbocza doliny oraz panoramy Unisławia, Starogrodu i Chełmna. Szlak prowadzi również w pobliżu kilku ciekawych rezerwatów przyrody. Na koniec turystyczna trasa dociera do malowniczego i pełnego średniowiecznych zabytków Chełmna. W mieście obiektem wartym zobaczenia jest unikalny w regionie renesansowy ratusz, w którym mieści się Muzeum Ziemi Chełmińskiej. Trasa szlaku pokrywa się w dużej części z przebiegiem zielonego szlaku rowerowego. Przed Chełmnem spotkamy również oznakowania czerwonego szlaku rowerowego do Torunia oraz czarnego szlaku po Dolinie Dolnej Wisły.

Od budynku gotycko-modernistycznego kościoła we wsi **Czarze** jedziemy na pn. wschód **drogą**

asfaltową, po trasie pokrywającej się z przebiegiem zielonego szlaku Bydgoskiego Towarzystwa Cyklistów. W Czarzu warto odbić w stronę wału przeciwpowodziowego i z jego korony zobaczyć **widoki na Wisłę** oraz okalające ją łąki. W miejscowości Dębowiec skręcamy w lewo, w stronę rzeki, przejeżdżamy nad Kanałem Starogrodzkim i mkniemy do **Kokocka**, w którym stoi ciekawy architektonicznie i unikalny w regionie **poewangelicki kościół pw. Niepokalanego Serca NMP**. Poruszamy się wzdłuż wału przeciwpowodziowego wśród pól i łąk, których krajobraz urozmaicają przydrożne drzewa. Po lewej stronie mijamy resztki cmentarza meonickiego, po prawej pas zarośniętych wydm śródlądowych. W **Borówie** przejeżdżamy obok **piety**, z którą wiąże się ciekawa historia. **Drogą asfaltową** szybko jedziemy na pn. wschód. Z prawej strony widzimy zbocza doliny Wisły, na których

..... OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część prawobrzeżna

Czarze – Chełmno (21 km)

utworzono dwa **rezerваты przyrody**: [Płutowo](#) i [Zbocza Płutowskie](#).

W prawo odchodzi zielony szlak rowerowy. Na zakręcie przed Starogrodem wjeżdżamy na gruntową drogę z aleją wierzb, gdzie wytyczono zielony pieszy szlak turystyczny. Jedziemy równolegle do Kanału Starogrodzkiego, w oddali widzimy imponującą panoramę wysokich i stromych zboczy, na których leży [Starogród](#) – warto tam podjechać, by zobaczyć imponujący widok na Dolinę Dolnej Wiśły, tzw. **Basen Unisławski**. Podążamy dalej na północ, wjeżdżamy na asfalt i przecinamy czerwony szlak rowerowy do Torunia; z prawej strony znajduje się Jezioro Starogrodzkie. Po obu stronach drogi mijamy rozległe kompleksy owocowych sadów. W okolicy [rezerwatu przyrody Ostrów Panieński](#), przed wałem przeciwpowodziowym, opisywana trasa skręca w prawo i ponownie pokrywa się z zielonym i czerwonym

..... OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część prawobrzeżna

Czarze – Chełmno (21 km)

szlakiem rowerowym. Przejeżdżamy obok największego w okolicy Jeziora Starogrodzkiego i niewielkiego hotelu – Europejskiego Centrum Wymiany Młodzieży im. Kurta Schumachera. Granicą lasu u podnóża zboczy doliny Wisły docieramy do zach. rubieży **Chełmna**. Za mostkiem na Frybie, zgodnie z oznaczeniami czerwonego rowerowego i czarnego pieszego szlaku turystycznego, skręcamy w lewo, w ul. Ogrodową. Jesteśmy u podnóża stromej skarpy, na której znajduje się **zespół klasztorny** z kościołem pw. świętych Jana Chrzciciela i Jana Ewangelisty. Mijamy ul. Panieńską – drogę dojazdową do **rezerwatu przyrody Łęgi na Ostrowiu Panieńskim**, przejeżdżamy przez dzielnicę Rybaki, w której szlak rozdziela się. Mijamy Stare Planty i ul. Kilińskiego docieramy do skrzyżowania z ul. Kamionka, prowadzącą do centrum.

9. Chełmno – Podwiesk (11 km)

Odcinek z Chełmna do Podwieska prowadzi szosą i częściowo ścieżką rowerową przy drodze powiatowej na Nowe Dobra oraz Górne Wymiary i Dolne Wymiary. Trasa jest bardzo łatwa i wiedzie przez rozległy region Kotliny Grudziądzkiej (zwanej również Basenem Grudziądzkim). Charakterystyczną cechą tego odcinka szlaku są rolnicze tereny poprzecinane Kanałem Głównym, z gęstą siecią rowów melioracyjnych. Urozmaiceniem są pasy wydm śródlądowych, w większości porośnięte lasem i miejscowo występującą roślinnością stepową. Gdzieś niedługo mijamy niewielkie zbiorniki wodne i starorzecza, przydomowe sady, zabytkowe domy i nieczynne cmentarze. Przebieg szlaku pokrywa się częściowo z czarnym szlakiem rowerowym po Dolinie Dolnej Wisły, który prawym brzegiem

Wisły wiedzie z Zamku Bierzgłowskiego na Żuławy Wiślane.

Z osiedla Rybaki, leżącego u podnóża skarpy, na której rozciąga się **Chełmno**, jedziemy szosą na pn. wschód. Nasza trasa pokrywa się w tym miejscu z czarnym szlakiem po Dolinie Dolnej Wisły oraz zielonym szlakiem Bydgoskiego Towarzystwa Cyklistów. Ulicą Nad Groblą dojeżdżamy do ruchliwej szosy ze Świecia do Torunia; drugi ze wspomnianych szlaków turystycznych skręca tu w stronę mostu na Wiśle. Kontynuujemy jazdę naszym i czarnym szlakiem, przecinamy drogę krajową i międzynarodową trasę rowerową R1. Jedziemy szosą, przemierzając pola wypełniające dno doliny. W miejscowości Nowe Dobra wjeżdżamy na bezpieczną ścieżkę rowerową wydzieloną przy drodze, czarny szlak rowerowy odchodzi w stronę Wisły. Przejeżdżamy przez Górne Wymiary, mijamy domy jedno rodzinne. Jeżeli mamy trochę czasu,

Przebieg WTR – część prawobrzeżna

Podwiesk – Grudziądz (18 km)

warto odbić w stronę rzeki, by zobaczyć **starorzecze Małej Wisły**, które szerokim łukiem okala wieś Ostrów Świecki. Warto też wejść na koronę wału przeciwpowodziowego i zobaczyć panoramę znajdujących się na drugim brzegu **sartowickich osuwisk**. Jest to rzadko spotykane nad Wisłą miejsce aktywnych ruchów mas ziemi, w którym rzeka wykazuje silną działalność erozyjną. W Kolnie do trasy rowerowej na chwilę ponownie dołącza czarny szlak. Z prawej strony widzimy w oddali strome zbocza doliny Wisły, które porasta grąd. Warto się tam wybrać, by pokonać malowniczy niebieski pieszy szlak ze wsi Klamry do Grudziądza. Wreszcie dojeżdżamy do wsi [Podwiesk](#).

10. Podwiesk – Grudziądz (18 km)

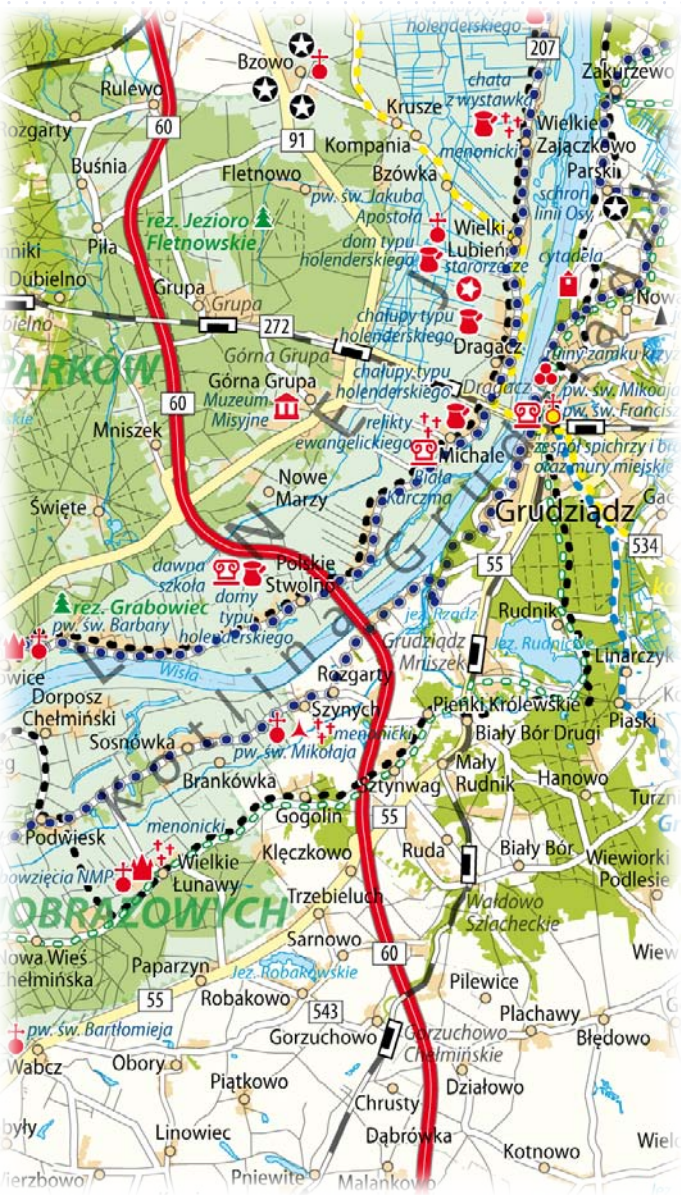
Odcinek szlaku z Podwieska do Grudziądza wiedzie asfaltową szosą

.....OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część prawobrzeżna

Podwiesk – Grudziądz (18 km)

Przebieg WTR – część prawobrzeżna

Podwiesk – Grudziądz (18 km)

wzdłuż leżącego po prawej stronie Kanału Głównego. Okolica jest rolnicza i malownicza. W Grudziądzu rowerzyści przejeżdżają widokowy odcinek wiodący krawędzią stromych wiślanych skarp. Na trasie znajduje się kilka ciekawych obiektów krajoznawczych, jak choćby barokowy kościół i menonicki cmentarz w Szynychu. Ciekawostką są też śluzy na Kanale Głównym przy os. Rządź w Grudziądzu. Technicznie trasa jest łatwa, tylko na końcu odcinka czeka nas podjazd.

Zabytkowe stele na cmentarzu w Szynychu,

📷 arch. UM WKP

Przebieg WTR – część prawobrzeżna

Podwiesk – Grudziądz (18 km)

We wsi **Podwiesk** czarny szlak rowerowy Doliny Dolnej Wisły odchodzi na południe, w stronę widocznych z prawej strony zboczy doliny. Jedziemy **szosą** prosto, na pn. wschód, w kierunku Grudziądza. Okolica staje się coraz mniej zindustrializowana, coraz rzadziej spotykamy zabudowania gospodarcze. Przejeżdżamy wąską drogą asfaltową przez kolejne wsie: Brankówkę i Sosnówkę. Docieramy do miejscowości **Szynych**. Tu warto zwiedzić zabytkowy **barokowy kościół pw. św. Mikołaja** oraz znajdujący się w północnej części wsi **meno-nicki cmentarz** z zachowanymi zabytkowymi stelami.

Na skrzyżowaniu, przy drewnianym krzyżu, skręcamy w **asfaltową drogę** do wsi Rozgarty, przed którą przejeżdżamy pod autostradą A1. Kilometrowym utwardzonym odcinkiem wału przeciwpowodziowego docieramy do śluz na Kanale

Przebieg WTR – część prawobrzeżna

Podwiesiek – Grudziądz (18 km)

Głównym. Spiętrzona woda tworzy tu jezioro Rządź. Drogą z ażurowych płyt betonowych jedziemy wzdłuż wysokiego zbocza doliny Wisły i za lasem, przed gospodarstwem, pokonujemy ostry skręt na północ, na **podjazd** do osiedla nowych domów. W pobliżu, na skarpie, znajduje się **punkt widokowy** na dolinę Wisły o wysokości 43 m n.p.m. Wjeżdżamy do parku, za którym przed przedszkolem, na rozwidleniu dróg, kierujemy się w prawo, w stronę parkingu i pętli tramwajowej. Zaczynamy jechać w lewo ul. Jana III Sobieskiego okalającą os. Rządź. Na skrzyżowaniu przed garażami skręcamy w lewo, w gruntową drogę prowadzącą w kierunku Lasku Strzemięcińskiego im. księcia Świętopełka; przed wjazdem widzimy tablice informacyjne z zadaszonymi ławeczkami. Przemierzamy gęstą sieć leśnych ścieżek, pełną rozwidleń i skrzyżowań. To tutaj, w celu

Przebieg WTR – część prawobrzeżna

Podwiesk – Grudziądz (18 km)

zabezpieczenia miasta przed ewentualnym atakiem lądowym lub wodnym, wybudowano Strzemięcín, jeden z fortów należących do umocnień **Twierdzy Grudziądz**. Obecnie obiekt ulega dewastacji. Za lasem na skrzyżowaniu skręcamy w lewo i dojeżdżamy do ul. Śniadeckich, gdzie ponownie skręcamy w lewo i jedziemy ścieżką rowerową wzdłuż garaży i wieżowców na os. Strzemięcín. Wysokie, betonowe budynki mocno kontrastują z krajobrazem, kiedy ogląda się je z drugiego brzegu, z okolic Górnej Grupy. Po chwili zjeżdżamy do skrzyżowania z niewielkim rondem, przejeżdżamy na drugą stronę i ścieżką rowerową wzdłuż ul. Kalinkowej docieramy do centrum handlowego, znajdującego się po lewej stronie drogi. Za parkingiem przy centrum wjeżdżamy na gruntową ścieżkę, wytyczoną szczytami wysokich nadwiślańskich skarp. Trasa ma duże walory

Przebieg WTR – część prawobrzeżna

Grudziądz – okolice wsi Mały Wełcz (19 km)

widokowe, znajduje się tu również pomnik upamiętniający walkę o wyzwolenie miasta i sforsowanie Wisły przez Armię Czerwoną w 1945 r. Po chwili droga gruntowa łączy się ze ścieżką rowerową na ul. Wiślanej. Jazda jest bardzo przyjemna. Nasz szlak pokrywa się tu z trasą rowerową R1 i żółtym szlakiem rowerowym; przejeżdżamy w ten sposób pod mostem łączącym Grudziądz z Kociemiem.

11. Grudziądz – okolice wsi Mały Wełcz (19 km)

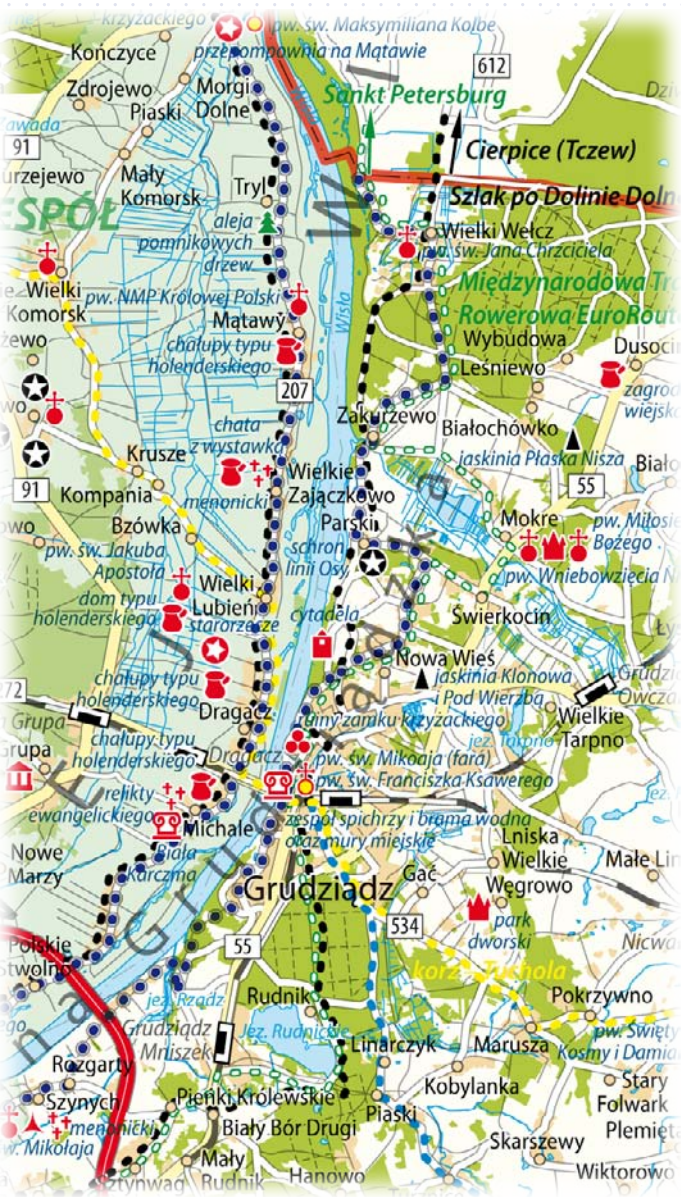
Ostatni, północny odcinek szlaku na prawym brzegu Wisły prowadzi z Grudziądza do granicy woj. kujawsko-pomorskiego za Wielkim Wełczem. Trasa jest widokowa i obfituje w atrakcje, takie jak: średniowieczne i barokowe zabytki Grudziądza, widoki na Wisłę w rejonie Góry

.....OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część prawobrzeżna

Grudziądz – okolice wsi Mały Wełcz (19 km)

Przebieg WTR – część prawobrzeżna

Grudziądz – okolice wsi Mały Wełcz (19 km)

Zamkowej, Dzieło Rogowe Cyta-
deli Grudziądz, polskie schrony li-
nii obronnej na rzece Osie, kościół
w Wielkim Wełczu. Rowerzyści po-
ruszają się głównie po ulicach Gru-
dziądza i Nowej Wsi oraz bocznych
drogach asfaltowych w okolicach
Zakurzewa i Wielkiego Wełcza. We
wsi Parski trasa wiedzie polną dro-
gą przy wale, gdzie biegnie razem
z czarnym szlakiem rowerowym po
Dolinie Dolnej Wisły. Końcowy odcie-
nek (od skrzyżowania w pobliżu wsi
Mokre) pokrywa się z międzynaro-
dową trasą rowerową R1, którą mo-
żemy jechać dalej na północ, m.in.
do Kwidzyna w woj. pomorskim.

Od przejazdu pod mostem przez
Wisłę w **Grudziądzu** jedziemy na
północ, mijamy rondo i przy porcie
wzdłuż ul. Portowej poruszamy się
ścieżką pieszo-rowerową. Na kolej-
nym rondzie, przy ul. Marcinkow-
skiego, kontynuujemy jazdę ścieżką
wzdłuż ul. Portowej. Mijamy kanał

Trynka i małą elektrownię wodną, wjeżdżamy na bulwar – brukowaną drogę (al. Królowej Jadwigi). Po prawej stronie widzimy kompleks **zabytkowych ceglanych barokowych spichrzy**, wzmocnionych masywnymi przyporami. Pokonujemy długi, dość stromy **podjazd** prowadzący zygzakami po krawędzi nadwiślańskiej skarpy. To dawne tereny spacerowe w Grudziądzu. Dotarłszy na szczyt wzniesienia, poruszamy się wąską ścieżką przy ceglany murze, wzdłuż stromego zbocza doliny Wisły. Na zachodzie rozpościera się rozległy **widok** na Wisłę i okolice. To jedyny taki odcinek na całym szlaku. Przy wjeździe na asfalt (ul. Saperów) trafiamy na zarośniętą dróżkę, widoczną na wprost. Po chwili zmienia się ona w utwardzoną, dość szeroką drogę parku miejskiego położonego w północnej części miasta. Kluczymy na tzw. Górze Garnizonowej. Po lewej stronie

Przebieg WTR – część prawobrzeżna

Grudziądz – okolice wsi Mały Wełcz (19 km)

znajduje się Dzieło Rogowe Cytadeli Grudziądz, broniące ewentualnego ataku od strony miasta. Wyjeżdżamy na ul. Czwartaków – blisko Cytadeli Grudziądz. Tu w Lasku Garnizonowym skręcamy w lewo i od razu w prawo, na utwardzoną drogę. Docieramy do skrzyżowania i przed cmentarzem garnizonowym skręcamy w lewo, w ul. 18 Pułku Ułanów Pomorskich. Po 400 m, kiedy opuszczamy Grudziądz, zaczyna się przylegająca doń Nowa Wieś, w której na skrzyżowaniu, zgodnie ze znakami naszego szlaku i międzynarodowej trasy R1, skręcamy w prawo. Dalej jedziemy na północ, ul. Grudziądzką i Łąkową, zjeżdżamy do skrzyżowania, na którym skręcamy w lewo, do wsi Parski (R1 skręca w przeciwnym kierunku, na Świerkocin). Jedziemy brzozowym lasem; tu po prawej stronie drogi, wzdłuż rzeki [Osy](#), w 1939 r. utworzono linię polowych fortyfikacji obronnych składającą

Przebieg WTR – część prawobrzeżna

Grudziądz – okolice wsi Mały Wełcz (19 km)

się z 11 żelbetonowych bojowych schronów jedno- lub dwustrzelnicowych. Linia Osy – bo tak nazywa się ten pas umocnień – rozciąga się na odcinku kilku kilometrów, od miejscowości Kłódka aż do ujścia rzeki do Wisły. 2 i 3 września 1939 r. kilka schronów wykorzystano w walce ogniowej, która uniemożliwiła siłom niemieckim przekroczenie linii i zajęcie Grudziądza. W efekcie wojska hitlerowskie zostały zmuszone do przegrupowania i przekroczenia rzeki w okolicach Rogóżna. 3 i 4 września polscy żołnierze opuścili schrony i wycofali się do miasta. We wsi Parski skręcamy w prawo, na północ, na skrzyżowaniu do naszej trasy dołącza czarny szlak rowerowy po Dolinie Dolnej Wisły. Jędziemy połąną drogą przy wale przeciwpowodziowym – warto na niego wejść, by zobaczyć Wisłę. Zbliżamy się do ujścia Osy do Wisły, przejeżdżamy przez wał i most na rzece

.....OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część prawobrzeżna

Grudziądz – okolice wsi Mały Wełcz (19 km)

Osie, za nim skręcamy w lewo. Z drogi gruntowej wjeżdżamy w Zakurzewie na **drogę asfaltową**, mijamy okazały dąb z namalowanym znakiem czarnego szlaku rowerowego i kierujemy się nim na pn. wschód. Po chwili czarny szlak odbija na piaszczysty podjazd w lesie (my jedziemy szosą). Po lewej stronie widzimy sosnowy kompleks leśny porastający **Łosiowe Góry**. Przy wyjeździe z Zakurzewa docieramy do skrzyżowania z inną asfaltową szosą, skręcamy w nią i jedziemy na północ, do kolejnego skrzyżowania. Przed drogowskazem na Mokre skręcamy w lewo i pokonujemy ponad 1 km **podjazdu**. Jedziemy przez las, mijając turystyczne wiaty leśne, idealne na odpoczynek i posiłek. Od skrzyżowania opisywany szlak pokrywa się z międzynarodową trasą rowerową R1. Za lasem wjeżdżamy do **Wielkiego Wełcza** i jeszcze jakiś czas jedziemy pokrywającym

.....OPIS SZLAKU

Przebieg WTR – część prawobrzeżna

Grudziądz – okolice wsi Mały Wełcz (19 km)

się z naszą trasą czarnym szlakiem rowerowym. Na skrzyżowaniu przy zabytkowym **kościółce pw. św. Jana Chrzciciela** spotkamy oznaczenia liczącego 110 km szlaku kulturowego Śladami Menonitów w Dolinie Kwidzyńskiej. Kierujemy się w stronę wału przeciwpowodziowego i gdy do niego docieramy, pokonujemy ostatni kilometr Wiślanej Trasy Rowerowej, po czym wyjeżdżamy z Wielkiego Wełcza i przekraczając granicę administracyjną, opuszczamy woj. kujawsko-pomorskie.

Miejscowości na trasie szlaku rowerowego wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-pomorskim

Bobrowniki [99 ➡, 102 ➡]

Wieś położona na prawym brzegu Wisły, w połowie drogi między Toruniem a Dobrzyniem, nad rzeką, przez którą w średnio-wieczu prowadził ważny szlak handlowy z Torunia na Ruś Włodzimierską. W 1377 r. król Ludwik Andegaweński nadał ją księciu Władysławowi Opolczykowi. W latach 1392-1404 Bobrowniki należały do państwa krzyżackiego. Zakonnicy nadali miejscowości w 1403 r. przywilej lokacyjny na prawie chełmińskim. Wzniesli też murowany zamek. W XV w. Bobrowniki były tymczasowo stolicą ziemi dobrzyńskiej. Wojny ze Szwecją przyczyniły się do upadku miasta, które w 2. połowie XIX w. utraciło prawa miejskie.

W pobliżu Wisły, w zach. części miejscowości, zachowały się **ruiny zamku krzyżackiego**, wzniesionego ok. 1398 r. z polecenia wielkiego mistrza Konrada von Jungingena. W XVII w. forteca popadła w ruinę, a do połowy XIX w. jej znaczna część została rozebrana. W XIII w. we wsi erygowano parafię i świątynię pw. Wszystkich Świętych. Obecnie na jej miejscu stoi wzniesiony w 1787 r. **kościół św. Anny**. Wystrój wnętrza pochodzi z XVIII w. Zabytkową plebanię wzniesiono w 1800 r., a przebudowano w 1964. We wsi znajdują się też XIX-wieczne domy. Układ urbanistyczny wsi dowodzi jej miejskiej przeszłości.

Borówno [124 ➡]

Wieś położona na pd. zachód od Starogrodu, w okolicach Chełmna, wzmiankowana w 1391 r. jako własność zakonu krzyżackiego w komturstwie starogrodzkim. Była wielokrotnie niszczona w trakcie

Miejscowości na trasie szlaku rowerowego
wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-
-pomorskim

wojen ze Szwecją w XVI i XVII w. W 1740 r. w miejscowości osiedlili się menonici. We wsi stoi **pieta** – rzeźba Matki Boskiej Bolesnej z ciałem Chrystusa na kolanach z 1923 r., wykonana w Pelplinie, zbudowana z betonu, pokryta warstwą wyrównującą i obrobiona dłutem. Po przywiezieniu do Borówna ustawiono ją przy wjeździe do gospodarstwa Franciszka Geppusa. Aż do wybuchu II wojny światowej przed pietą gromadzili się ludzie na modlitwę. Władze okupacyjne zażądały jej natychmiastowego usunięcia. W celu ocalenia rzeźby mieszkańcy Borówna ukryli ją, zakopując w ziemi. Po 64 latach pieta została odnaleziona i odkopana, a następnie, po zabiegach renowacyjnych, ustawiona w pierwotnym miejscu.

Brzoza [64 ➡]

Wieś położona na lewym brzegu Wisły, na południe od Torunia, na trasie kolejowej do Włocławka. Wzmiankowana w 1737 r.

Miejscowości na trasie szlaku rowerowego
wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-
pomorskim

W 1788 r. na terenie Brzozy osiedliła się grupa menonitów, których ślady spotykamy w całym rejonie Kotliny Toruńskiej i Doliny Dolnej Wisły.

Bydgoszcz [46 , 50]

Duże miasto wojewódzkie, położone nad ujściem Brdy do Wisły, na skrzyżowaniu krajowych dróg samochodowych, szlaków żeglugi wodnej oraz magistrali kolejowej północ-południe. Bywa określane różnymi przydomkami: perła Kujaw, mały Berlin czy po prostu gród nad Brdą. Obecnie Bydgoszcz jest ważnym węzłem komunikacyjnym, ośrodkiem gospodarczym, kulturalnym i naukowym, ma port rzeczny i lotniczy. Zajmuje powierzchnię 175 km² i zamieszкана jest przez 360 tys. stałych mieszkańców. Działa tu Opera Nova, Filharmonia Pomorska, Teatr Polski, liczne muzea i galerie sztuki; w mieście odbywają się festiwale i konkursy (m.in.: Musica Antiqua Europae Orientalis, Bydgoskie

Impresje Muzyczne, Międzynarodowy Konkurs Pianistyczny im. Ignacego Jana Paderewskiego, Bydgoski Festiwal Operowy). Bydgoszcz jest również ważnym ośrodkiem akademickim; ma kilkanaście uczelni, w tym: Uniwersytet Kazimierza Wielkiego, Akademię Muzyczną, Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy, Collegium Medicum UMK w Toruniu, Wyższą Szkołę Gospodarki. Z Bydgoszczą związanych jest wiele wybitnych postaci, m.in.: Bartłomiej z Bydgoszczy (twórca cennych słowników języka polskiego z początku XVI w.), malarz Leon Wyczółkowski, matematyk Marian Rejewski (miał kluczowy wkład w złamanie szyfru Enigmy; przy ul. Gdańskiej znajduje się jego pomnik), pisarz Józef Weyssenhoff, aktor Jeremi Przybora, poeta Kazimierz Hoffman, reżyser Jerzy Hoffman, piłkarz Zbigniew Boniek.

W zamierzchłej przeszłości na terenie dzisiejszego miasta istniał prawdopodobnie gród na szlaku bursztynowym. Pochodzenie nazwy miejscowości jest dość zagadkowe, powstało na ten temat wiele

legend. Jedna z nich podaje, że gród omi-
jali kupcy, więc otwarto pół bramy – jak to
jest widoczne w herbie – i przyjęto nazwę
„Bądź gościem”. Inną wersję przedstawia
opowieść o kasztelanie bydgoskim, który
niczym zwykły zbójnik obrabowywał wę-
drowców. Pewnego razu pojmał on uro-
dziwego księcia, który zadurzył się z wza-
jemnością w jego córce, a ta pomogła mu
uciec. Niedługo potem książę wrócił z ar-
mią i po długiej bitwie zdobył gród, któ-
ry przyjął nazwę „Bić gościa”. Najbardziej
prawdopodobną wersję etymologii podają
językoznawcy. W pierwszych źródłach pi-
sanych gród zwano „Bydgosta”. Nazwy tej
przestano używać dopiero w XVI w., a jej
brzmienie sugeruje, że miejscowość nale-
żała do człowieka o imieniu Bydgost, na co
wskazuje użyty przypadek. Gród bydgoski
powstał ok. 1030 r. na ówczesnej granicy
Kujaw z Pomorzem. Za panowania Kazimie-
rza Odnowiciela terytorium wyszogrodz-
kie – na którym leżała Bydgoszcz – opano-
wali Pomorzanie. Pierwsze pewne wzmian-
ki o miejscowości w źródłach pisanych

pochodzą dopiero z 1238 r. Wiadomo jednak, że już w XI w. w osadzie znajdował się drewniany romański kościół św. Idziego. Od początku XII w. gród był trwale związany z Kujawami, a najpóźniej w 1238 r. stał się siedzibą kasztelanii. Pod koniec XIII w. Bydgoszcz znajdowała się przejściowo w rękach Wielkopolan. W 1314 r. powstało księstwo bydgosko-wyszogrodzkie. Dzięki granicznemu położeniu, a także zniszczeniu w 1330 r. przez Krzyżaków pobliskiego Wyszogrodu (obecnie dzielnica Fordon) miejscowość stopniowo zyskała na znaczeniu. W latach 1327-43 (z krótkimi przerwami) gród zajmowali Krzyżacy. 19 kwietnia 1346 r. na zamku w Brześciu Kujawskim król Kazimierz III Wielki wystawił Janowi Kiesselhutowi i jego towarzyszowi Konradowi przywilej lokacyjny dla miasta, które miało się nazywać Królewcem – nazwa ta jednak się nie utrzymała. Miejscowość rozbudowywano na równinie położonej na zachód od grodu i podgrodzia. Za czasów ostatniego piastowskiego króla zastąpiono także kasztelanie powiatami.

Po śmierci Kazimierza III Bydgoszcz wraz z powiatem oraz z ziemią dobrzyńską i ziemią wałęcką – jako lenno Polski – stanowiła własność Każka słuńskiego, a później Władysława Opolczyka. Ostatecznie w 1392 r. powróciła do Korony. Pod koniec XIV w. w mieście powstał klasztor Karmelitów, trzeci w ówczesnej Polsce. Podczas wielkiej wojny z zakonem krzyżackim, w październiku 1410 r., Bydgoszcz na kilka dni stała się kwaterą główną króla Władysława IV Jagiełły, zaś w latach 1454-66, podczas wojny trzynastoletniej, wielokrotnie pełniła tę samą funkcję dla wojsk Kazimierza IV Jagiellończyka. Wskutek przyłączenia Pomorza do Polski nastał dla Bydgoszczy złoty wiek. Miasto, choć nie miało dużego znaczenia administracyjnego, było jednym z większych i ludniejszych w królestwie; kwitł handel rzeczny zbożem, drewnem, piwem oraz solą wielicką i ruską, prężnie działała także królewska mennica (założona w 1594 r.), która od 1627 r. przez kilkanaście lat była jedyną w kraju.

W owym czasie Bydgoszcz stanowiła również ważny lokalny ośrodek nauki, którą szerzyli zakonnicy, a w szczególności bernardyni (sprowadzeni w 1480 r.; do dziś zachowała się po nich biblioteka z 1382 woluminami, niektórymi cennymi w skali światowej, jak pisma Girolama Savonaroli) oraz jezuici (sprowadzeni w 1. połowie XVII w., założyli w Bydgoszczy kolegium). Miasto szybko stało się największe na Kujawach i na początku XVII w. wraz z przedmieściami liczyło ponad 5 tys. mieszkańców, co w owych czasach było dużą liczbą. Rok 1655 stał się początkiem upadku grodu; powtarzające się wojny i zarazy wyniszczyły miasto – w 1717 r. w Bydgoszczy było tylko 15 zamieszkałych domostw.

W 1772 r. miejscowość weszła w skład zaboru pruskiego. Prusacy, na bazie polskich planów, zbudowali w latach 1773-74 Kanał Bydgoski, łączący Brdę z Notecią, a tym samym dorzecza Wisły i Odry; w efekcie miasto zaczęło się odradzać ekonomicznie. Na krótko, między 2 a 15 października 1794 r., podczas insurekcji kościuszkowskiej,

Miejscowości na trasie szlaku rowerowego
wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-
-pomorskim

generał Jan Henryk Dąbrowski wyzwolił miasto z rąk pruskich. Ponowne wyzwolenie miasta przyniósł rok 1806; wówczas to bydgoszczanie wzniecali powstanie antypruskie pod wodzą Amikara Kosińskiego i odnieśli sukces dzięki zwycięstwu Napoleona I w wojnie z Prusami. Bydgoszcz stała się stolicą departamentu bydgoskiego Księstwa Warszawskiego. W styczniu 1813 r. miasto na dwa lata zajęli Rosjanie i dopiero w 1815 r. ponownie zostało wcielone do Prus, które utrzymały je w swoich rękach przez kolejne 105 lat. W XIX i XX w. miejscowość przeżywała okres dynamicznego rozwoju. Wybudowano linie

Spichrze przy ul. Grodzkiej – widok od Brdy,

📷 arch. UM WKP

kolejowe, rozbudowano przemysł, uruchomiono jedną z pierwszych na ziemiach polskich linii tramwajowych – w 1888 r. konną, w 1896 r. elektryczną (dla porównania tramwaje elektryczne w Warszawie wprowadzono dopiero w 1908 r.). Bydgoszcz była stolicą rejencji, miało tutaj siedzibę wiele urzędów państwowych, m.in. Królewska Dyrekcja Kolei Wschodniej – pierwsza tego typu instytucja na świecie. W czasie zaborów Prusacy prowadzili silną kampanię germanizacyjną: klasztory uległy sekularyzacji, a szkolnictwo polskie zastąpiono niemieckim. Planowano także założyć niemiecki uniwersytet, ale obawiano się jego znaczenia dla autochtonicznej ludności polskiej, utworzono więc jedynie kilka mniejszych instytutów o randze uczelni wyższej, które po polonizacji w okresie międzywojennym dotrwały do 1939 r. Mimo trudności Polacy czynnie bronili cech narodowych, zakładając legalne i tajne organizacje patriotyczne; nie zmieniło to jednak ogólnej sytuacji Polaków, którzy stanowili wówczas zaledwie 20% mieszkańców miasta.

20 stycznia 1920 r. wojska polskie wyzwoliły Bydgoszcz z rąk niemieckich. Miasto znajdowało się w woj. poznańskim do 1938 r., kiedy to przyłączono je wraz z Kujawami do woj. pomorskiego. Mimo utraty znaczenia politycznego cały czas prężnie się rozwijało. Zamieszkałe przez ponad 130 tys. mieszkańców, było jednym z największych w Polsce. Proporcje etniczne szybko zmieniły się na niekorzyść Niemców, którzy licznie emigrowali do Rzeszy. Po wybuchu II wojny światowej, 3 września 1939 r., nastąpiła zbrojna dywersja niemieckiej części społeczeństwa, którą bydgoszczanie polskiego pochodzenia skutecznie stłumili; mimo to 5 września wkroczyły do miasta wojska hitlerowskie, rozpoczynając krwawą okupację – w pierwszych miesiącach wymordowali kilka tysięcy osób. Po ponad pięciu latach Niemcy opuścili Bydgoszcz (26 stycznia 1945 r.). Dla miasta, podobnie jak dla kraju, rozpoczął się okres rządów reżimu komunistycznego. Po wysiedleniu ludności niemieckiej zaczęła napływać ludność

z innych rejonów kraju, czemu towarzyszył przyrost demograficzny. W efekcie w okresie PRL-u miasto zyskało na znaczeniu administracyjnym i kulturalnym i nastąpił jego dalszy rozwój gospodarczy.

Historia nie oszczędziła wielu zabytków miasta. Zniszczony w wojnach szwedzkich zamek rozebrali w XIX w. Prusacy – jego makietę można zobaczyć przy skrzyżowaniu ul. Grodzkiej i Przy Zamczysku. Do naszych czasów nie przetrwał również drewniany romański kościół św. Idziego, ratusz, mury miejskie i cztery inne przedrozbiorowe świątynie. W czasie II wojny światowej hitlerowcy zniszczyli barokowy klasztor pojezuicki. Z kolei komuniści zburzyli barokowe jatki na Starym Mieście.

Dziś najcenniejszą zachowaną budowlą w Bydgoszczy jest XV-wieczny **późnogotycki kościół katedralny świętych Marcina i Mikołaja**. Pierwszą, drewnianą świątynię wzniesiono w tym miejscu w 1399 r., jednak 10 lat później spłonęła ona wskutek napaści Krzyżaków. W 1466 r. rozpoczęto budowę nowej – stojącej do

dzisiaj – ceglanej budowli, którą ukończono w 1502 r. W trakcie prac budowlanych nastąpiła zmiana projektu, co widać choćby w przesunięciu prezbiterium względem nawy. Pierwotnie kościół miał być trójnawową bazyliką na wzór okazałych katedr i licznych świątyń wielkopolskich, jednak z nieznanych powodów ostatecznie wzniesiono budowlę halową, upodabniając ją do obiektów sakralnych byłego już państwa zakonnego. W latach 1555-1617 wybudowano cztery renesansowe kaplice; zachowała się jednak tylko jedna – Krzyża Świętego. W XIX i XX w. prowadzono kilka renowacji kościoła, np. w latach 1922-26 wnętrze uzyskało barwne polichromie wykonane przez Henryka Jackowskiego, a zaprojektowane przez Stefana Cybichowskiego. Katedra jest sanktuarium maryjnym – w barokowym ołtarzu głównym znajduje się gotycki cudowny obraz Matki Bożej z Różą. Architektonicznie kościół jest trójnawowy, halowy, przesklepiony w prezbiterium sieciowo, w korpusie gwiaźdzście, a w kaplicy Krzyża Świętego kopułowo. Korpus

nawowy świątyni jest niemal kwadratowy. Plan architektoniczny budowli jest wynikiem przenikania się gotyku wielkopolskiego z pruskim, a szczególnie warmińskim. Wysokiej klasy dekoracyjny szczyt zachodni świątyni wpłynął na wygląd licznych późnogotyckich kościołów i budowli świeckich Kujaw, Mazowsza i Wielkopolski. Bogaty barokowy wystrój, z nielicznymi elementami późniejszymi, pochodzi częściowo z dawnego kościoła karmelickiego i innych świątyń miejskich, tworząc efektowną całość.

Innym średniowiecznym zabytkiem miasta jest **klasztor i kościół pobernardyński św. Jerzego**, obecnie garnizonowy. Późnogotycką świątynię wzniesiono w latach 1552-57 na miejscu poprzedniej. Jest to budowla jednonawowa, o nikłym wystroju XVIII- i XIX-wiecznym. Od południa zachowała się kaplica św. Anny z przełomu XVI-XVII w., zaś na północ od kościoła północne ramię barokowego klasztoru. Dwa ołtarze z dawnego wyposażenia przetrwały w farze, dokąd je przeniesiono w XIX w.

Na przełomie XX-XXI w. w świątyni dokonano kilku ciekawych odkryć. W 1998 r. odsłonięto w kaplicy św. Anny resztki polichromii, najstarszych zachowanych w Bydgoszczy, datowanych na XVII w.; w następnym roku odnaleziono kruchty grzebalne.

Trzecim z najstarszych sakralnych zabytków miasta jest **zespół poklasztorny Klarysek**. Gotycko-renesansowy kościół Wniebowzięcia NMP (obecnie prezbiterium) budowano w latach 1582-1602, wzorując się na starszej budowli bernardyńskiej. Po przejęciu budynku przez zakon klarysek (na początku XVII w.) dobudowano do niego renesansowy korpus i – w 1646 r. – kaplicę; wieża jest już barokowa. W 1835 r. nastąpiła kasata zakonu i świątynię użytkowano jako magazyn, remizę strażacką i składnicę zabytków muzealnych. W 1922 r. kościół odnowiono i zrekonstruowano, dodając m.in. neorenesansowy portal. W wystroju budynku zwraca uwagę malowany strop kasetonowy i manierystyczny ołtarz. Obok świątyni stoi południowe ramię dawnego klasztoru (przez wiele lat

użytkowane przez muzeum okręgowe), wzniesione w stylu barokowym.

Z innych zabytków Bydgoszczy czasy średniowiecza pamiętają zachowane fragmenty **murów miejskich z basztą strzelniczą**, które ciągną się wzdłuż ul. Pod Blankami. Symbolem grodu nad Brdą są trzy zachowane **spichrze** przy ul. Grodzkiej, z XVIII i XIX w., obecnie użytkowane przez Muzeum Okręgowe im. Leona Wyczółkowskiego. Instytucja ta zajmuje też zespół zabytkowych budynków na Wyspie Młyńskiej, w tym pomieszczenia tzw. białego spichrza z 1780 r., którego gotyckie piwnice pochodzą z XV-wiecznej budowli służącej do magazynowania zboża, wybudowanej dla króla Kazimierza IV Jagiellończyka. W mieście zachowały się również spichrze z XIX w., np. przy ul. Stary Port oraz przy Nowym Rynku (ten jest obecnie użytkowany jako cerkiew prawosławna św. Mikołaja). Wszystkie te budowle są pozostałością po licznych spichrzach powstających w mieście od XV w., a związanych z transportem zboża i drewna Wisłą do Gdańska.

Na Starym Mieście i w śródmieściu zachowały się liczne zabytkowe domy i budynki, powstałe od XVII do 1. połowy XX w. Na szczególną uwagę zasługują **zabudowania Starego Rynku**; mieści się tam budynek dawnego kolegium jezuickiego (obecnie ratusz), powstały w latach 1644-53, oraz wzniesiona w latach 1774-78 siedziba biblioteki wojewódzkiej – dawniej sądu – w której zbiorach znajdują się zachowane księgi z klasztoru Bernardynów. Ponadto niektóre kamienice na starówce mają gotyckie podpiwniczenia. W Bydgoszczy warto zobaczyć jeden z największych i najlepiej zachowanych w kraju **zespołów zabudowy centrum** (w szczególności ul. Gdańskiej i Cieszkowskiego), którego budynki mają ozdobne, secesyjno-eklektyczne elewacje. Wiele z nich, w tym reprezentacyjny eklektyczny budynek hotelu Pod Orłem z końca XIX w., zaprojektował architekt Józef Święcicki. Naprzeciw Wyspy Młyńskiej znajduje się (obecnie odnawiany) zespół XIX-wiecznych budynków czynszowych

nad Brdą, zwany Wenecją bydgoską. W dzielnicy Myślęcinek dotrwał do naszych czasów zajazd z 1. połowy XIX w. z przybudówką, a w Łęgnowie – innej bydgoskiej dzielnicy, a dawniej wsi – możemy zobaczyć dwie drewniane chaty pomienonickie z XVIII i XIX w., o konstrukcji zrębowej.

Wśród licznych kościołów powstałych w XIX i XX w. wyróżnia się **bazylika mniejsza (papieska) braci misjonarzy św. Wincentego à Paulo**, będąca największą w Polsce budowlą wzorowaną na rzymskim panteonie i jedną z największych przesklepionych kopułą. O jej rozmiarach świadczy fakt, że może ona pomieścić ok. 12 tys. wiernych. Świątynia ma bogaty i ciekawy wystrój inspirowany założeniami stylistycznymi antyku; część zaprojektował Wiktor Zinn. Innymi wyróżniającymi się przybytkami religijnymi miasta są: neoromański kościół świętych Piotra i Pawła z XIX w., o wystroju neo-barokowym, monumentalny neogotycki kościół św. Andrzeja Boboli, wznoszony

w latach 1900-03, neobarokowy kościół Trójcy Świętej z lat 1910-12 oraz zbudowany w tym samym czasie przy pl. Piastowskim neobarokowy kościół Najświętszego Serca Pana Jezusa.

Ciekawym zabytkiem myśli inżynierijnej jest zbudowany w latach 1773-74 **Kanał Bydgoski** o długości 27 km. Jego budowę planowano jeszcze przed I zaborom; plany potrzebne do rozpoczęcia prac przygotował geograf królewski Franciszek Czaki, a projekt rozpatrzyła przychylnie Komisja Skarbu Koronnego w 1766 r. Niestety, rozbiory uniemożliwiły realizację planu; pomysł zaintrygował jednak króla Prus Fryderyka Wilhelma II, który niemal natychmiast kazał przekopać kanał. Za podstawę posłużyły polskie plany z naniesionymi zmianami, z których najważniejsza polegała na zmianie miejsca kopania kanału (pierwotnie miał przebiegać w okolicach Rynarzewa). W 1915 r. przekopano nowy odcinek kanału, dzięki któremu ominięto pięć śluz, a także umożliwiono korzystanie zeń jednostkom o większej wyporności. Część

nazwa miejscowości) od każdego, kto w tym miejscu zechce przeprowić się przez Wisłę. Gród kasztelański został zniszczony przez Krzyżaków w 1330 r.; twierdzę spalono, a jej załogę wycięto. Ludność przeniosła się niecałe 2 km na wschód, na miejsce obecnego Fordonu. Niestety, znaczenie polityczne i gospodarcze miasteczka przejęła Bydgoszcz, odtąd dominująca w okolicy. Król Władysław Jagiełło 3 lipca 1424 r. potwierdził przywilej lokacyjny Fordonu na prawie magdeburskim, zamiast poprzedniego, chełmińskiego z 1382 r., wydanego przez księcia Władysława Opolczyka. W okresie przedrozbiorowym w Fordonie istniała jedna z większych gmin żydowskich na Kujawach Zachodnich. Ważnym obiektem była także komora celna – jedyny wówczas obok kościoła murowany budynek w miejscowości. W 1772 r. nieduże miasto znalazło się w granicach I zaboru pruskiego i tylko na krótko odzyskało niepodległość podczas powstania kościuszkowskiego. Niedługo potem Fordon wszedł w skład

Księstwa Warszawskiego i został włączony do departamentu bydgoskiego. W pobliżu odpoczywał wraz z wojskami Napoleon Bonaparte. Niektóre źródła mówią, że stał tutaj pomnik wzniesiony na pamiątkę tego wydarzenia, jednakże dziś nie pozostał po nim ślad. Po klęsce Napoleona miasto wróciło do Prus. Zostało silnie zgermanizowane, a ponieważ w Bydgoszczy nie wolno było mieszkać Żydom, wielu z nich osiadło w Fordonie. Po I wojnie światowej miejscowość ponownie znalazła się w granicach Polski. Istniała tutaj szkoła szybowcowa (na tzw. Górze Szybowcowej), która później miała wpływ na powstanie i rozwój Aeroklubu Bydgoskiego. Podczas II wojny światowej hitlerowcy wymordowali w tzw. Dolinie Śmierci kilka tysięcy ludzi, co upamiętnia pomnik wzniesiony na krawędzi zbocza doliny.

Najważniejszym zabytkiem Fordonu jest **neobarokowy kościół pw. św. Mikołaja**, zbudowany według projektu Stefana Cybichowskiego w latach 1927-28. Po raz pierwszy budynek sakralny Wyszogrodu

był wzmiankowany w 1198 r., po zniszczeniu grodu popadł on jednak w ruinę i służył przez pewien czas jako zagroda dla zwierząt. Drugi kościół, na miejscu którego znajduje się obecny, był wymieniany w przywileju lokacyjnym z 1382 r. W obecnej świątyni ze starej, XVII-wiecznej, zachowano prezbiterium; obecnie jest to kaplica skierowana – jak w większości dawnych kościołów – na wschód. Wystrój wnętrza powstał częściowo w XVIII w. Kolejnym zabytkiem Fordonu jest **poewangelicki kościół św. Jana Apostoła i Ewangelisty** z 1879 r. – trójnawowa neogotycka bazylika o cechach typowych dla protestanckich zborów. Ponadto w dzielnicy znajduje się **budynek dawnej synagogi** z początku XIX w., mogącej mieć coś wspólnego z wcześniejszą bożnicą z wieku XVIII, o skromnych cechach barokowo-klasycystycznych. Przy Wiśle, opodal słodowni, położone jest **średniowieczne grodzisko**, które przez długi czas było wykorzystywane jako punkt orientacyjny przez żeglarzy. W centrum fordońskiej

starówki, przy rynku, zachowała się częściowo **zabudowa z 1. połowy XIX w.** oraz dawne więzienie dla kobiet na miejscu starej komory celnej. Powstało ono w 1853 r., a w okresie międzywojennym było jednym z najcięższych w Polsce; od 1984 r. funkcjonuje jako więzienie dla mężczyzn.

Chełmno [126 ➡, 129 ➡]

Miasto malowniczo położone na zboczach doliny Wisły, określane jako Carcassonne Wschodu, miasto dziewięciu wzgórz, a od niedawna także miasto zakochanych (dzięki zachowanym relikwiom św. Walentego w farze). Początki istnienia miejscowości wiążą się z leżącymi opodal wsiami Kałdus i Starogród. Pierwszy raz Chełmno pojawia się w źródłach pisanych w dokumencie z 1065 r., wystawionym przez Bolesława II Szczodrego dla klasztoru Benedyktynów w Mogilnie. Dokument przyznaje im m.in. pobieranie opłat z karczmy i dziewięciny z targu odbytego w Chełmnie,

zwanym po łacinie Culmen (szczyt, punkt najwyższy). W latach 1163-87 wojewoda mazowiecki Żyro władał całą ziemią chełmińską (będącą wtedy jeszcze częścią Mazowsza), w tym także Chełmnem. W 1217 r. gród zniszczyli Prusowie, co przyczyniło się do jego opuszczenia. W 1222 r., wraz z innymi miejscowościami ziemi chełmińskiej, Chełmno nadał biskupowi Chrystianowi Konrad Mazowiecki, z pozwoleniem na odbudowę i utworzenie kapituły. Rok później papież Honoriusz III zatwierdził dziesięciny dla biskupstwa; z tego roku pochodzi także wzmianka o kasztelanie Stefanie, mającym swoją siedzibę w Chełmnie, podówczas znajdującym się na terenie dzisiejszego Starogrodu. W 1228 r. biskup Chrystian przekazał dziesięciny, a dwa lata później donację zakonowi krzyżackiemu. W 1233 r. nastąpiła pierwsza lokacja miasta, jako stolicy zakonu, przez wielkiego mistrza Hermanna von Salza i mistrza krajowego Hermanna von Balka. Przywilej lokacyjny został nadany jednocześnie Chełmnu i Toruniowi, a prawo

magdeburskie – poprawione przez Krzyżaków zgodnie ze wzorem prawa flamandzkiego oraz węgierskiego – od tego czasu nosiło nazwę prawa chełmińskiego. Dokument przewidywał m.in., że w Chełmnie ma się znajdować najwyższa instancja sądu rozstrzygającego sporne kwestie dla miast naśladowujących przywilej chełmiński, a także będzie przestrzegane prawo dziedziczenia dla kobiet, co było innowacją na terenach środkowej Europy. W 1239 r. Chełmno zostało zniszczone prawdopodobnie przez pożar, a pięć lat później zdobyte przez księcia Świętopełka pomorskiego. Kronikarz Piotr z Dusburga podaje, że nieznanym nam obecnie z imienia książę z Anhaltu (Anhaltu) przeniósł w 1247 r. miasto na teren obecnej dzielnicy Rybaki. W 1252 r. Chełmno znalazło się w miejscu, w którym stoi do dziś. 1 października 1251 r. nastąpiło potwierdzenie przywileju lokacyjnego przez namiestnika wielkiego mistrza w Prusach i Inflantach Eberharda von Sayna. Przywilej został potwierdzony jeszcze kilkakrotnie: w latach 1278, 1285 i 1320. Wódc

pruski Skomand podczas powstania Prusów oblegał miasto czterokrotnie: w 1263, 1271, 1276 i 1277 r. W roku 1286 Władysław Łokietek nadał miejscowości przywilej dla kupców udających się na Ruś, zaś zakon krzyżacki – przywilej targowy.

Miasto początkowo miało być stolicą państwa zakonnego, jednak już w połowie XIII w. siedzibę mistrza krajowego przeniesiono do Elbląga, położonego dalej od Polski, a zatem bezpieczniejszego. Między 1300 a 1437 r. miasto było czynnym członkiem związku hanzeatyckiego, przeżywając w XIV w. bujny rozwój. W 1410 r. tymczasowo wpadło w ręce polskie i rządził nim Mościc ze Stęszewa. W 1422 r. król Władysław Jagiełło oblegał miasto, które od tego roku brało udział w opozycji antykrzyżackiej. W latach 1454-57 i 1463-68 Chełmno leżało w granicach Polski, ale w Koronie znalazło się ostatecznie dopiero w 1475 r. Wtedy ustanowiono województwo i powiat chełmiński, nadając miastu liczne przywileje. Jednakże zrujnowany przez wojny gród nie podźwignął się z upadku, co

przyczyniło się do decyzji króla Aleksandra Jagiellończyka o nadaniu go w 1505 r. biskupom chełmińskim. Wojny szwedzkie ponownie zrujnowały Chełmno, które od końca XVII w. stało się centrum imigracji szkockiej.

Miasto w 1772 r. znalazło się w zaborze pruskim i od tego czasu rozpoczęła się fala imigracji niemieckiej. W 1776 r. powstała Szkoła Kadetów, która była ważnym ośrodkiem germanizacji. W 1794 r. Chełmno przejściowo zajęli Polacy, a od 1807 r. miasto znajdowało się w Księstwie Warszawskim. W 1815 r., pomimo postanowień traktatu wiedeńskiego, wcielono je do Prus Zachodnich, a w 1848 r. stało się siedzibą Tymczasowego Komitetu Narodowego i do lat 70. XIX w. stanowiło aktywny polski ośrodek kulturalny. Na mocy postanowień traktatu wersalskiego w 1920 r. miasto weszło w skład odrodzonego państwa polskiego, jako siedziba władz powiatowych w woj. pomorskim. W wyniku przywrócenia powiatów w 1998 r. miasto stało się ponownie siedzibą starosty.

Dziś Chełmno ma imponujący zespół zabudowy najwyższej klasy. Znajduje się tu aż pięć gotyckich kościołów i jedna gotycka kaplica, słynny renesansowy ratusz, gotycko-manierystyczna brama miejska z prawie całkowicie zachowanymi murami miejskimi oraz zabudowa miejska z XVIII-XIX w.

Ratusz chełmiński jest jedną z pierwszych renesansowych budowli Pomorza. Został zbudowany w latach 1567-70, z zachowaniem części murów poprzedniego, gotyckiego, wzniesionego prawdopodobnie w 1298 r. Prace wykończeniowe wraz z budową wieży trwały w latach 1584-95, natomiast barokowy hełm wykonał w 1721 r. Krzysztof Wagner z Gdańska. Podczas przebudowy w połowie XIX w. dodano nową klatkę schodową, zmieniono dach i wybito okna w attyce, w związku z utworzeniem drugiego piętra. Budynek wyróżnia się wśród innych polskich ratuszy oryginalną i efektowną attyką, o motywie silnie italianizującym, będącym jednym z najdoskonalszych tego typu rozwiązań na terenie naszego kraju. Obecnie w budynku

znajduje się punkt informacji turystycznej i – od 1983 r. – Muzeum Ziemi Chełmińskiej. W ratuszu warto zwrócić uwagę na rzeźbioną, manierystyczną personifikację Miłosierdzia wykonaną w warsztacie wybitnego rzeźbiarza niderlandzkiego Willema van den Blockego oraz dekoracje malarские Jana Roszkowskiego z 1743 r.

Znajdujący się w Chełmnie **kościół archiprezbiterialny pw. Wniebowzięcia NMP** (fara), wzniesiony w latach 1280-1320 w miejscu poprzedniego, sprzed 1233 r., i jeszcze wcześniejszego przedkrzyżackiego, jest jedną z najstarszych i największych świątyń Pomorza Wschodniego. Stanowił wzór dla licznych budowli sakralnych w Prusach, w tym katedry w Królewcu. W 1472 r. przy kościele założono szkołę na poziomie wyższego gimnazjum – studium particulare prowadzone przez braci wspólnego życia ze Zwolle w Niderlandach. W 1501 r. pożar zniszczył północną wieżę, a budowy planowanej południowej nigdy nie dokończono, według legendy dlatego, że pracowano w pośpiechu także

w niedziele i święta. W 1519 r. świątynię podniesiono do rangi kolegiaty, nadając ją jednocześnie braciom wspólnego życia, którzy zarządzali nią do roku 1538; od 1649 r. stała się sanktuarium maryjnym. W latach 1659-60 katedrę częściowo odnowiono. Między 1676 a 1825 r. kościół należał do księży misjonarzy, którzy w połowie XVIII w. uruchomili przykościelną drukarnię; w 1724 r. uszkodzeniu uległa odbudowywana wieża. Farę odnawiano w 1843 i 1846 r., a restaurowano w latach 1883-84 oraz 1925-28. Odkryto wówczas i zrekonstruowano gotyckie malowidła z ok. 1400 r. Co ciekawe, świątynia ma jedyne na Pomorzu relikwie św. Walentego. Kościół jest masywną, orientowaną budowlą, składającą się z fasady z dwoma nierównymi wieżami, halowego, trójnawowego korpusu i prosto zamkniętego prezbiterium. Wystrój świątyni reprezentuje różne style: od gotyku po rokoko. Ciekawie wyglądają gotyckie rzeźby apostołów z 1. połowy XIV w., ustawione przy filarach nawy głównej. Gotyckie polichromie wykonywano

Starego Kanału Bydgoskiego zasypano w 1971 r., podczas budowy ronda Grunwaldzkiego; obecnie ciągną się wzdłuż niego planty z licznymi pomnikowymi okazami starodrzewu. Podziwiać możemy również zabytkowe urządzenia na śluzach.

W 1973 r. do Bydgoszczy przyłączono Fordon, który wraz z nowo powstałymi osiedlami jest ogromnym zespołem wschodnich dzielnic miasta, leżących na lewym brzegu Wisły. Wcześniej funkcjonował jako samodzielne miasto. Gród powstał prawdopodobnie w latach 30. XI w., a założyli go Pomorzanie, którzy tymczasowo opanowali ujście Brdy. Miejscowość – nosząca wcześniej nazwę Wyszogród – po raz pierwszy wzmiankowano w 1112 r., kiedy to stanowiła ważny ośrodek obronny, często wykorzystywany podczas wojen w okresie rozbicia dzielnicowego, a później również walk z Krzyżakami. W XIII w. Wyszogród przeszedł pod panowanie księcia kujawskiego Kazimierza, który nakazał pobieranie cła (nazywanego fordonom – stąd późniejsza

w aż sześciu fazach między 1350 a 1500 r. Przedstawiają różne sceny i postacie, a długi czas powstawania pozwolił ukazać różnorodność stylów malarskich. Znajdująca się w nawie głowa św. Krzysztofa jest pozostałością po monumentalnej, dziesięciometrowej postaci świętego. W starej zakrystii namalowano sceny z Ukrzyżowania, kolejne polichromie możemy zobaczyć też w prezbiterium. Barokowy ołtarz główny wykonał w latach 1708-10 Maciej Rodte. W kaplicy Matki Boskiej Chełmińskiej od 1649 r. wisi cudowny obraz Marii przebitej mieczem. Pod sklepieniem nawy głównej zawieszona jest XVII-wieczna rzeźba w kształcie głowy jelenia, ufundowana przez bractwo św. Huberta, pełniąca funkcję barometru.

Drugą gotycką świątynią miasta dziewięciu wzgórz jest **kościół poddominikański świętych Piotra i Pawła**. Dominikanów do miasta sprowadzono w 1233 r.; opuścili oni Chełmno dopiero w 1829 r., po sekularyzacji zakonu przez władze pruskie. Świątynię budowano w kilku etapach od

Miejscowości na trasie szlaku rowerowego
wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-
pomorskim

połowy XIII do końca XIV w. Z pierwszego etapu zachowały się fragmenty późnoromańskiej kruchty w obrębie obecnej, neogotyckiej. W XVII w. podwyższono nawę główną, nadając świątyni charakter bazyliki.

Ratusz w Chełmnie, 📷 Włodzimierz Bykowski

Wnętrze, niegdyś bogato wyposażone, kryje XIV-wieczne polichromie przedstawiające scenę Ukrzyżowania oraz rokokowy ołtarz główny z 2. połowy XVIII w., ozdobne ławy i ambonę, a także gotycką płytę nagrobną biskupa Heidenryka z przełomu XIII-XIV w. Prezbiterium oddzielone jest od nawy głównej łukiem ostrym tęczowym, a sklepienia w prezbiterium pochodzą z przełomu XIII-XIV w. – dwa krzyżowo-żebrowe rozdzielone gwiaździstym, zamknięte w przęśle wschodnim sklepieniem o układzie radialnym. Warto także zwrócić uwagę na fasadę zachodnią, na której wzorowano odbudowywaną ze zniszczeń wojennych archikatedrę św. Jana Chrzciciela w Warszawie. Przy kościele i w okolicznych kamienicach zachowały się także szczątki zabudowań klasztornych, rozebranych w 1830 r.

Kolejną gotycką świątynią jest **pofranciszkański kościół pw. świętych Jakuba Starszego i Mikołaja**. Zakonników sprowadzono do Chełmna w 1258 r. i zostali oni w mieście aż do kasaty zakonu w 1806 r.

Świątynię budowano w XIII i XIV w. W 1739 r. wewnątrz budowli pokryto polichromiami, a w 1751 dobudowano nieistniejącą dziś kaplicę. W latach 1822-28 klasztor należał do zakonu sióstr miłosierdzia. Od 1828 r. był nieużytkowany, w związku z czym część wyposażenia przeniesiono do miejscowości Lisewo i Kijewo oraz do kościoła św. Jana w Chełmnie. Od 1859 r. służył jako kościół gimnazjalny; w 1867 r. wewnątrz odrestaurowano w stylu neogotyckim. Budynki klasztorne po kasacie zakonu franciszkanów uległy rozbiórce.

Początki istnienia kolejnego zabytku Chełmna wiążą się z zakonem **cysterek**, sprowadzonych do Chełmna w 1266 r. Na przełomie XIII-XIV w. wzniesiono **zespół klasztorny**, w skład którego wchodziły: kościół, zabudowania klasztorne i kaplica Grobu Chrystusa, a wszystko to ulokowane przy murach miejskich, na skarpie stromo opadającej w dół, do Doliny Dolnej Wisły. Między 1429 a 1438 r. klasztor przejęły benedyktynki. Między 1578 a 1632 r. ksieni Magdalena Mortęska odnowiła

i zreformowała klasztor, zmieniając regułę polskich benedyktynek z zakonu kontemplacyjnego na nauczający i tworząc po raz pierwszy w Polsce szkolnictwo żeńskie. Po kasacie zakonu w 1821 r. klasztor przejęły siostry miłosierdzia. W XIX w. miała miejsce jego gruntowna przebudowa, podczas której włączono w skład zespołu wieżę Mściwoja, pozostałość po dawnej rezydencji komturów. Kościół świętych Jana Chrzciciela i Jana Ewangelisty był wznoszony w trzech etapach między 1290 a 1330 r. i ma bardzo ciekawą architekturę: wnętrze podzielono na dwie kondygnacje, przy czym górna empora jest przeznaczona jedynie dla zakonnic. Barokowe ołtarze wykonano w XVII i na początku XVIII w. Podczas renowacji wnętrza w 1932 r. odkryto gotyckie polichromie wykonane w połowie XIV w. przez ten sam warsztat, który namalował najstarsze zachowane malowidła w miejscowej farze. Obrazy przedstawiają sceny biblijne oraz fundację obiektu. W świątyni zachowały się też relikty dawnych witraży. Dwukondygnacyjny, bogato

zdobiony barokowy ołtarz główny pochodzi z początku XVIII w. Klasztor budowano od 2. połowy XIII do 1. połowy XIV w., wykorzystując wcześniejsze elementy warowni gotyckiej. Odnawiany kilkakrotnie w 2. połowie XIX w., uległ gruntownej przebudowie w stylu neogotyckim. W XIX stuleciu urządzono w przyziemiu dawnej baszty murów miejskich kaplicę Grobu Chrystusa, w której umieszczono gotycką rzeźbę Chrystusa na marach, przeniesioną z kościoła pofranciszkańskiego.

Kolejną gotycką świątynią jest **dawny kościół Ducha Świętego**, a obecnie muzeum. Pierwotnie szpitalny, należał do zakonu duchaków i został zbudowany pod koniec XIII w. Około 1311 r. powiększono go o zachodnią część nawy i stosunkowo wysoką wieżę, która nadała świątyni dość oryginalny i ciekawy wygląd. W XVIII w. wewnątrz przykryto pozornym sklepieniem kolebkowym. Między 1624 a 1828 r. kościół należał do zakonu sióstr miłosierdzia, a później, aż do początków XX w., służył za magazyn wojskowy. Po resakralizacji

należało świątynię przywrócić do właściwego stanu. W 1937 r. podczas prac remontowych odkryto na ścianie wschodniej i południowej fragmenty dawnej dekoracji malarskiej z XIV i XV w. W 1995 r. wykonano kolejne prace konserwatorskie. Obecnie kościół pełni funkcje muzealne, prezentując dawne zbroje i broń. Stojący przy kościele szpital rozebrano w latach 1796-1806, a o jego istnieniu przypominają skromne relikty budynku.

Kolejną świątynią Chełmna jest **kaplica św. Marcina**, pochodząca prawdopodobnie z połowy XIV w. Jej wnętrze przekształcano w XVII i XIX w., a podczas renowacji w latach 1937-38 odnowiono także elewację frontową. Na zachodnim szczycie kaplicy zachowały się fragmenty roślinnej polichromii ornamentальной z XV-XVI w.

Historyczną część miasta otaczają prawie całkowicie zachowane 2,27-kilometrowe **gotyckie mury miejskie z bramą Grudziądzką**. Zbudowano je w XIII w., a przez następne trzy stulecia podwyższano, w tym w 1563 r. z polecenia króla

Zygmunta Augusta. Po uszkodzeniach podczas wojen szwedzkich odnowiono je w 1678 r. W latach 1860-70 rozebrano pięć bram i dwa odcinki muru, resztę często naprawiano w XIX i XX w. Z pierwotnych 25-27 baszt zachowały się 23, w czym sześć fragmentarycznie. Gotycką bramę Grudziądzką – zwaną także Grubińską – zbudowano pod koniec XIII w. Powiększono ją o przedbramie w XIV w., a w 1620 r. nadbudowano manierystyczną kaplicę Na Bramce, wewnątrz której znajduje się ołtarz z XVIII w. Pozostały wystrój pochodzi z XVIII i XIX w.; należą do niego również dwa dzwony z 1689 i 1774 r. – ten drugi odlał ludwisarz Fryderyk Ber z Torunia. Na przełomie XVII-XVIII w. przy obecnej ul. Szkolnej wzniesiono gmach dla gimnazjum studium particulare istniejącego od 1473 r. Instytucja powstała po dwóch nieudanych próbach stworzenia uniwersytetu (w 1386 i 1434 r.). Od 1756 r. działała w tym miejscu Akademia Chełmińska – filia UJ, którą w 1779 r. zlikwidowały władze pruskie. Ostatnią szkołę funkcjonującą w tym

budynku zamknięto w 1820 r. Jest to budowla w stylu barokowym, o częściowo zatartych cechach stylowych.

W mieście znajduje się wiele zasługujących na uwagę zabytkowych budynków z XVIII i XIX w., wśród nich: klasycystyczny arsenał z 1811 r., koszary korpusu kadetów zbudowane w stylu barokowo-klasycystycznym, rogatka z 1810 r. W połowie XIX w. zbudowano w Chełmnie neoromański kościół pw. Matki Boskiej Częstochowskiej; w dzielnicy Rybaki zachowało się kilka domów z XVIII i XIX w. Warto wspomnieć, że od strony Wisły roztacza się ciekawa panorama miasta, w której dominują zachowane średniowieczne budowle, a ze wzgórz miasta można zobaczyć według mieszczan „najpiękniejszy widok na Świecie” oraz Dolinę Dolnej Wisły.

Chrystkowo [37 ➡]

Wieś położona w dolinie Wisły, w powiecie świeckim, na południe od Gruczna.

.....OPIS SZLAKU

Miejscowości na trasie szlaku rowerowego
wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-
-pomorskim

Wzmiankowana w źródłach od 1400 r. Od 1584 do 1802 r. w miejscowości zawierane były kontrakty osadnicze z menonickimi kolonistami. W Chrystkowie znajduje się drewniana chałupa z podcieniem wspartym na ozdobnych słupach, w typie budownictwa osadników holenderskich; zbudowana w 1770 r., obecnie mieści ośrodek muzealno-dydaktyczny ZPKChiN. Ciekawie rozwiązane architektonicznie domostwo odnowiono, zagospodarowując również

Pomenonicka chałupa w Chrystkowie,

📷 Włodzimierz Bykowski

Miejscowości na trasie szlaku rowerowego
wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-
-pomorskim

jego otoczenie. Znakomicie ukazuje ono życie codzienne dawnych mieszkańców okolicy. Na terenie ośrodka założono sad i szkółkę starych odmian jabłoni.

Ciechocinek [66 ▶]

Miasto uzdrowiskowe położone w powiecie aleksandrowskim, na lewym brzegu Wisły, w połowie drogi między Toruniem a Włocławkiem. Liczy ponad 14 tys. mieszkańców. Od XVII w. był to obszar osiedlania się przybyszów z Holandii, którzy zajmowali się warzelnictwem soli. W związku z odcięciem Królestwa Kongresowego od kopalni soli w Wieliczce zainteresowano się miejscowymi solankami. W 1833 r. otwarto dwie tężnie i warzelnię, a trzy lata później pierwsze łazienki w tzw. austerii rządowej. W ciągu następnego stulecia miejscowość rozwinęła się w duże uzdrowisko. W 1916 r. Ciechocinek uzyskał prawa miejskie, a po I wojnie światowej znalazł się w granicach odrodzonej Polski. Obecnie

Miejscowości na trasie szlaku rowerowego
wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-
-pomorskim

miasto jest jednym z największych i najpopularniejszych uzdrowisk w kraju.

Najważniejszym zabytkiem miasta jest **zespół XIX-wiecznych tężni**, wzniesionych w latach 1827-28 i 1859, zaprojektowanych przez prof. Jakuba Graffa z inicjatywy księdza Stanisława Staszica. Jest to największy i najstarszy zachowany w Europie zespół obiektów tego typu. Między drugą a trzecią tężnią znajduje się klasycystyczna obudowa źródła solankowego. Długie, drewniane konstrukcje wypełnia chrust cierniowy. Jego zadaniem jest odparowywanie ściekającej solanki, której

Dziewiętnastowieczne tężnie w Ciechocinku,

📷 arch. UM WKP

ujęcie znajduje się przy fontannie Grzybek. Następnie roztwór, w którym stężenie soli wynosi ok. 30%, trafia do warzelni. Klasycystyczna budowla powstała ok. połowy XIX w.; do dziś prowadzi się w niej produkcję soli. Możemy się przyjrzyć temu procesowi, odwiedzając muzeum znajdujące się w tym historycznym budynku. Dzielnicę uzdrowskową charakteryzuje dość okazała zabudowa z XIX i początków XX w., o cechach późnoklasycystycznych i eklektycznych; wśród niej wyróżnia się **zakład zdrojowy** wzniesiony w latach 1845-49 według projektu Henryka Marceniego. W latach 1873-84 wzniesiono neogotycki kościół świętych Piotra i Pawła, zaprojektowany przez Edwarda Ciechockiego. Świątynię wyposażono na początku XX w., a w latach 80. rozbudowano o nowy transept i prezbiterium.

Na szczególną uwagę zasługuje stojąca w Ciechocinku **drewniana cerkiew polowa św. Michała Archanioła**. Zbudowana bez użycia gwoździ, jest jedynym obiektem w Europie wzniesionym w stylu zauralskim.

Odnowiona w latach 90. XX w., jest użytkowana w celach liturgicznych i koncertowych. Kolejnym zabytkiem miasta jest **drewniany teatr letni** z 1891 r., wzniesiony w stylu zakopiańskim. Działający do dziś, jest jednym z kilku budynków tego typu na kontynencie. Ponadto w Ciechocinku możemy zwiedzić **dworek prezydencki** wybudowany dla prezydenta Ignacego Mościckiego w 1932 r., obecnie należący do kolejnych przywódców Polski i udostępniony do zwiedzania.

Czarze [121 ➡, 123 ➡]

Wieś położona na pn. wschód od Bydgoszczy, wzmiankowana w 1222 r., kiedy to należała do biskupa misyjnego Chrystiana; w 1285 r. wymieniona jako własność rycerska. Od 1445 r. istniała tu parafia. W 2. połowie XV w. wieś otrzymała prawo chełmińskie. Od 1611 r. Czarze należało do benedyktynek chełmińskich, a w 1667 r. stało się własnością prywatną.

We wsi stoi **gotycki kościół pw. Narodzenia NMP**, zbudowany na przełomie XIII-XIV w., wielokrotnie remontowany w późniejszych stuleciach. W XVII w. do salowego kościoła dobudowano wieżę, którą w 1974 r. odbudowano w stylu modernistycznym, co dało duży kontrast architektoniczny. Wnętrze kryje wyposażenie głównie z XVII i XVIII w.

Dobrzyń nad Wisłą [87 ➡, 91 ➡]

Miasto położone na prawym brzegu Wisły, przy wsch. granicy woj. kujawsko-pomorskiego. Zwiedzając Dobrzyń nad Wisłą, trudno sobie wyobrazić, że kiedyś to było duże i ważne dla regionu miasto, od którego nazwy wywodzi się określenie całej ziemi dobrzyńskiej. W XI w. znajdował się tu silny gród Mazowszan, wymieniany po raz pierwszy w dokumencie wystawionym w 1065 r. dla klasztoru w Mogilnie (położonym między Gnieznem a Inowrocławiem). We wczesnym

.....OPIS SZLAKU

Miejscowości na trasie szlaku rowerowego
wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-
pomorskim

średniowieczu w Dobrzyniu rezydował kasztelan. W 1228 r. książę Konrad Mazowiecki osadził w miejscowości założony przez siebie zakon rycerski dobrzyńców, mający bronić granic księstwa przed Prusami. Po czterech latach konwent połączył się jednak z Krzyżakami, co wywołało

Kaplica cmentarna św. Józefa w Dobrzyniu nad Wisłą,
arch. UM WKP

niezadowolenie ze strony księcia, który już w 1235 r. odbił Dobrzyń. W roku 1239 miejscowość uzyskała prawa miejskie, ale w XIII i XIV w. była wielokrotnie niszczona przez wojny. Rolę stolicy ziemi dobrzyńskiej stopniowo przejęło Lipno. Odnowienie praw miejskich w 1519 r. przez Zygmunta I Starego, a także nadanie innych przywilejów przyczyniło się do rozwoju Dobrzynia. Miejscowość prowadziła ożywiony handel wiślany z Gdańskiem i rozwinęła się w spore jak na owe czasy miasto. Rozmiary Dobrzynia ilustruje liczba świątyń, których było wówczas aż osiem. Złoty wiek dla miasta przeminął z wojnami szwedzkimi. W ich wyniku zostało dwukrotnie zniszczone (w 1656 i 1659 r.). Pod koniec XVIII w. miejscowość weszła w skład II zaboru pruskiego. Po okresie Księstwa Warszawskiego miasto przyłączono do podległego Rosji Królestwa Kongresowego. Kres zaborów nastąpił dla Dobrzynia w 1918 r. Po okresie okupacji nazistowskiej miasto ponownie włączono do Polski. Liczy ok. 2500 mieszkańców.

Mimo dawnej świetności w Dobrzyniu znajduje się jedynie kilka zabytków. Miasto zachowało pierwotny układ urbanistyczny. Najważniejszym obiektem dziedzictwa kultury jest **zespół poklasztorny Franciszkanów** – zakonu, który osiedlał się tylko w miastach. Jego budowa trwała w latach 1279-1316. Częste zawieruchy wojenne wymuszały liczne odbudowy kościoła Wniebowzięcia NMP, w wyniku czego zatracił on dominujące cechy stylowe. W 1795 r. wybudowano nowe, murowane budynki klasztorne. Wewnątrz kryje się wystrój głównie z XVIII i XIX w. Drugim ważnym zabytkiem jest **neogotycka kaplica cmentarna św. Józefa**. W jej wnętrzu odnajdziemy wystrój powstały w XVIII i XIX w. Kolejnym zabytkiem Dobrzynia jest skromna **resztką gotyckiego kościoła farnego**, opodal którego znajduje się potężne **grodzisko na Górze Zamkowej**, na której w średniowieczu mieścił się kasztelański gród; jest to obecnie punkt widokowy na Jezioro Włocławskie.

Miejscowości na trasie szlaku rowerowego
wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-
pomorskim

Gądecz [44 ➡]

Wieś położona w gminie Dobrcz, nieco na północ od bydgoskiego Fordonu, na granicy ZPKChiN. Znajduje się tu **pałac** z końca XIX w., **otoczony parkiem** przechodzącym w las. Na zboczu doliny Wisły, w malowniczym jarze, znajduje się **jaskinia Bajka** – pomnik przyrody nieożywionej.

Górszk [111 ➡]

Wieś położona w Kotlinie Toruńskiej, na zachód od Torunia. Wzmiankowana w 1233 r., od 1346 r. należała do komturstwa toruńskiego, a od 1457 r. stanowiła własność Torunia. W 1613 r. rada miejska wzniosła we wsi **ewangelicki kościół**, który w roku 1946 został przejęty przez katolików i obecnie nosi wezwanie **Jana Chrzciciela**. W czasie drugiej wojny ze Szwecją gmach znacznie ucierpiał, ale odbudowano go w 1661 r. Architektonicznie świątynia ma skromne

cechy baroku niderlandzkiego. Wyjątkowo ciekawie prezentuje się malarska dekoracja wnętrza z 1694 r. wykonana przez Hansa Tiedemanna. Utrzymana jest w stylu barokowo-ludowym z motywem luźnych kwiatów wypełniających przestrzeń pomiędzy owalnymi scenami biblijnymi przedstawiającymi: ukazanie się gorejącego krzewu Mojżeszowi, uzdrowienie chorego, spotkanie Rut z Boozem, alegoryczne rozesłanie apostołów przez Chrystusa, Jakuba łączącego rozproszoną owczarnię oraz Sąd Ostateczny z przedstawieniem zbawionych jako owce, a potępionych w postaci kozłów. Dekoracje malarskie Tiedemanna z ok. 1700 r. ma również chór muzyczny. Większość wyposażenia pochodzi z XVII i XVIII w.

Grabowiec [105 ▶]

Wieś położona na pd. wschód od Torunia, w gminie Lubicz. Założona przez menonitów w XVI w. W 1922 r. w miejscowości

wzniesiono bezstylowy protestancki zbór z okrągłą wieżą i klasycyzującym portykiem. W 1948 r. świątynia przeszła w ręce katolików. Od roku 1967 kościół nosi wezwanie Chrystusa Króla; obecnie jest to kościół filialny parafii w pobliskiej Złotorii.

Grabowo [42 ➡]

Wieś położona w powiecie bydgoskim, pod malowniczą skarpą doliny Wisły, na pn. wschód od Bydgoszczy. Stoi tu **kapliczka** z 1616 r. wzniesiona z fundacji ksieni benedyktynek chełmińskich. We wsi znajduje się również **dwór** z 1850 r., przebudowany na przełomie XIX-XX w.

Gruczno [36 ➡]

Wieś położona na pd. wschód od Świecia. W miejscowości znajduje się **neogotycki kościół pw. św. Jana Chrzciciela**, zbudowany w latach 1893-96 na miejscu

poprzedniego, z 1583 r. Jego ołtarz główny reprezentuje styl barokowy. Opodal kościoła znajduje się XI-wieczne **grodzisko Góra św. Jana**. Leżało ono na trasie jednego z najstarszych pomorskich szlaków handlowych, którego północny odcinek w 1198 r. nosił nazwę Via Mercatorum. Badania archeologiczne przeprowadzone przez muzeum w Grudziądzu ujawniły, że gród składał się z części grodowej i cmentarzyska. Na jego terenie znaleziono dużo biżuterii, w tym ok. 4,5 tys. paciorków; osadę zamieszkiwało ok. 60 osób. Ponadto we wsi stoją **drewniane chałupy** o konstrukcji zrębowej i sumikowo-łatkowej.

Najciekawszym zabytkiem Gruczna jest dawny **młyn** z 1888 r. wzniesiony przez Hermanna Pauly'ego, ówczesnego właściciela folwarku. Co ciekawe, młyn działał aż do 1998 r. Obecnie jest siedzibą Towarzystwa Przyjaciół Dolnej Wisły oraz muzeum. Obok znajduje się **miniskansen** z kolekcją zabytkowych uli oraz rekonstrukcją drewnianego Domu Pszczół z 1920 r.

Miejscowości na trasie szlaku rowerowego
wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-
-pomorskim

Grudziądz [138 ➡]

Miasto położone na prawym brzegu Wisły, w pn. części woj. kujawsko-pomorskiego, na malowniczej skarpie. Obecnie jest siedzibą powiatu ziemskiego i grodzkiego i zamieszkuje go blisko 100 tys. ludzi. Źródła pisane wymieniają miejscowość w 1065 r. w dokumencie wydanym klasztorowi Benedyktynów w Mogilnie. W 1218 r. gród otrzymał biskup pruski Chrystian, niedługo po tym zniszczyli go Prusowie. W roku 1231 do miejscowości wkroczyli Krzyżacy, którzy po dziewięciu latach zdobyli ją wraz z należącymi do niej posiadłościami. Miasto w 1248 r. zniszczył książę pomorski Świętopełk, a następnie, w 1277 r., wódz Prusów i Jadźwingów Skomand. W 1291 r. Meinhard z Querfurtu podjął decyzję o lokacji miasta na prawie chełmińskim (możliwe, że ponowną). Po bitwie pod Grunwaldem w 1410 r. miasto zajęli na trzy miesiące Polacy. Rok później za poparcie królestwa Krzyżacy ścięli na rynku Mikołaja z Ryńska, przywódcę Towarzystwa Jaszczurczego. W roku 1440 Grudziądz

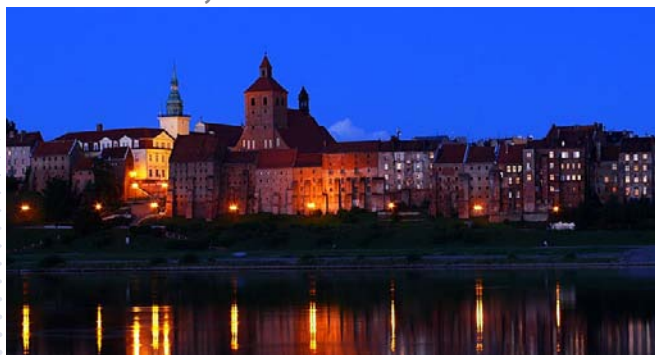

Miejscowości na trasie szlaku rowerowego
wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-
pomorskim

przyłączył się do Związku Pruskiego, a w 1454 r. mieszczanie wraz z rycerstwem ziemi chełmińskiej zdobyli zamek, którego nie oddali już zakonnikom teutońskim. Po 1466 r. miasto było siedzibą starostwa i na zmianę z Malborkiem odbywały się w nim sejmiki dla Prus Królewskich. Wtedy też Grudziądz zaczął się szybko rozwijać jako ośrodek handlu wiślanego. W 1522 r. w mieście gościł Mikołaj Kopernik, który wygłosił znany traktat o monecie. To właśnie z jego ust padły słowa: „gorszy pieniądz wypiera z rynku lepszy”. W 1552 r. za zgodą króla Zygmunta II Augusta przekopano kanał Trynka z rzeki Osy. W mieście powstawały liczne spichrze

Panorama zabytkowej części Grudziądza – spichrze oraz wieże ratuszowa i kościoła św. Mikołaja,

📷 Włodzimierz Bykowski

(ok. 25), których zespół do dziś w malowniczy sposób kształtuje nadwiślański pejzaż Grudziądza. Reformacja początkowo trafiła tu na podatny grunt i w 2. połowie XVI w. protestanci zajmowali wszystkie lokalne świątynie. W czasach kontrreformacji katolicy odzyskali kościoły, sprowadzano też zakony i powstało kolegium jezuickie o wysokim standardzie kształcenia. Przy szkole Towarzystwa Jezusowego nie mogło zabraknąć sceny teatralnej, a liczne sztuki na niej wystawiane dotrwały do naszych czasów w zbiorach biblioteki lwowskiej. Był to czas prosperity, a miasto osiągnęło 2 tys. mieszkańców, jednakże od 2. ćwierci XVII w. wojny, zarazy i powodzie przyczyniły się do wyludnienia i upadku Grudziądza.

Po I zaborze miejscowość zamieszkałą przez ok. 1200 ludzi objęto akcją germanizacyjną, której elementem było założenie garnizonu i budowa potężnej twierdzy. W XIX w. Grudziądz znacznie się rozwinął, ulegając niemieckim akcjom osiedleńczym. W 1911 r. zaledwie $\frac{1}{4}$ mieszczan stanowili autochtoni.

W 1818 r. utworzono powiat grudziądzki, odnowiony po reformie administracyjnej w 1998 r. W latach 1876-78 zbudowano stały most drogowo-kolejowy; połączył on miasto z kociewskim nabrzeżem Wisły. W czerwcu 1896 r. uruchomiono linię tramwaju konnego, zelektryfikowaną już po trzech latach. Sieć tramwajowa działa do dziś, a miasto jest obecnie najmniejszym w kraju mającym ten środek transportu. Grudziądz w 1920 r. powrócił do odrodzonej Rzeczypospolitej i szybko odzyskał polski charakter. Podczas II wojny światowej miasto znacznie ucierpiało, tracąc ok. 40% zabudowy; zniszczenia wymogły intensywną odbudowę po 1945 r.

Grudziądz zachował wiele ciekawych zabytków, świadczących o dawnym bogactwie. W 1286 r. rozpoczęto budowę **gotyckiego kościoła farnego św. Mikołaja**, ukończoną w XV w. W latach 1572-98 świątynię zajmowali protestanci. Po jej rekatolicyzacji wzniesiono kaplice boczne, rozebrane po niecałych 200 latach. W 1659 r. kościół zniszczył wielki pożar, po którym rychło go odbudowano. W roku 1738 wieża świątynna

uzyskała barokowy hełm (niezachowany). W 1939 r. odsłonięto pozostałości gotyckich malowideł ściennych, a po II wojnie światowej odbudowano kościół ze zniszczeń wojennych. Wewnątrz trójnawowej, halowej świątyni znajduje się wystrój powstały głównie w XVII i XVIII w. w stylu barokowym, z tym że ołtarze boczne powstały w 1954 r. na bazie ocalałych fragmentów. Ponadto wyróżniają się elementy gotyckie, takie jak rzeźby czy pozostałości XV-wiecznych późnogotyckich polichromii na filarach południowych. Zachowała się także chrzcielnica z romańską czarą.

Kolejnym zabytkiem Grudziądza jest dawne **opactwo Benedyktynek**, w skład którego wchodzi: kościół Świętego Ducha (pierwotnie gotycki), dawny klasztor, w którym mieści się obecnie muzeum okręgowe, a także barokowy Pałac Opatek. Zakonnice sprowadzono do miasta z Chełmna w 1624 r. W latach 1656-59 siostry przeniosły się na czas wojny ze Szwecją do Turznic. W 1810 r. nastąpiła kasata klasztoru; zakonnice pozostały w nim do śmierci. Kres

benedyktynkom grudziądzkim przyniósł rok 1836. Zachowane do dziś barokowe zabudowania klasztorne powstały w latach 1728-29; od 1840 r. użytkowane były przez seminarium nauczycielskie, a obecnie mieści się w nich muzeum okręgowe. W 1730 r. wzniesiono tzw. Pałac Opatów z bogato zdobioną elewacją frontową, w której uwagę przyciągają muszlowe nisze z rzeźbami świętych zakonników i zakonnic benedyktyńskich. Poklasztorny kościół pw. Świętego Ducha w wyniku licznych przebudów utracił gotycki charakter. Świątynia powstała w XIV w. i pierwotnie służyła za szpitalną. W 1569 r. kościół przejęli protestanci, w których posiadaniu był do 1624 r., z przerwą w latach 1595-1608. Po przejęciu przez zakonnice przeprowadzono przebudowę, dostosowując go do nowej funkcji. W czasie II wojny światowej świątynię niemal doszczętnie zniszczono, a odbudowano w latach 50. XX w., z zachowaniem nielicznych elementów dawnego wystroju. Obecnie jest to kościół filialny parafii św. Mikołaja.

Kolejnymi zabytkami poklasztornymi Grudziądza są dawny **kościół i kolegium Jezuitów**. Zakonników sprowadzono do miasta staraniem Jana Działyńskiego, starosty pokrzywieńskiego. Oba budynki wznoszono od 1648 r. w dwóch etapach, a jezuici przetrwali w mieście do 1781 r. Barokowy kościół św. Franciszka Ksawerego ukończono w 1723 r. Wnętrze kryje jednolity, regencyjny wystrój, wykonany w latach 1715-40 przez Józefa Antoniego Krausego z Gdańska, oraz ciekawie polichromowany w manierze chińsko-japońskiej, namalowane przez jezuity Steinerja. Zachowały się też nieliczne elementy XVI-wieczne, późnorennesansowe i barokowe oraz polichromie z XVIII w. Budynek od 1897 r. pełni funkcję ratusza miejskiego.

W 1750 r. do miasta sprowadzono kolejny zakon – reformatów. Zgromadzenie przetrwało 51 lat i pozostawiło po sobie późnobarokowe zabudowania, obecnie jednak niedostępne, gdyż od 1832 r. znajduje się tam więzienie. Na wzgórzu

zamkowym zachowały się **resztki zamku krzyżackiego**. Budowlę wzniesiono na miejscu poprzedniej, drewnianej twierdzy w latach 1250-99. Mieściła siedzibę rezydującego w mieście od 1250 r. komtura. Po drugim pokoju toruńskim zamek pełnił funkcję siedziby starosty grudziądzkiego. W czasach reformacji kaplicę zamkową użytkowali protestanci. Mimo zniszczeń wojennych z XVII i XVIII w. budowla była zamieszkiwana do 1800 r. Zamek ulegał powolnej rozbiórce do 1839 r., kiedy to założono na jego terenie park miejski. Ruiny ucierpiały jeszcze w 1945 r.; obecnie są atrakcją parkową. W Grudziądzu zachowała się też spora część **obwarowań miejskich**, głównie od południa i zachodu. Unikalność fortyfikacji polega na włączeniu w ich obręb zespołu zachowanych do dziś spichrzy. Oprócz owych zabudowań gospodarczych zachowała się Brama Wodna, wzniesiona w XIV w. i odbudowana po zniszczeniach w 2. połowie XVII stulecia. Drugim sporym fragmentem obwarowań jest południowo-wschodni narożnik z podwójnym murem,

Miejscowości na trasie szlaku rowerowego
wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-
-pomorskim

pozostałościami baszt oraz fosą. Ponadto zachowały się fragmenty murów w dawnym klasztorze Benedyktynek i innych budynkach mieszkalnych.

Na skarpie wiślanej znajdują się malowniczo położone **spichrze**, powstałe między XVI a XIX w., obecnie zaadaptowane na potrzeby mieszkalne i muzealne. Do naszych czasów przetrwały prawie wszystkie, dzięki czemu przy ul. Spichrzowej znajduje się aż 25 budynków tego typu. Zabudowa starówki powstała między XVI a XIX w. i reprezentuje różne style. Zachowała się także potężna **forteca (cytadela)** wzniesiona w latach 1776-88. Twierdza została zbudowana w systemie staropruskim, który powstał na bazie wcześniejszych założeń włoskich oraz francuskich, i jest jedną z nielicznych tego typu w kraju.

Kokocko [124 ➡]

Wieś położona w Dolinie Dolnej Wisły, w połowie drogi między Bydgoszczą a Chełmnem.

Miejscowości na trasie szlaku rowerowego
wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-
pomorskim

Na początku wieku XV wzniesiono tu kościół, wkrótce strawiony przez pożar. W XVII i XVIII w. miejscowość była wzmiankowana jako zamieszkała przez menonickich osadników. W 1829 r. w Kokocku powstała gmina ewangelicka, będąca początkowo filią chełmińskiej. W roku 1834 wzniesiono budynek **zboru**, który mocno ucierpiał w wyniku powodzi w 1855 r. Odnowiony budynek jako ewangelicki zbor przetrwał do 1945 r., kiedy to przeszedł na własność Kościoła rzymskokatolickiego i otrzymał wezwanie Niepokalanego Serca NMP. Obecnie jest to kościół filialny parafii w Starogrodzie. Budynek ma

Kościół Niepokalanego Serca NMP w Kokocku,

📷 arch. UM WKP

konstrukcję szkieletową i wyróżnia się wielkością bryły na tle innych tego typu świątyń w województwie.

Kosowo [36 ➡]

Wieś położona na wschód od Gruczna, w której na niewielkim wzniesieniu znajduje się dawny cmentarz ewangelicki z nagrobkami z XIX i XX w. Na uwagę zasługują pojedyncze krzyże.

Kozielec [43 ➡]

Wieś malowniczo położona na stromym zboczu doliny Wisły, na pn. wschód od Bydgoszczy. Znajduje się w niej murowany i odeskowany poewangelicki kościół Niepokalanego Poczęcia NMP z 1906 r. W okolicach wsi występują stanowiska rzadkiego i chronionego lnu austriackiego, dlatego planowane jest utworzenie tu florystycznego rezerwatu przyrody.

Miejscowości na trasie szlaku rowerowego
wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-
-pomorskim

Mała Nieszawka [59 📍]

Wieś wzmiankowana jako osada w źródłach historycznych pod nazwą Nissowe. Była miejscem budowy pierwszego na ziemiach polskich zamku krzyżackiego będącego siedzibą komturii. Na mocy pokoju zawartego między Władysławem Jagiełłą i mistrzem zakonnym Krzyżacy zrzekli się praw do ziem leżących na lewym brzegu Wisły. W 1424 r. zamek został rozebrany, a miejscowość przeniesiona w okolice zamku Dybów, naprzeciw dawnego Torunia. W XVIII w. na terenach dzisiejszej Małej Nieszawki osiedlali się menonici. We wsi stoi drewniany kościół Najświętszego Serca Pana Jezusa zbudowany pierwotnie w 1890 r. jako menonicki zbór. W miejscowości, w okolicach wału przeciwpowodziowego, zachowały się relikty dawnego zamku.

Mątawy [22 📍]

Wieś położona na południe od Nowego, lokowana w XIV w. na prawie chełmińskim,

od połowy XVI w. zasiedlana przez mennickich osadników. W miejscowości stoją XIX-wieczne chałupy w typie budownictwa holenderskiego o konstrukcji zrębowej, na podmurowaniach kamiennych lub ceglanych, w tym jeden dom z podcieniem podtrzymującym piętro, zbudowany w 1837 r. Obecny kościół, noszący wezwanie NMP Królowej Polski, został wzniesiony w 1898 r. jako zbór ewangelicki w miejscu wcześniejszego, z XVI w. Budynek jest murowany, ceglany, o skromnych cechach neoromańskich. Ciekawie prezentuje się także cmentarz z XIX w.

Michale [23 ♡, 25 ♡]

Wieś położona naprzeciw Grudziądza, na lewym brzegu Wisły. W XIV i XV w. tereny okalające miejscowość należały do komturstwa świeckiego; w latach 1402-09 wieś po raz pierwszy była wzmiankowana w dokumentach. Po podpisaniu drugiego pokoju

toruńskiego, w 1466 r. Michale znalazło się w granicach Korony. Od XVII do XVIII w. w okolicach wsi zaczęli osiedlać się menonici. Ciekawym zabytkiem jest tzw. Biała Karczma, zbudowana na przełomie XI-X-XX w., która w okresie międzywojennym była modnym miejscem spotkań mieszkańców Grudziądza. We wsi zachowały się drewniane chałupy w typie budownictwa holenderskiego z połowy i końca XIX w. oraz relikty cmentarza ewangelickiego. Z wału przeciwpowodziowego roztacza się ciekawy widok na Grudziądz.

Niedźwiedź [35 📍]

Wieś położona na południe od Świecia, w dolinie Wisły. W przeszłości znana była jako miejsce lokowania menonitów. Znajduje się tu drewniana chałupa z 1800 r., w typie budownictwa osadników holenderskich; docelowo planowane jest przeniesienie jej do skansenu w Toruniu.

Miejscowości na trasie szlaku rowerowego
wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-
pomorskim

Nieszawa [67 ♣, 70 ♣, 103 ♣]

Miasto leżące na lewym brzegu Wisły, w połowie drogi z Torunia do Włocławka. Nazywana wędrującym miastem, Nieszawa jest miejscem przeprawy promowej przez rzekę. Jej nazwa wywodzi się od słowa „Niesz”, będącego skróconą formą imienia Niegosław. Pierwotnie gród z zamkiem znajdował się na terenie obecnej wsi Mała Nieszawka, pod Toruniem. W nadanej Krzyżakom przez Konrada Mazowieckiego miejscowości powstał ich pierwszy zamek na terenach Polski. Jednak Polacy zmusili zakonników do opuszczenia grodu i zniszczenia zamku, którego resztki są widoczne do dziś. W 1425 r. wzniesiono nowy zamek, tym razem polski, a miejscowość ponownie założono naprzeciw Torunia; tej nowej Nieszawie w 1431 r. nadano prawa miejskie. W tym samym roku torunianie, wspierani przez Krzyżaków, napadli i spustoszyli miejscowość. W 1454 r. król Kazimierz IV Jagiellończyk wydał tzw. statuty nieszawskie, ograniczające część władzy królewskiej na

rzecz szlachty. Szybki rozwój nieszawskiego ośrodka handlu wzbudzał niechęć kupców z pobliskiego Torunia, którzy obawiali się konkurencji. W 1460 r. wymusili na królu Polski przeniesienie miasta w górę Wisły, na miejsce wsi Roskidalino, gdzie stoi do dziś. Stary gród zniszczono, a jedyną pozostałością po nim jest zamek Dybów, znajdujący się na terenie lewobrzeżnej części Torunia. Dzięki licznym przywilejom, które miały rekompensować Nieszawie przeniesienie, miasto zaczęło się pomyślnie rozwijać, a apogeum świetności przypadło na XVI w.: mieszczanie czerpali zyski z handlu wiślanego i produkcji wyrobów rzemieślniczych. Dowodem na to jest utworzenie w 1594 r. dekanatu oraz istnienie blisko 30 spichrzy. W połowie XVII w. Nieszawy nie ominęły działania wojenne, w efekcie czego podupadła. Powolne ożywienie przyniosło wybudowanie w 1862 r. połączenia kolejowego z Bydgoszczą i Warszawą (stacja w pobliskim Wagańcu) oraz utworzenie w 1871 r. powiatu nieszawskiego. Cztery lata przed tym zdarzeniem urodził się w Nieszawie

Miejscowości na trasie szlaku rowerowego
wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-
pomorskim

wybitny architekt, malarz i rysownik Stanisław Noakowski. Rozwój miejscowości został w XIX w. ponownie zahamowany – w wyniku konkurencji ze strony szybko i prężnie rozwijającego się Aleksandrowa Kujawskiego, do którego w 1932 r. przeniesiono siedzibę powiatu.

Leżąca na uboczu tras komunikacyjnych, zamieszkała przez ok. 2 tys. osób miejscowość zachowała niepowtarzalny małomiasteczkowy klimat. O minionej świetności przypominają zabytkowe budowle Nieszawy wraz z historycznym układem przestrzennym. Najcenniejszym obiektem jest **późnogotycka fara pw. św. Jadwigi**,

Kościół św. Jadwigi w Nieszawie, 📷 Włodzimierz Bykowski

wzniesiona w latach 1460-68, być może z cegieł z rozbieranego miasta. Konsekracji świątyni dokonał biskup Krzesław z Kurozwęk, sufragan włocławski. W latach 1592-95 dobudowano do niej wieżę z fundacji starosty Michała Działyńskiego. W latach 20. i 30. XVII w. rozległą działalność fundatorską prowadzili Jan i Ewa Krzywdowie. Dzięki nim dobudowano do fary dwie kaplice: Matki Boskiej Różańcowej i św. Jana Chrzciciela oraz sprowadzono z Gdańska bogato zdobione wysokiej klasy stalle. Pod koniec XIX w. powstały nowe polichromie, a w latach 1951-52 stare sklepienia zastąpiono nowymi. Wystrój świątyni jest dość jednolity stylowo i pochodzi głównie z XVII w. W ołtarzu głównym zwraca uwagę przedstawienie patronki kościoła pod krzyżem.

Po drugiej stronie miasta w 1463 r. wzniesiono **klasztor i kościół Franciszkanów** (pw. Podwyższenia Krzyża Świętego), sprowadzonych do miasta w 1430. Warto podkreślić, że ten zakon żebraczy prowadził działalność duszpasterską głównie w miastach. Budynki

klasztorne znacznie zmieniono w XVII i XVIII w. W 1921 r. mieszkał tu św. Maksymilian Maria Kolbe, co upamiętnia nazwa ulicy oraz pamiątkowa tablica. Wnętrze niewielkiego kościółka skrywa barokowy wystrój z XVII i XVIII w. Prawie całe miasteczko ma jednolitą, klasycystyczną zabudowę, powstałą pod koniec XVIII i w 1. połowie XIX w. Z tego okresu pochodzą: ratusz, młyny wodne i plebania przy kościele św. Jadwigi oraz miejsce urodzenia Stanisława Noakowskiego (stąd zwyczajowa nazwa: dworek Noakowskiego), którego muzeum mieści się przy rynku. Na przeciwko kościoła farnego znajduje się dom, w którym zmarła Łucja Szewczyk, założycielka zgromadzenia sióstr serafitek. Niewątpliwą atrakcją Nieszawy jest przeprawa promowa przez Wisłę, obsługiwana przez napędzany łopatami prom.

Nowe [18 📍, 21 📍]

Miasto malowniczo położone na skarpie doliny Wisły, w pn. części woj. kujawsko-

Miejscowości na trasie szlaku rowerowego
wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-
-pomorskim

-pomorskiego. Miejscowość była siedzibą kasztelanów i ważnym punktem obronnym księcia Mszczuja II w walce z Krzyżakami w XIII w. W 1282 r. sprowadzono do grodu franciszkanów, co świadczy o miejskim charakterze osady. W 1301 r. król czeski i polski Wacław II nadał Nowe zarządcy dzielnicy, Piotrowi Święcy. Po kilkunastu latach Krzyżacy zdobyli miejscowość, doszczętnie ją niszcząc, a następnie odbudowując i w 1350 r. nadając miastu przywilej lokacyjny na prawie chełmińskim. W 1440 r. Nowe przyłączyło się do Związku Pruskiego i brało czynny udział w koalicji antykrzyżackiej. Zdobyte w 1454 r. przez Kazimierza Jagiellończyka, utrzymało się przez cztery lata w polskich rękach. Krzyżacy bronili zawzięcie miasta do roku 1465, gdyż miało ono strategiczne położenie przy szlaku komunikacyjnym do Brandenburgii. Po drugim pokoju toruńskim Nowe przyznano Polsce i włączono w granice Prus Królewskich, tworząc siedzibę starosty. Okres prosperity miasta związany był z handlem rzeczonym na Wiśle i przerwały go dopiero

Miejscowości na trasie szlaku rowerowego
wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-
pomorskim

wojny ze Szwecją w XVII w. W tym czasie w okolicy przeprowadzano procesy o czary, o czym świadczy pochodząca z XVII w. nazwa pobliskiego Jeziora Czarownic. W latach 1772-1920 Nowe pozostawało w granicach Prus.

W mieście zachowało się kilka ciekawych zabytkowych budowli. Najważniejszą jest **gotycki kościół farny pw. św. Mateusza Apostoła i Ewangelisty** wybudowany w połowie XIV w. na miejscu poprzedniego, XIII-wiecznego. W XVI w. trafił on na krótko w ręce ewangelików. W latach 1910-12 rozbudowano świątynię w stylu neogotyckim. Dodano wówczas północną nawę boczną oraz zachodnią część kościoła. W 1913 r. odkryto i zabezpieczono cenne gotyckie malowidła ściennie, zamalowane w czasach reformacji. W prezbiterium zachowały się późnogotyckie sklepienia sieciowe. Trójnawowy, halowy korpus przesklepiono w latach 1910-12, wzorując się na sklepieniach w prezbiterium. Ołtarz główny i dwa boczne wykonano w latach 1919-20 w Elblągu w stylu neobarokowym.

Miejscowości na trasie szlaku rowerowego
wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-
pomorskim

Zachowały się liczne polichromie gotyckie z XIV-XV w. o różnej tematyce (święci, sceny biblijne i symboliczne). Znajdują się one na filarach międzynawowych, w nawie południowej i prezbiterium. Pozostały wystrój pochodzi z XVII i XIX w.

Kościół farny w Nowem,

📷 Marcin Tylman i Zbigniew Lorkowski

Drugą gotycką świątynią jest **kościół pofranciszkański**. Budowlę wzniesiono w 1. połowie XIV w. Wiemy, że kryptę wybudowano w 1311 r. W XV w. kościół przejęli bernardyni, którzy – z wyjątkiem lat 1542-1604, gdy należał do protestantów – byli jego właścicielami aż do kasaty zakonu w 1810 r. Podczas naprawy wykonanej po potopie szwedzkim świątynię przykryto stropem kasetonowym. Od 1846 r. ponownie służyła miejscowej gminie ewangelickiej. Pod koniec XIX w. kościół zniszczył pożar. Odbudowa na początku następnego stulecia dodała mu cech neogotyckich. Obecnie, po okresie nieużytkowania, kościół ponownie pełni funkcje sakralne i przyjął wezwanie św. Maksymiliana Kolbego. Niestety, burzliwe dzieje spowodowały, że świątynia utraciła niemal całe wyposażenie. Kościół ma wieżę, z której roztacza się wspaniała panorama na Dolinę Dolnej Wisły, Bory Tucholskie i Pojezierze Iławskie.

Kolejną, także gotycką świątynią jest **kaplica cmentarna św. Jerzego** z XV w. Budowla miała pierwotnie przeznaczenie

szpitalne. Wzniesiona została na planie wydłużonego ośmiokąta wzorowanego na świątyni jerozolimskiej. W czasie remontu przeprowadzonego na początku XIX w. pozbawiono ją szkarp i zakrystii. Wnętrze skrywa wystrój barokowy i rokokowy. Na cmentarzu znajduje się jeszcze jedna kaplica, wybudowana w połowie XIX w. w stylu neogotyckim.

Z dawnego **zamku krzyżackiego** zachowało się główne skrzydło powstałe w połowie XIV w., położone nad urwistą skarpą doliny Wisły. Obecnie zaadaptowano je na stylową kawiarnię, ośrodek kultury i bibliotekę. Na jego ścianach znajdują się gotyckie freski. Z liczących niegdyś ok. 1 km gotyckich XIV-wiecznych murów miejskich pozostało do dzisiaj ok. 550 m z podstawami 12 wież i odcinkiem fosy, której część wykorzystano do budowy amfiteatru. W mieście zachowała się częściowo rokokowa zabudowa z 2. połowy XVIII oraz z XIX w., powstała w obrębie średniowiecznego układu urbanistycznego. Ponadto przy Jeziorze Czarownic stoi

odrestaurowany wiatrak w typie budownictwa holenderskiego. Przy ujściu Mątwy do Wisły znajduje się zabytkowa przepompownia z 1910 r.

Osiek nad Wisłą [105 ▶]

Wieś położona na pd. wschód od Torunia, na prawym brzegu Wisły, na ziemi dobrzyńskiej, w gminie Obrowo. Wzmiankowana w 1388 r. w związku z erygowaniem parafii. W połowie XVI w. własność szlachecka Nałęczów. Później wielokrotnie zmieniała właścicieli. W 1831 r., podczas wojny polsko-rosyjskiej, w okolicach Osieka przeprawiała się przez Wisłę armia rosyjska pod wodzą feldmarszałka Iwana Paskiewicza, który stłumił powstanie listopadowe.

W miejscowości stoi pozbawiony cech stylowych kościół pw. Najświętszego Serca Jezusa, wzniesiony w latach 1927-30 w miejscu poprzedniego, drewnianego z początku XVIII w., który spłonął w 1925 r. Obok kościoła stoi dzwonnica z tego samego okresu.

Miejscowości na trasie szlaku rowerowego
wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-
-pomorskim

We wsi można zobaczyć także drewniane
chałupy z połowy XIX w.

Ostromecko [117 ▶, 118 ▶]

Wieś położona na prawym brzegu Wisły,
na wschód od bydgoskiego Fordonu. Naj-
starsze źródła pisane wymieniają Ostro-
mecko w dokumencie księcia Konrada
Mazowieckiego z 5 sierpnia 1222 r. Ów-
czesny władca ziemi chełmińskiej prze-
kazał 200 wsi, w tym również Ostromec-
ko, zwane Castrum, misyjnemu biskupowi
pruskiemu Chrystianowi. Od XV do XVII w.
miejscowością władał najbogatszy ród
ziemi chełmińskiej – Ostromeccy herbu
Pomian. W XVIII w. właścicielem miejsco-
wości był król August II Mocny. Mniej wię-
cej w tym czasie próbowano tu sprowa-
dzić paulinów, co się jednak nie powiodło,
podobnie jak próba lokacji miasta przez
Augusta III w 1750 r. Od XVIII w. historia
Ostromecka wiąże się z głównym zabyt-
kiem wsi – **rozbudowanym zespołem**

pałacowo-parkowym. W XVIII w. stał tu obronny dwór szlachecki, który przebudowano na pałac w stylu saskiego rokoka, dziś zwany „starym”, od pewnego czasu udostępniony dla zwiedzających. Prezentowana jest w nim kolekcja starych fortepianów, m.in. z czasów działalności kompozytorskiej Fryderyka Chopina. Posiadłość w 1804 r. nabył kupiec zbożowy z Grudziądza Jakub Martin Schönborn. Rozpoczął on budowę pałacu „nowego”, którą dokończył już jego syn Gottlieb w 1848 r. Dumny ze swej posiadłości właściciel zmienił też przebieg drogi państwowej z Chełmna do Ostromecka na odcinku 11 km, by z daleka było widać elegancką siedzibę. W 1873 r. jego córka wyszła za mąż za dziedzica wielkiej fortuny, Albrechta von Alvenslebena, potomka arystokratycznej rodziny z Saksonii. Alvenslebenowie stracili posiadłość dopiero w czasie II wojny światowej. W dwudziestoleciu międzywojennym Ostromecko było obiektem wycieczek mieszkańców Bydgoszczy i Fordonu. Po wyzwoleniu

Miejscowości na trasie szlaku rowerowego
wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-
pomorskim

spod okupacji hitlerowskiej nastąpiła dewastacja pałaców i grobów. W 1995 r. posiadłość o powierzchni 34,76 ha wykupił od Skarbu Państwa Urząd Miejski w Bydgoszczy, dzięki czemu odrestaurowano budynki i rekultywowano otoczenie. Oba pałace otacza rozległy park krajobrazowy z okazami starodrzewu, w którego południowej części znajduje się mauzoleum rodowe Alvenslebenów.

W pobliżu zespołu pałacowego znajduje się zabytkowy **gotycki kościół pw. św. Mikołaja** z XIV w., z barokową wieżą. Wystrój świątyni jest barokowy, z XIV-wiecznymi gotyckimi rzeźbami Matki

Pałac „stary” w Ostromecku, 📷 Daniel Pach

Boskiej z Dzieciątkiem oraz pietą z XV w. Otacza go mur z barokową bramką z 1737 r. Ponadto na terenie wsi znajdują się budynki z przydaszonym drewnianym wejściem oraz relikt menonickiego cmentarza.

W miejscowości, na terenie leśnego **rezerwatu przyrody Las Mariański**, znajdują się źródła alkaliczne, eksploatowane przemysłowo od 1894 r. i rozlewane do dziś. Rezerwat obejmuje malownicze zbocza doliny Wisły, przywołujące na myśl krajobrazy gór.

Otłoczyn [65 ▶]

Wieś położona na pn. wschód od Aleksandrowa Kujawskiego, wzmiankowana w źródłach historycznych w 1748 r. jako własność biskupów kujawskich. W 1788 r. osiedliła się tu grupa dziesięciu osadników menonickich. W Otłoczynie znajduje się dworzec kolejowy z 1860 r., neogotycki kościół pw. Najświętszego Serca Jezusa z 1905 r. oraz drewniane chałupy.

Miejscowości na trasie szlaku rowerowego
wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-
pomorskim

Podwiesiek [130 ♣, 133 ♣]

Wieś położona na prawym brzegu Wisły, pomiędzy Chełmnem a Grudziądzem. Wzmiankowana w 1222 r. w związku z nadaniem jej biskupowi misyjnemu Chrystianowi przez księcia Konrada Mazowieckiego. Od XVI w. zaczęli osiedlać się tu menonici. W XIX stuleciu we wsi stały dwa wiatraki. W miejscowości zachowały się drewniane domy z połowy XIX w., budynek szkoły z 1909 r., fragmenty dawnych wałów przeciwpowodziowych oraz cmentarz ewangelicko-mennonicki z początku XIX w. W pobliżu wsi znajdują się wydmy.

Polskie i Wielkie Stwolno [26 ♣]

Dwie wsie położone w Kotlinie Grudziądzkiej, pomiędzy rzekami Wisłą i Mątawą. Pierwsze informacje o istnieniu osad w tym miejscu pochodzą z dokumentów komturstwa świeckiego z przełomu XIV-XV w. Od XVI w. obie wsie stały się własnością

królewską. Ciekawostkami krajoznawczymi w miejscowościach jest budynek dawnej szkoły z okresu międzywojennego, drewniane domy w typie budownictwa holenderskiego oraz relikty protestanckiego cmentarza.

Przyłubie [55 ♡, 58 ♡]

Wieś położona na lewym brzegu Wisły, w połowie drogi między Bydgoszczą a Toruniem. Wzmiankowana w 1594 r. w związku z zawieraniem kontraktów osadniczych z menonitami. W miejscowości stoi drewniana chałupa na kamiennie-cegłanej podmurówce z 1869 r. oraz założony w 2. połowie XIX w. menonicko-ewangelicki cmentarz, którego charakterystycznym elementem jest obumarłe drzewo. Opodal wiejskiej świetlicy, a dawnej szkoły rośnie pomnikowy 400-letni dąb.

Przypust [71 ▶]

Wieś położona na południe od Nieszawy, w połowie drogi między Toruniem a Włocławkiem. W średniowieczu istniał tu gród od ok. 1065 do 1165 r. W 1274 r. Przypust otrzymał prawa miejskie, których jednak nie zachował po przeniesieniu w jego okolicę Nieszawy. Pierwotnie parafia znajdowała się prawdopodobnie pod zarządem benedyktynów, była wzmiankowana w 1321 r. Od roku 1582 drewniany kościół w Przypuście stał się kościołem filialnym parafii w Nieszawie. Budynek pochodzi przypuszczalnie z XVII w. i został przeniesiony w obecne miejsce przed 1779 r. z Nowogrodu (koło Lipna). Kościół pw. świętych Stanisława Biskupa i Marii Magdaleny jest orientowany, o konstrukcji zrębowej, na podmurówce z kamienia polnego. Prezbiterium świątyni jest zamknięte trójbocznie, z prostokątną zakrystią od północy. Wnętrze nakryto płaskimi stropami z zaokrąglonymi bokami. Ciekawostką jest późno-renesansowy chór muzyczny z ok. 1600 r.

Głównymi elementami wystroju są trzy rokokowo-klasycystyczne ołtarze (główny i dwa boczne) z przełomu XVIII-XIX w.

Raciążek [67 ▶]

Wieś gminna położona na skarpie doliny Wisły, niedaleko Ciechocinka. Od średniowiecza była własnością biskupów kujawskich i stanowiła klucz ich ziemskich posiadłości. W 1317 r. miejscowość uzyskała przywilej lokacyjny na prawie magdeburskim jako Raciąż. W 1404 r. król Władysław Jagiełło zawarł tu umowę z Krzyżakami, na podstawie której zwrócili oni za wykupem ziemię dobrzyńską. Po bitwie pod Grunwaldem odbyło się tu spotkanie króla Polski z wielkim mistrzem Henrykiem von Plauenem. Konkurencja innych miast zablokowała rozwój miasta, w wyniku czego Raciążek w 1867 r. utracił prawa miejskie. Utrata znaczenia pociągnęła za sobą zdrobnienie nazwy miejscowości.

Miejscowości na trasie szlaku rowerowego
wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-
pomorskim

Najokazalszym zabytkiem wsi jest **renesansowy kościół pw. Wszystkich Świętych i św. Hieronima**, wzniesiony w latach 1597-1612 staraniem biskupa Hieronima Rozrażewskiego. Okazała budowla powstała jeszcze pod wpływem architektury gotyckiej, o czym świadczy zespół przypór. Świątynię częściowo przebudowano w 1924 r., zastępując stropy sklepieniem kolebkowym. Wnętrze kryje bogaty wystrój renesansowo-barokowy, powstały między XVI a XVIII w., z elementami XIX-wiecznymi. Na wschód od wsi, na skarpie wiślanej, można odnaleźć **pozostałości zamku**, z których roztacza się panorama

Ruiny zamku w Raciążku, 📷 arch. UM WKP

Miejscowości na trasie szlaku rowerowego
wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-
-pomorskim

na Kotlinę Toruńską; przy ładnej pogodzie bez trudu dostrzeżemy Toruń. Pierwszą drewnianą fortecę wymieniano w dokumentach już w 1263 r.; po jej zniszczeniu przez wojska krzyżackie w 1330 r. wzniesiono nową, gotycką budowlę. W okresie baroku podupadający obiekt przebudowano na rezydencję, ale pod koniec XVIII w. Prusacy rozebrali zamek, wykorzystując cegły do budowy domów w Toruniu.

Rudki [41 ▶]

Wieś położona między Grabowem a Topolnem, której nazwa bierze się od nazwiska jednego z komturów krzyżackich. W średniowieczu była to miejscowość krzyżacka położona najbliżej granicy z Polską.

Sartowice [26 ▶, 29 ▶]

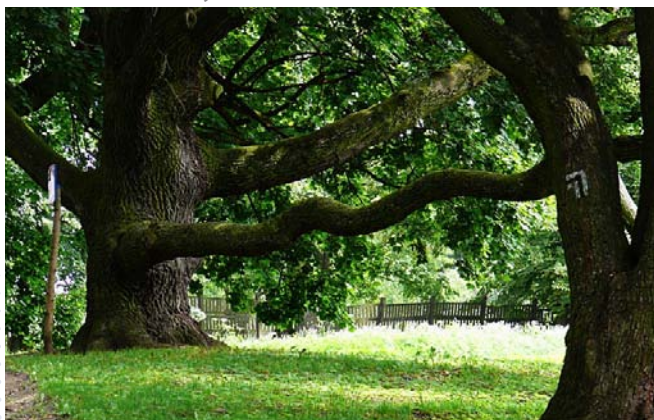
Malowniczo usytuowana wieś na granicy stromej nadwiślańskiej skarpy znajdującej

Miejscowości na trasie szlaku rowerowego
wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-
-pomorskim

się na pn. wschód od Świecia. Pierwsze wzmianki o miejscowości pochodzą sprzed 1242 r., kiedy to został wzniesiony przez księcia Świętopełka drewniany zamek, zniszczony w 1242 r. przez Krzyżaków. W północnej części wsi znajduje się kościół pw. św. Barbary z 1858 r., o barokowym i neogotyckim wystroju, oraz wieża z dwoma barokowymi dzwonami i jednym XIX-wiecznym. Ponadto w Sartowicach zachował się rozległy zespół parkowo-pałacowy, w którego skład wchodzi remontowany obecnie pałac o zatraconych cechach klasycystycznych – jego budowę rozpoczęto w 1792 r. – oraz neorenesansowa kaplica grobowa z dekoracjami

Pomnikowy dąb Graf Schwerin w parku w Sartowicach,
📷 Włodzimierz Bykowski

Miejscowości na trasie szlaku rowerowego
wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-
pomorskim

rzeźbiarskimi z 2. połowy XIX w. Na szczególną uwagę zasługuje park krajobrazowy z licznymi okazami pomnikowego starodrzewu.

Skłudzewo [116 ▶]

Wieś położona na Pojezierzu Chełmińskim, na wschód od Bydgoszczy, na zboczu Kotliny Toruńskiej. W XIV w. na terenie dzisiejszej wsi istniał gród z drewnianą wieżą otoczony podwójną fosą. W 1414 r. wieś została spalona przez Krzyżaków. Do 1620 r. była to własność miasta Torunia, później prywatna. W 1863 r. majątek kupił August Brauer z Bremy, który założył tu zespół parkowo-pałacowy składający się z parku krajobrazowego i pałacu w stylu neogotyckim. W czasie II wojny światowej w Skłudzewie mieścił się ośrodek szkoleniowy Hitlerjugend. Od 1989 r. w pałacu mieści się fundacja organizująca plenery i warsztaty. We wschodniej części parku znajduje się cmentarz rodziny Brauerów.

Miejscowości na trasie szlaku rowerowego
wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-
pomorskim

Solec Kujawski [53 ▶]

Miasto położone na lewym brzegu Wisły, na pd. wschód od Bydgoszczy; nazwa pochodzi od soli, w której handlu wiślanym Solec uczestniczył w późnym średniowieczu i renesansie. W XIII w. na terenie dzisiejszej miejscowości znajdowało się osiedle będące w posiadaniu książąt kujawskich. W 1325 r. miasto zostało lokowane na prawie magdeburskim przez Przemysława, księcia inowrocławskiego i sieradzkiego. W latach 1332-43 było okupowane przez Krzyżaków; w 1422 r. stanowiło miejsce rokowań polsko-krzyżackich. W 1538 r. Zygmunt I Stary potwierdził przywileje miasta. W wyniku wojen szwedzkich miejscowość przestała się rozwijać i upadła gospodarczo. Odrodzenie miasta nastąpiło w 2. połowie XIX w. w związku z budową linii kolejowej z Bydgoszczy do Torunia oraz rozwojem przemysłu. W czasie okupacji hitlerowskiej w pobliskim lesie dokonywano egzekucji mieszkańców Bydgoszczy; w 1944 r. w celu zatarcia śladów Niemcy wykopali zwłoki

Miejscowości na trasie szlaku rowerowego
wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-
pomorskim

ofiar i spalili w miejscu, w którym dziś stoi pomnik upamiętniający te wydarzenia.

W Solcu Kujawskim nie zachowały się do naszych czasów żadne średniowieczne budowle. Najważniejszym zabytkiem jest neobarokowy **kościół pw. św. Stanisława Biskupa** zbudowany w 1912 r. w miejscu poprzednich, z XVI i XVII w. Cennym elementem wyposażenia jest manierystyczny ołtarz główny z 1633 r., z bogatymi dekoracjami rzeźbiarskimi. W głównej części ołtarza znajduje się obraz z przedstawieniem św. Anny Samotrzec. Drugim sakralnym zabytkiem miasta jest **poewangelicki kościół Serca Jezusa** wzniesiony w 1850 r. Ciekawie

JuraPark w Solcu Kujawskim, 📷 Marek Chełminiak

prezentuje się układ urbanistyczny miasta – z trasą przelotową na osi wschód-zachód, pośrodku której znajduje się czworoboczny rynek z ulicami wybiegającymi z narożników. Współczesną atrakcją miasta jest JuraPark.

Starogród [125 📍]

Wieś malowniczo położona na krawędzi Doliny Dolnej Wisły, na południe od Chełmna. Wymieniana w źródłach pisanych po raz pierwszy w 1232 r. Dziesięć lat później stała się własnością zakonu krzyżackiego. W latach 1244-1454 pełniła funkcję siedziby komturstwa. Według źródeł z lat 1326 i 1340 miejscowość była związana z początkami Chełmna, przeniesionego w 1239 r. na obecne miejsce. Po roku 1479 Starogród stał się siedzibą starostwa. W 1505 r. wieś przejęli biskupi chełmińscy, a osada stała się ośrodkiem administracji klucza starogrodzkiego.

Najważniejszym zabytkiem miejscowości jest **późnobarokowy kościół parafialny**

pw. św. Barbary, wybudowany w 1754 r. z fundacji biskupa chełmińskiego Wojciecha Leskiego na miejscu poprzedniego, prawdopodobnie gotyckiego, wzmiankowanego po raz pierwszy w 1276 r. Kościół odnawiano pod koniec XIX w. i w 1907 r., po czym uległ on znacznym zniszczeniom podczas działań wojennych w 1945 r. Chór muzyczny znajdujący się w świątyni jest neobarokowy, został zaprojektowany przez Jerzego Remera w 1946 r. Na pozornym sklepieniu prezbiterium zachowała się rokokowa polichromia z XVIII w. autorstwa Krzysztofa Chamskiego, przedstawiająca Baranka apokaliptycznego oraz alegorię siedmiu sakramentów. Rokokowy ołtarz główny pochodzi z połowy XVIII w.; w dwóch kaplicach znajdują się ołtarze regencyjne z 1730 r., z obrazami przeniesionymi z bazyliki katedralnej w Toruniu. Pozostały wystrój świątyni jest XVIII-wieczny. Wewnątrz znajduje się również płyta nagrobna i epitafium biskupa Leskiego z 1758 r. Dwa dzwony – jeden z roku 1631, drugi z 1668 – odlał ludwisarz Michał

Miejscowości na trasie szlaku rowerowego
wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-
-pomorskim

Weinholdt. Na przykościelnym cmentarzu znajduje się późnoklasycystyczny kamienny nagrobek Kawęczyńskich w kształcie rzymskiego sarkofagu na cokole. Ponadto we wsi stoi plebania z przełomu XVIII-XIX w., klasycystyczny zajazd z początku XIX w. oraz szkoła z 1. połowy XIX w.

W Starogrodzie możemy także obejrzeć **wzgórze zamkowe**, z którego roztacza się imponujący widok na Dolinę Dolnej Wisły. W 1242 r. wzmiankowano stojącą w tym miejscu kaplicę, a dwa lata później komtura Eberharda, co świadczy o powstaniu pierwszej budowli obronnej. Zamek zdobyły w 1410 r. wojska polskie, później, w roku

Wzgórze zamkowe i punkt widokowy w Starogrodzie,
 arch. UM WKP

1454, Związek Pruski. Już w 1623 r. budowla była w złym stanie, a została jeszcze bardziej zniszczona przez Szwedów; w latach 1682-93 częściowo odnowiona, później popadła w ruinę i pod koniec XVIII w., za biskupa Karola Jana Hohenzollerna, całkowicie ją rozebrano.

Strzelce Dolne [45 📍]

Wieś położona u podnóża skarpy doliny Wisły, na skrzyżowaniu dróg regionalnych z Fordonu do Trzeciewca oraz ze Strzelec do Kamieńca. Słynie z wyrobu powideł według tradycyjnej receptury. We wsi znajduje się młyn z początku XX w. oraz wczesno-średniowieczne grodzisko z X-XII w. Legenda mówi, że w pobliskim Jaruzynie, gdy Polska była jeszcze pogańska, odbył się sąd w sprawie zabójstwa. Sędziowie dali się zwieść poszlakom i uznali sąsiada zamordowanego za winnego tej zbrodni. Jednak nie było to prawdą, dlatego zostali przemienieni przez bogów w kamienie, które

później wykorzystano do budowy strzeleckiego grodziska. We wsi istnieją pozostałości dwóch cmentarzy protestanckich z XIX i XX w.

Strzelce Górne [44 ▶]

Wieś położona na północ od bydgoskiego Fordonu, na zachód od Strzelec Dolnych, na szczycie nadwiślańskiej skarpy. W miejscowości stoi dwór z 2. połowy XIX w., wzniesiony na planie nieregularnego wieloboku. Całość otacza park krajobrazowy z końca XIX w. z okazami starodrzewu.

Szynych [133 ▶]

Wieś położona na pd. zachód od Grudziądza. Od czasów średniowiecza była własnością Chełmna. Dzięki miastu wzniesiono tu pierwszą, drewnianą świątynię, która uległa zniszczeniu prawdopodobnie w czasie wojen ze Szwecją. Z powodu wyludnienia pod koniec XVII w. sprowadzono do wsi

Miejscowości na trasie szlaku rowerowego
wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-
pomorskim

osadników menonickich. Obecny mury-
wany kościół pw. św. Mikołaja zbudowa-
no w stylu barokowym w 1742 r.; świątynia
ma barokowe polichromie i jednolity, ro-
kokowy wystrój, ufundowany niedługo po
zakończeniu budowy. Obok kościoła znaj-
duje się menonicki obelisk z 1911 r., wyko-
nany z czarnego marmuru; we wsi można
również zobaczyć menonicki cmentarz.

Kościół św. Mikołaja w Szynychu, arch. UM WKP

Miejscowości na trasie szlaku rowerowego
wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-
-pomorskim

Świecie [30 📍, 35 📍]

Miasto powiatowe położone na malowniczej skarpie doliny, przy ujściu Wdy do Wisły, liczące ok. 27 tys. mieszkańców. W zamierzchłej przeszłości przez tę właśnie miejscowość przebiegał szlak bursztynowy, łączący cesarstwo rzymskie z wybrzeżem Bałtyku. Dowodem są znalezione w Świeciu i okolicach rzymskie monety. Miasto pod koniec XII w. stanowiło rezydencję księcia Grzymisława. W XIII w. było stolicą rozległego księstwa świecko-lubiszewskiego. Nazwa miasta pochodzi od słów świecić lub świeca – prawdopodobnie oznaczała gród mający świecące mury lub posiadający wieżę, na której płonęło ognisko. W 1309 r. Świecie zdobyli Krzyżacy. Zniszczyli gród, a w jego miejscu w widłach Wdy i Wisły zbudowali zamek i utworzyli komturstwo. 25 lipca 1338 r. Świecie otrzymało przywilej lokacyjny na prawie chełmińskim. Kilkakrotnie niszczone podczas wojen polsko-krzyżackich, po drugim pokoju toruńskim zostało ostatecznie przyznane

Polsce i od tego czasu było siedzibą starostwa niegrodowego. Szybki rozwój miasta zahamowały najazdy szwedzkie w XVII i XVIII w. Po I rozbiorze Świecie włączono do Prus i miasto zaczęło podlegać Kwidzynowi. Podczas marszu wojsk polskich z Bydgoszczy do Gdańska w czasie wojen napoleońskich zostało wyzwolone, ale klęska Napoleona Bonaparte oraz koszty wojenne zrujnowały miejscowość ekonomicznie. W 1818 r. Świecie stało się siedzibą powiatu, który istnieje do dziś (z przerwą na lata 1975-98) w nieznacznie zmienionych granicach. Wiek XIX obfitował w liczne powodzie, dlatego w 1854 r. podjęto decyzję o przeniesieniu miasta na skarpę doliny Wisły. Przemieszczanie miasta w latach 1858-85 (z przerwą 1863-72) wiązało się również z budową pierwszych zakładów przemysłowych, co przyczyniło się do ponownego rozwoju. Po I wojnie światowej miasto znalazło się w granicach odrodzonej Polski. Zanim 3 września 1939 r. wojska niemieckie wkroczyły do Świecia, na zachód od miasta toczono były zacięte

walki z hitlerowskim najeźdźcą. Na Wiśle ogromną odwagą wykazali się marynarze flotyli wiślanej, którzy z pokładów statku Nieuchwytny, ścigacza Ku-30 oraz dwóch innych jednostek bronili przeprawy przez rzekę w pobliżu Świecia. Kres okupacji niemieckiej nastąpił 10 lutego 1945 r. Podczas wojny naziści zamordowali w okolicach miasta kilka tysięcy ludzi. W czasach PRL-u znacznie wzrosła liczba mieszkańców, obszar miasta oraz liczba zakładów przemysłowych. Na początku XXI w. Świecie jest ważnym i dobrze prosperującym ośrodkiem gospodarczym woj. kujawsko-pomorskiego, a także węzłem komunikacyjnym o znaczeniu ogólnokrajowym.

Głównym zabytkiem sakralnym Świecia jest dawny **kościół (starofarny) św. Stanisława Biskupa**. Świątynia grodowa była wzmiankowana już w 1198 r. i nosiła wezwanie NMP. Obecna budowla pochodzi z 2. połowy XIV w. i była odbudowywana po potopie szwedzkim. Kościół został zniszczony w 1945 r. i popadł w ruinę – w takim stanie można go zobaczyć w jednym z odcinków

komunistycznego serialu „Czterej pancerni i pies”; odrestaurowano go w latach 80. XX w. i ponownie konsekrowano 26 czerwca 1988 r., nadając wezwanie Matki Boskiej Częstochowskiej. Do gotyckiego prezbiterium przystaje renesansowa wieża i korpus, których wznoszenie rozpoczęto między 1470 a 1480 r., a których budowę ukończono w połowie XVI w. Z wystroju na uwagę zasługują średniowieczna kropielnica oraz mocno zniszczone płyty nagrobne z XVII w. Przy kościele stoi kamienny barokowy posąg św. Jana Nepomucena oraz zabytkowy barokowy dzwon. Opodal świątyni znajdują się również **resztki gotyckich murów miejskich** z Bramą Chełmińską i basztami z 2. połowy XIV w.

Kolejnym zabytkiem jest **neogotycki kościół nowofarny pw. św. Andrzeja Boboli**, zbudowany na początku XX w. jako ewangelicki. Kościół w 1945 r. przejęli katolicy; w wyposażeniu znajdują się zabytki uratowane z kościoła starofarnego; ciekawie prezentują się również witraże. Świątynię otacza dawny cmentarz ewangelicki.

Miejscowości na trasie szlaku rowerowego
wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-
pomorskim

Następnym sakralnym obiektem zabytkowym jest **zespół poklasztorny Bernardynów**, sprowadzonych do miasta w 1624 r. przez burmistrza świeckiego Jerzego Kapeła. W 1816 r. nastąpiła kasata zakonu. Barokowy kościół Niepokalanego Poczęcia NMP, wzniesiony w latach 1692-1720, ma głównie XVIII-wieczny wystrój, w tym barwne polichromie z końca tego stulecia. Dawny klasztor zbudowano w 1718 r. W roku 1855 umieszczono w nim szpital dla ludzi umysłowo chorych, spalony w 1902 r. Następnie go odbudowano i powiększono, co spowodowało utratę części cech stylowych. Barokowy dziedziniec otacza krużganek

Zamek krzyżacki w Świeciu, 📷 Włodzimierz Bykowski

Miejscowości na trasie szlaku rowerowego
wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-
-pomorskim

z malowidłami brata Linka i wieża bram-
na z 1741 r.

Najsłynniejszym zabytkiem Świecia jest **gotycki zamek krzyżacki** z XIV w. Dwieście lat później przejęła go rada miejska Torunia. Zniszczony podczas najazdu szwedzkiego, zaczął popadać w ruinę. Średniowieczną fortecę częściowo odbudowano w XIX w. Obecnie masywna sylwetka zamku domi-
nuje nad nadwiślańską częścią miasta. Wie-
ża pełni funkcję punktu widokowego, a w
jej wnętrzach mieści się muzeum. Zabudo-
wa centrum miasta pochodzi z XIX i XX w.
Na uwagę zasługuje rozległy rynek. Ponad-
to w dzielnicy Przechowo znajduje się daw-
ny XIX-wieczny młyn. Szczególną atrakcją
Świecia są nadwiślańskie skarpy Diabelce,
z których roztacza się panorama na Wisłę
i leżące na drugim brzegu Chełmno.

Topolno [37 ♣, 40 ♣]

Wieś położona w powiecie świeckim,
wśród malowniczych pól nadwiślańskich,

na pd. zachód od Świecia. W Topolnie znajduje się bogato wyposażony, barokowy **kościół pw. Nawiedzenia NMP**, obecnie sanktuarium maryjne, zbudowany w latach 1681-83 z fundacji braci Adama Konarskiego, proboszcza fromborskiego, kanonika płockiego i sekretarza królewskiego, oraz Andrzeja Konarskiego, właściciela Topolna. Pierwsza świątynia powstała w 1588 r. i nosiła wezwanie Wniebowzięcia NMP. Dziś przy wylocie drogi z Topolna do Grabowca stoi krzyż, w miejscu, w którym ongiś znajdowała się pierwsza budowla. Do czasu kasaty zakonu w 1811 r. dzisiejszy kościół należał do paulinów z Częstochowy; pierwsi zakonnicy przybyli tu w 1684 r. W roku 1704 kroniki paulińskie zapisały: „W rzeczywistości sam król szwedzki Karol XII, choć innowierca, zdawał się przypisywać ten czyn wojenny opiece Bogarodzicy. Zdobywszy bowiem miasto Toruń, wstąpił do Topolna i przez kilka tygodni przebywał w naszym klasztorze. Gdy razu jednego ujrzał w kościele kopię Dziewicy Jasnogórskiej, wypowiedział z westchnieniem

Miejscowości na trasie szlaku rowerowego
wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-
-pomorskim

te słowa: »Wielka Matka, Wielka Matka«. Uczciwie zaświadczył, iż słyszał to osobiście, ojciec Marian Żymański, ówczesny przeor w Topolnie". We wnętrzu świątyni, w barokowym ołtarzu głównym z końca XVII w. znajduje się cudowny obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem. Niemal cały bogaty wystrój, w którym na uwagę zasługują, prócz głównego, barokowe ołtarze boczne, pochodzi z końca XVII w. Świątynny dzwon odlał w Gdańsku w 1744 r. ludwisarz Jan Gotfryd Schlaubitz. Witraże znajdujące się w oknach świątyni pochodzą z początku XX w. Kościół jest otoczony starym ceglany murem. Ponadto we wsi znajduje się

Topolno – grodzisko Talerzyk, arch. UM WKP

Miejscowości na trasie szlaku rowerowego
wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-
-pomorskim

dwór z końca XIX w., wzniesiony na miejscu poprzedniego, z XVII w. Najstarszym obiektem Topolna jest XI-wieczne **grodzisko Talerzyk**, górujące zarówno nad wsią, jak i doliną Wisły. Inną ciekawostką jest **źródło św. Rocha** – pomnik przyrody nieożywionej. Na wzniesieniu opodal niego znajduje się dawny cmentarz.

Toruń [60 ♣, 63 ♣, 106 ♣, 108 ♣]

Miasto położone w centralnej części woj. kujawsko-pomorskiego, po reformie administracyjnej siedziba sejmiku, największy ośrodek naukowy regionu. Zamieszka-
ne przez 215 tys. osób. Nazywane grodem Kopernika, od wieków słynie z tradycyj-
nych pierników. Najsłynniejszą częścią Torunia jest Stare Miasto, wpisane na Listę UNESCO, będące jednym z największych zespołów zabytkowych Polski. Według le-
gendy z przełomu XVII-XVIII w. gród miał założyć w VIII w. n.e. rzymski rycerz, który wzniosł w nim świątynię Wenery. Do

niedawna popularny był pogląd, że miasto powstało na miejscu słowiańskiego grodu, ale jak dotąd nie potwierdziły tego badania archeologiczne. W 1233 r. miejscowość uzyskała wraz z Chełmnem przywilej lokacyjny, który później stał się wzorem dla innych lokacji, a nazywany był prawem chełmińskim. Pierwsze miasto znajdowało się na terenie dzisiejszej wsi Stary Toruń, po trzech latach przeniesiono je na obecne miejsce. W 1243 r. odbył się w miejscowym klasztorze Franciszkanów synod, na którym podzielono państwo krzyżackie na diecezje. Miejscowość rozwijała się wyjątkowo dobrze i wkrótce powiększono ją o północne przedmieścia. Powstał wówczas układ urbanistyczny zachowany do dziś. W 1264 r. Krzyżacy utworzyli nowe miasto, z odrębnym ratuszem, kościołem farnym, rynkiem i innymi instytucjami, oddzielone od starego murem i zamkiem. W XIV stuleciu Toruń stał się miejską potęgą środkowej Europy, był członkiem Hanzy, a zamieszkiwało go ok. 10 tys. ludzi. Na jakiś czas miasto zmonopolizowało handel

Miejscowości na trasie szlaku rowerowego
wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-
-pomorskim

wiślany między Polską a zachodem Europy. Warto zaznaczyć, że było to pierwsze w regionie w pełni murowane miasto. W tym czasie do Torunia docierały z odległych krajów średniowieczne statki morskie, zwane kogami. Po wielkiej bitwie stoczonej pod Grunwaldem w 1410 r. między państwem zakonnym a Królestwem Polski Toruń poddał się władzy króla polskiego. Jednak w wyniku pokoju zawartego na wiślanej wyspie Kępa Bazarowa, w roku następnym powrócił w ręce rycerzy zakonnych. Miasto zamieszkiwała wówczas ludność z całej Europy, choć dominowali Polacy i Niemcy. Po narzuceniu mieszkańcom przez Krzyżaków nowych obciążeń fiskalnych, torunianie przystąpili w 1440 r. do Związku Pruskiego, w którym brali czynny udział. Na początku lutego 1454 r. w Toruniu wybuchło powstanie przeciwko panowaniu krzyżackiemu, które szybko rozniosło się na ziemię całego państwa zakonnego i przemieniło w wojnę trzynastoletnią; zburzono wtedy zamek, uznany za symbol znienawidzonej władzy.

Miejscowości na trasie szlaku rowerowego
wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-
pomorskim

W 1466 r. w toruńskim Dworze Artusa zawarto porozumienie nazwane przez potomnych drugim pokojem toruńskim. Na mocy jego postanowień miejscowość (kilka lat wcześniej połączono nowe i stare miasto) wraz z całymi Prusami Królewskimi przyłączono do Polski. Jednocześnie zakończył się okres prosperity związanej z handlem wiślanym. Jego znaczną część przejął lepiej położony dla coraz większych statków handlowych Gdańsk, co potwierdziło odebranie Toruniowi pełnego prawa składu w 1537 r. W tym czasie żył najśłynniejszy torunianin – Mikołaj Kopernik, urodzony w 1473 r. W latach 1497-1500

Nocna panorama Torunia, arch. UM WKP

powstał stały most na Wiśle (drugi w Polsce). Miasto rozrastało się szybko; dzięki licznym nadaniom ziemskim Toruń zażegnał groźbę kryzysu. W XV w. majątek miejski wzrósł z ponad 4 tys. do ponad 30 tys. ha. W 1521 r. gród był świadkiem kolejnego traktatu pokojowego, który kończył ostatnią wojnę z Krzyżakami. W okresie reformacji miasto stało się jej ważnym ośrodkiem, szczególnie dzięki bliskiemu położeniu protestanckich Prus Książęcych i dekretowi króla Zygmunta II Augusta, zapewniającemu równouprawnienie religijne mieszkańcom różnych wyznań. W 1629 r. liczący 30 tys. mieszkańców Toruń odparł oblężenie szwedzkie – według legendy dzięki pomocy czarnego kota, który z furją zaatakował i wystraszył przesądnych Skandynawów. Postanowiono wtedy otoczyć miasto nowoczesnymi obwarowaniami typu holenderskiego, co wykonano w ciągu następnych 10 lat. W 1645 r. odbyło się w Toruniu z inicjatywy katolickich duchownych Colloquium Charitativum mające pogodzić skłócone wyznania

chrześcijańskie; mimo gorącej dysputy spotkanie nie wniosło niczego nowego w stosunki katolicko-protestanckie. W 1655 r. na cztery lata wkroczyli do miasta Szwedzi, przyczyniając się do jego upadku. Na szczęście dla mieszczan toruńskich do końca XVII w. powróciła koniunktura gospodarcza, o czym świadczą reprezentacyjne kamienice z tego okresu. Niestety, w 1703 r. Szwedzi ponownie wkroczyli do Torunia, powodując duże zniszczenia – największe w jego historii. Po najeźdźcach przyszły zarazy, które zdziesiątkowały ludność, oraz pożary niszczące zasoby majątkowe. W 1724 r. wybuchły zamieszki między katolikami a protestantami, nazwane tumultem toruńskim; w efekcie luteranie utracili swoje świątynie i spore udziały w radzie miejskiej. Zdarzenia były idealnym pretekstem do wtrącenia się Prus i Rosji w wewnętrzne sprawy polskie. Miasto długo nie podnosiło się z upadku. W 1793 r. przyłączono je do Prus. Liczyło wówczas zaledwie 6 tys. mieszkańców, czyli prawie dwa razy mniej niż przed 500 laty. Po zawirowaniach

politycznych związanych z insurekcją kościuszkowską i Księstwem Warszawskim pruscy zaborcy przekształcili miasto w potężną twierdzę. XIX wiek przyniósł rozwój miastu, które zyskało status garnizonowego i stało się ośrodkiem przemysłowym. Powstawały liczne przedmieścia, w tym bogate Bydgoskie; rosła liczba mieszkańców – w 1906 r. Toruń miał ich już 46 tys. Gród był głównym ośrodkiem polskości na Pomorzu; działały w nim liczne organizacje narodowe, przeciwstawiające się germanizacji.

Po I wojnie światowej miasto nadal rozwijało się, już jako stolica woj. pomorskiego; w okresie międzywojennym powstała rozgłośnia Polskiego Radia. Pod koniec okresu międzywojennego w Toruniu mieszkało prawie 80 tys. ludzi. Po wybuchu II wojny światowej naziści rozpoczęli represje wobec Polaków, sprowadzono też ok. 40 tys. osadników niemieckich. Kres krwawej okupacji hitlerowskiej przyniosły wojska radzieckie 1 lutego 1945 r. W sierpniu tego roku powołano w mieście Uniwersytet

Mikołaja Kopernika, skupiający tradycje dawnych uczelni, szczególnie uniwersytetów Stefana Batorego w Wilnie i Jana Kazimierza we Lwowie; dziś jest on jedną z najlepszych szkół wyższych w Polsce, cenią ją szczególnie ze względu na światowe osiągnięcia astronomów, fizyków oraz chemików. Obecnie miasto funkcjonuje na prawach powiatu, jest dużym ośrodkiem naukowym, kulturalnym i turystycznym. Działają tu liczne teatry, orkiestra kameralna, muzeum okręgowe, etnograficzne i wiele innych instytucji.

Oddzielną historię ma lewobrzeżna część miasta – Podgórz. Leżała na terenie tzw. Kujaw Białych, została przyłączona do miasta w 1934 r. Jej początki sięgają XVI w., kiedy to zaczęła powstawać na terenach dawnej Nieszawy. W 1555 r. Zygmunt II August wydał dokument, którym mieszkańcom miejscowości zakazał zajmować się handlem, budować statki, mieć ratusz, kramy i budy. Zakazy jednak nie były do końca respektowane, gdyż Podgórz uczestniczył częściowo w handlu z Gdańskiem

zbożem i alkoholem. W 1611 r. uzyskał ostatecznie prawa miejskie, potwierdzone później przez Jana III Sobieskiego. Miasteczko miało formę ulicówki z owalnym rynkiem. W 1813 r. marszałek wojsk francuskich Louis Nicolas Davout spalił Podgórz, przygotowując Toruń do obrony. Na skutek tego zdarzenia miasto podupadło i w 1832 r. na 13 lat straciło prawa miejskie. Budowa linii kolejowej ograniczyła przestrzeń dla rozwoju miejscowości, którą ostatecznie włączono do Torunia. W 1945 r. wybuch pociągu z amunicją zniszczył znaczną część Podgórza.

Nad Wisłą, na wyspie Kępa Bazarowa, znajduje się rezerwat przyrody o tej samej nazwie, kiedyś zaś było tu przedmieście połączone z miastem stałym mostem, wybudowanym w latach 1497-1500. Obok znajdowała się też osada Majdan. Oba osiedla zniszczono podczas wojen napoleońskich. Obecnie Podgórz połączony jest z centrum Torunia stalowym mostem przeniesionym w 1927 r. z Opalenia w woj. pomorskim. Na terenie dzielnicy

Miejscowości na trasie szlaku rowerowego
wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-
-pomorskim

Podgórz znajduje się kolejowy dworzec Toruń Główny.

Toruń, szczególnie w średniowieczu, był ważnym ośrodkiem sztuki w Europie. Nie bez powodu nazywano go „ozdobą Polski i chwałą Prus” czy Krakowem Północy. Miasto cieszyło się uznaniem pośród mieszkańców oraz przybyszów, o czym świadczą liczne powiedzenia, np. „Gdańsk bogaty, Królewiec wielki, Toruń piękny, Elbląg obronny”. W średniowieczu torunianie utrzymywali liczne kontakty z całą Europą, a szczególnie z bogatą Flandrią, o czym świadczy choćby **gotycki ratusz Starego Miasta**. Budynek jest jednym z najbardziej monumentalnych i oryginalnych dzieł mieszczańskiego gotyku na kontynencie. Charakterystyczna bryła i wieża zabytku wskazuje na związki z miastami pn. Belgii, gdzie najczęściej stosowano podobne rozwiązania architektoniczne. Co ciekawe, według średniowiecznych zapisków budowla wzniesiona pod koniec XIV w. została zbudowana przez mistrza Andrzeja, który „nie używał niemieckich czeladników”.

Pierwotnie na rynku stał cały zespół budowli miejskich, zastąpiony przez obecny ratusz. W 1603 r. flamandzki architekt Antoni van Opberghen, sprowadzony z Gdańska, przebudował obiekt. Nadbudowano wówczas drugie piętro, zachowując pierwotny styl gotycki. Dodano też manierystyczne szczyty i wieżyczki w narożnikach; wnętrza pokryły barwne malowidła, wykonane przez gdańszczyzanina Antoniego Möllera. W 1703 r., podczas oblężenia szwedzkiego, w ratusz trafił pocisk artyleryjski. Odbudowywano go przez 34 lata, ale i tak wnętrza pozostały skąpo ozdobione w porównaniu z poprzednimi; zmieniono też większość szczytów na późnobarokowe. XIX wiek przyniósł dewastację wnętrz ratuszowych, które pieczołowicie odnowiono dopiero po II wojnie światowej, gdy budowla stała się siedzibą muzeum okręgowego. W 1869 r. przy fasadzie zachodniej położono ryzalit neogotycki, w miejsce starszego, barokowego. Wieża pochodzi z 2. połowy XIII w. i została później wmurowana w budynek ratusza. Jest

to jedyny w Polsce przykład wieży miejskiej typu beffroi, charakterystycznej dla Flandrii i pn. Francji. Zegar znajdujący się na niej wykonano w 1965 r., wiadomo jednak, że pierwszy powstał w XIII bądź XIV w. Pierwotnie w piwnicach ratuszowych dojrzewało wino i istniała winiarnia. W dwudziestoleciu międzywojennym zajmowała ją Konfraternia Artystów, skupiająca życie artystyczne ówczesnego Torunia. Na parterze mieścił się sąd, ławy chlebowe, waga, sukiennice i liczne kramy. Do czasu budowy obecnego ratusza wszystkie te instytucje znajdowały się w różnych miejscach rynku. Na pierwszym piętrze były pomieszczenia reprezentacyjne. W Sali Królewskiej od 1454 r. goszczono królów Polski; tu zmarł w 1501 r. Jan Olbracht. W czasie nieobecności monarchów w ratuszu odbywały się posiedzenia trzeciego ordynku. Strop przedsionka Sali Radzieckiej pokrywają XVIII-wieczne polichromie, odkryte w 2. połowie XX w.; w samej sali odbywały się posiedzenia senatu, czyli rady miejskiej. Było to ongiś najwykwintniej

ozdobione pomieszczenie ratusza. Wielka Sala Mieszczańska służyła na co dzień sukiennikom. Tu celebrowano wszystkie święta i uroczystości miejskie i państwowe. Następne, drugie piętro mieściło zbrojownię, archiwum miejskie i bibliotekę. Z ratuszowej wieży rozciąga się widok na starówkę i jej najbliższe otoczenie. W 1861 r. w Toruniu założono muzeum okręgowe, które ma swoją siedzibę w ratuszu. Warto je zwiedzić ze względu na liczne cenne dzieła sztuki, m.in. gotyckie witraże, obrazy Jana Matejki i wielu innych cenionych polskich malarzy, wyroby z porcelany, dawne monety czy olśniewającą biżuterię skarbu ze Skrwilna. Przed budynkiem stoi pomnik Mikołaja Kopernika z 1853 r. Kamień węgielny pod jego budowę położono już w roku 1809, a odlany z brązu posąg zaprojektował Fryderyk Tieck. Łaciński napis na nim głosi: „Mikołaj Kopernik, torunianin, ruszył Ziemię, wstrzymał Słońce i Niebo”.

Przy Rynku Staromiejskim stoją liczne za-
bytkowe kamienice. Okazały, neorenesan-
sowy budynek **Dworu Artusa** z lat 1889-91

zastąpił trzy starsze kamienice, w tym stary Dwór Artusa. W pierzei zachodniej najciekawszy jest barokowy, **poewangelicki kościół Ducha Świętego**, od 1945 r. przejęty przez jezuitów. Świątynia powstała w połowie XVIII w.; na początku ubiegłego stulecia dobudowano do niej wieżę. Wewnątrz ma wystrój XVIII-wieczny, w którym warto obejrzeć m.in. intarsjowane barokowe drzwi. W pierzei wschodniej na szczególną uwagę zasługuje **kamienica Pod Gwiazdą** z 1697 r.; bogato zdobiona, stoi na miejscu poprzedniej, która w latach 1470-71 należała do Filippa Buonaccorsiego, zwanego Kallimachem. Wewnątrz ciekawie prezentuje się spiralna, drewniana klatka schodowa z okresu budowy. Obecnie w budynku mieści się oddział muzeum okręgowego poświęcony sztuce Dalekiego Wschodu. W pozostałej zabudowie zarówno Rynku Staromiejskiego, jak i reszty centrum miasta wyróżniają się liczne kamienice, nierzadko pamiętające średniowiecze. Z cenniejszych należy wyróżnić **domniemany dom urodzin Kopernika**,

Miejscowości na trasie szlaku rowerowego
wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-
-pomorskim

stojący przy ulicy noszącej imię słynnego astronoma; mieści się w nim obecnie oddział muzeum okręgowego prezentujący życie i dzieła słynnego torunianina i średniowieczną kulturę mieszczańską. W Domu Kopernika znajduje się też jedno z dwóch lokalnych muzeów poświęconych słynnym piernikom toruńskim. Lokalizacja domu narodzin słynnego Polaka ulegała częstym zmianom w wyniku odkrywania nowych faktów historycznych. Nawet dziś podaje się w wątpliwość poprawność jej umiejscowienia. Innym ciekawym obiektem Torunia jest **Dwór Mieszczański**. Jest to okazała, gotycko-neogotycka budowla powstała w 1489 r. W jej obręb włączono część obwarowań oddzielających do 1466 r. Stare i Nowe Miasto. Budynek odbudowano z ruiny pod koniec XIX w. Przy ul. Żeglarskiej znajduje się dawny **pałac biskupów kujawskich** z 1693 r., wzniesiony dzięki biskupowi Stanisławowi Dąbskiemu. Budowla ma bogato zdobioną ornamentami roślinnymi fasadę. Niestety, w XIX w. pałac pozbawiono szczytów i portalu, czyli

Miejscowości na trasie szlaku rowerowego
wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-
pomorskim

najbardziej ozdobnych części. Cennych kamienic jest zresztą dużo więcej; budowli pamiętających średniowiecze w mieście jest ok. 300.

W staromiejskiej części Torunia zachowały się trzy gotyckie świątynie. Najważniejszą według hierarchii kościelnej jest fara staromiejska, a od 1992 r. **katedra świętych Jana Chrzciciela i Jana Ewangelisty**. Budowę okazałej świątyni – najwyższej w Toruniu – rozpoczęto w 1260 r., a ukończono w następnym stuleciu. Jeszcze w średniowieczu zdążono ją kilka razy rozbudować. W latach 1530-83 farę przejęli protestanci, a następnie, w latach

Koncert w Sali Wielkiej Dworu Artusa w Toruniu,

📷 arch. UM WKP

1583-96, użytkowali ją zarówno katolicy, jak i zwolennicy też Marcina Lutra. W latach 1596-1772 świątynią opiekowali się jezuici. W końcu XIX w. kościół wyposażono w sporych rozmiarów chór muzyczny. Katedra jest dużą, masywną świątynią, długą na ponad 56 m; wieża wznosi się na wysokość 52 m. Kościół ma także najwyższe wnętrza w Toruniu – sklepienia naw znajdują się na wysokości ponad 27 m, a każda z nich została przykryta oddzielnym dachem. Wystrój kościoła reprezentuje najróżniejsze style od XIII do XVIII w. W prezbiterium warto zwrócić uwagę na gotycki tryptyk św. Wolfganga z 1505 r., dzieło o wybitnej wartości artystycznej. Ściany pokrywają monumentalne polichromie gotyckie powstałe w XIV i XV w., wśród których szczególnie interesujące jest przedstawienie Sądu Ostatecznego na północnej ścianie prezbiterium. W maswerkach okna ściany wschodniej prezbiterium zachowały się pozostałości gotyckich witraży. W korpusie nawowym znajdziemy bardzo bogaty wystrój,

świadczący o zamożności torunian. Znajdują się tu liczne rzeźby, obrazy, ołtarze boczne, gotyckie polichromie i inne dekoracje, a wszystko wykonane przez wybitnych artystów działających na ziemiach polskich. W katedralnej wieży wisi największy dzwon gotycki i jeden z największych w Polsce, zwany Tuba Dei, wykonany w 1500 r., o średnicy 217 cm.

Jedną z najciekawszych architektonicznie brył ma **pofranciszkański kościół pw. NMP**. Jest to najdłuższa (66 m) zachowana świątynia miasta. Gdy przebywamy w jej wnętrzu, wrażenie strzelistości i wielkości zostaje spotęgowane przez proporcje kościoła. Nawy i prezbiterium mają (co jest nietypowym rozwiązaniem architektonicznym) taką samą wysokość – niemal 27 m. Kościół z zewnątrz robi wrażenie niezwykle monumentalnego i surowego dzięki umieszczeniu przypór wewnętrznych, co również jest oryginalnym pomysłem. Budowlę wzniesiono w latach 1350-70, na miejscu poprzedniej. W 1557 r. od franciszkanów przejęli ją protestanci,

którzy utracili świątynię dopiero po zajęciach tumultu toruńskiego w 1724 r.; do 1821 r. znajdowała się w rękach bernardynów. Do 1798 r. każdą nawę, podobnie jak w katedrze, przykrywał oddzielny dach, zastąpiony później jednym, masywniejszym. Wystrój świątyni jest mniej okazały niż w katedrze, ale równie ciekawy, i pochodzi z XIV-XIX w. Na szczególną uwagę zasługują gotyckie malowidła i liczne epitafia protestanckich możnych rodów miejskich; interesujące jest także barokowe mauzoleum Anny Wazówny, wystawione w 1636 r. przez jej bratanka, króla Władysława IV: ciemny marmur pokrywający ściany kaplicy kontrastuje z białym alabastrowym sarkofagiem. Od północy do kościoła przylega skromna pozostałość po XIII-wiecznym budynku klasztornym.

Trzecim gotyckim obiektem sakralnym stojącym w centrum Torunia jest **fara nowomiejska św. Jakuba**. Świątynia sprawia wrażenie mniejszej od dwóch poprzednich, choć w rzeczywistości dorównuje im rozmiarem. Architektonicznie jest to ciekawe

połączenie tradycyjnych form budownictwa krzyżackiego z zachodnioeuropejskimi. W bogatej dekoracji zewnętrznej zastosowano typowe dla środkowoeuropejskiego gotyku ceglanego glazurowane cegły oraz bliższe gotykowi francuskiemu łuki przyporowe czy sterczyny. Rzut świątyni ma rzadko stosowany w państwie krzyżackim układ bazylikowy i nawiązuje do reprezentatywnego zachodnioeuropejskiego gotyku katedralnego. Ciekawie rozwiązano też wewnątrz prostokątnie zamkniętego prezbiterium, które dzięki iluzji sprawia wrażenie wielobocznego; podobne przypory wykonano z zewnątrz prezbiterium, by uzyskać zbliżony efekt. Kamień węgielny pod budowę świątyni położył w 1309 r. biskup chełmiński Herman; ukończono ją ok. 1350 r. Już w średniowieczu świątynię kilka razy przebudowano, m.in. w XV w. podwyższono kaplice boczne, które pochłonęły prawie wszystkie łuki przyporowe (zachował się tylko jeden, od wschodu). Pamiątką po nich są sterczyny wystające ponad dachy kaplic. W wystroju wnętrza

na szczególną uwagę zasługuje bogaty zespół malowideł gotyckich, przedstawiający głównie sceny nowotestamentowe. Wśród cennego wyposażenia warto także wymienić sporych rozmiarów gotycki obraz przedstawiający życie Chrystusa czy drzewo Jessego, pochodzące z dawnego kościoła Dominikanów. W latach 1345-1425 farę zajmowały cysterki, a do 1833 r. benedyktynki, z wyjątkiem lat 1557-1667, gdy opanowali ją protestanci. Po zakonnicach zachował się budynek klasztorny, stojący od południa. Zachowały się jeszcze **fundamenty zespołu poklasztornego Dominikanów** – kolejnej średniowiecznej budowli miasta. Wchodzący w jego skład kościół św. Mikołaja był największą świątynią Torunia. Niestety, po kasacie zakonu władze pruskie rozebrały go w 1. połowie XIX w. Przyczynami były: nie najlepszy stan kościoła, konieczność zbudowania twierdzy i znaczenie świątyni dla polskiej tożsamości narodowej.

I Stare, i Nowe Miasto otaczały kiedyś **gotyckie mury miejskie**, które zachowały

się w dobrym stanie od strony Wisły. Fortyfikacje powstały w XIII i XIV w., a rozbudowano je w kolejnym stuleciu. W XVII w. wzmocniono je nowoczesnymi obwarowaniami w stylu holenderskim. W XIX w. zburzono większość murów, umożliwiając rozwój urbanistyczny Torunia na północ od linii Wisły. Średniowieczne obwarowania składały się z podwójnych murów, 54 baszt, ok. 12 bram, w tym dwóch barbakanów – najstarszych w Polsce, na których wzorowano analogiczne obiekty w Warszawie i Krakowie. Dzieliły one też Toruń na Stare Miasto, Nowe Miasto i teren zamku krzyżackiego. Od pl. Rapackiego do średniowiecznej fortecy linia murów jest dobrze widoczna. Najbardziej osobliwym obiektem tej części fortyfikacji jest **Krzywa Wieża** – XIV-wieczna baszta odchylona od pionu o 1,4 m; na szczęście w XIX w. przestała zapadać się w grunt. Według jednej z legend jej pochył jest sprawką dwóch braci, którzy kłócili się podczas budowy; za karę ich dusze są zaklęte w ścianach wieży plecami do siebie, żeby nie mogli

się nigdy pogodzić. Wzdłuż linii dawnych obwarowań znajdziemy także pozostałości w postaci samotnych baszt bądź fragmentów murów, nierzadko wkomponowanych w konstrukcje nowszych budynków. W skład fortyfikacji miejskich włączony był **zamek krzyżacki**, wcinający się klinem od południa między Stare a Nowe Miasto. Budowę zamku rozpoczęto na początku lat 30. XIII w., a w następnych dwóch stuleciach ulegał on rozbudowie. W 1454 r. zbuntowani mieszczanie zdobyli twierdzę i zburzyli ją, rozpoczynając wojnę trzynastoletnią. Zgodnie z ludowymi opowieściami mieszczanom pomógł kuchcik Jordan, przedstawiony na wietrzniku z dawnej bramy Chełmińskiej, dziś eksponowanym w ratuszu. W XX w. ruiny zamku zabezpieczono i przystosowano do celów turystycznych. Forteca składała się z dwóch części oddzielonych murem. Zachowały się piwnice, partie murów w niższych poziomach oraz wieża zwana gdaniskiem (bądź dan-skerem), która służyła za wychodek.

Miejscowości na trasie szlaku rowerowego
wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-
-pomorskim

W XIX w. Prusacy zamienili Toruń w miasto-twierdzę, jedno z największych w Europie. Zbudowano wówczas 15 potężnych fortów i 85 schronów pomocniczych, zaadaptowano także część istniejących budynków. Powstały liczne zabudowania wspierające funkcjonowanie twierdzy, np.: wozownia (dziś galeria sztuki o tej nazwie), arsenał (dziś muzeum etnograficzne), magazyny. Obecnie większość bastionów przystosowano do różnych celów turystycznych, sportowych i gospodarczych. Zwiedzić je można, pokonując pieszy czarny szlak Forteczny, którym dotrzemy do **ruin zamku Dybów**, miejsca wydania statutów nieszawskich. Miejscowość i zamek powstały przed 1425 r. i stanowiły zagrożenie dla rozwoju Torunia, gdyż Nieszawę wykorzystywali kupcy zagraniczni i gdańscy, chcący łatwiej handlować z Polską. Torunianie wymusili przeniesienie miasta w inne miejsce. Pozostała jedynie warownia i część zabudowy, która powoli niszczała i do XIX w. całkowicie zaniknęła; sam zamek był siedzibą starostwa. Zniszczony w wojnach

szwedzkich, popadał w ruinę. W 1813 r. oddział 40 Francuzów pod wodzą pułkownika Savary bohatersko bronił się w nim przez trzy miesiące, odpierając ataki wojska rosyjskiego. W 1848 r. dybowski zamek włączono w układ fortyfikacji miejskich; wykuto wówczas nowe strzelnice, zmieniając charakter budowli. W okresie międzywojennym przeprowadzono konserwację ruin. Do dziś zachowały się w dobrym stanie mury zewnętrzne zamku, brama północna i pozostałości zabudowań od południa.

Na Przedmieściu Staromiejskim znajduje się monumentalny XIX-wieczny **kościół garnizonowy św. Katarzyny**. Powstał on na osiedlu garnizonowym, zwanym wówczas Wilhelmstadt. W XIX i XX w. miasto znacznie się rozbudowało, pozyskując nowe dzielnice. Na szczególną uwagę zasługuje powstające od 1829 r. Przedmieście Bydgoskie – dawna dzielnica wyższych warstw społeczeństwa, z licznymi zabytkowymi willami i zabudowaniami. W pn.-zach. części miasta leży przyłączona doń w 1950 r. dawna wieś

Barbarka; w XIII w. wzniesiono w niej kaplicę pw. św. Barbary, od której wzięła nazwę. W 1457 r. miejscowość nadał Toruniowi król Kazimierz Jagiellończyk. W 1939 r. hitlerowcy zamordowali w Barbarce ponad 600 osób. W XIX w. gotycką kaplicę zastąpiła nowa, ale zachowały się XVII- i XVIII-wieczne elementy wystroju oraz gotycka figurka patronki z XV w. W otoczeniu kapliczki od okresu międzywojennego rozwija się ceniony przez torunian park rekreacyjny z licznymi atrakcjami dla odwiedzających. Na terenie innej wsi przyłączonej do Torunia – o nazwie Kaszczorek – znajduje się XIII-wieczny kościół Świętego Krzyża. Warto również zwiedzić muzeum etnograficzne, składające się z dwóch części: muzeum i skansenu przy wałach gen. Sikorskiego oraz parku etnograficznego na Kaszczorku.

W lewobrzeżnym Podgórzu prócz ruin zamku Dybów znajduje się **barokowy klasztor Franciszkanów**. W 1644 r. Stanisław Sokołowski, starosta dybowski i kasztelan bydgoski, ufundował kościół świętych Piotra i Pawła wraz z klasztorem

Reformatów. Po kasacie zakonu w 1832 r. zaczął on pełnić funkcje parafialne. Po II wojnie światowej obiekty przejął zakon franciszkanów. Kompleks zabudowań klasztorno-kościelnych reprezentuje jednolity styl barokowy, o spójnym wystroju z XVII i XVIII w.

Tryl [22 ➡]

Wieś położona na południe od Nowego. Pierwsza wzmianka o miejscowości pochodzi z XVII w. w związku z osiedleniem się w niej menonitów. Na uwagę zasługuje drewniano-murowany budynek szkoły z połowy XIX w., murowana kapliczka z przełomu XIX-XX w. oraz stary cmentarz.

Wielki Lubień [22 ➡]

Wieś położona na południe od Nowego i na zachód od Grudziądza. Pierwsze wzmianki pochodzą z 1246 r. W XV w.

źródła wymieniają wieś jako własność zakonną. Parafię wzmiankowano w 1398 r. W latach 1592-1789 podpisywano kontrakty z osadnikami holenderskimi, przez co w XVI w. budynek kościoła był czasowo użytkowany przez menonitów. Obecnie we wsi stoi kościół pw. św. Jakuba Apostoła z 1680 r., pozbawiony cech stylistycznych, przebudowany w połowie XIX w. przez powiększenie i dodanie prezbiterium. Barokowy wystrój pochodzi z XVII i XVIII w., z wyjątkiem chóru muzycznego z XIX stulecia. Drugim zabytkiem jest dwupiętrowy drewniany dom typu holenderskiego z przełomu XVIII-XIX w., o konstrukcji zrębowej, na podmurówce z kamienia polnego. Pozostałością po menonitach jest też zniszczony cmentarz z ok. 1800 r.

Wielki Wełcz [142 ▶]

Wieś położona na prawym brzegu Wisły, przy pn. granicy woj. kujawsko-pomorskiego. Miejscowość była ośrodkiem

osadniczym już 9 tys. lat p.n.e., o czym świadczą wykopaliska archeologiczne. W średniowieczu wieś była własnością krzyżacką i wchodziła w skład pobliskiej komturii grudziądzkiej. Pierwsze pisemne wzmianki o miejscowości pochodzą z dokumentu z 1294 r. ustalającego granicę dóbr krzyżackich. W 1434 r. wielki mistrz krzyżacki potwierdził przywilej lokacyjny. Po drugim pokoju toruńskim, w 1466 r., wieś znalazła się w granicach Prus Królewskich, w starostwie grudziądzkim. Zabytkiem jest pierwotnie gotycki **kościół pw. św. Jana Chrzciciela** z ok. 1300 r. W roku 1737 świątynia została gruntownie przebudowana, w wyniku czego zatraciła cechy stylowe. Kościół ma nietypową bryłę, szczyt wschodni ma konstrukcję szkieletową, a zewnętrzne mury są otynkowane. We wnętrzu znajduje się barokowy ołtarz główny i ambona z 1737 r. Reszta wyposażenia również pochodzi z 1. połowy XVIII w.; najstarszym elementem jest granitowa chrzcielnica z czasów budowy.

Miejscowości na trasie szlaku rowerowego
wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-
pomorskim

Włocławek [72 ♡, 75 ♡, 94 ♡, 96 ♡]

Duże miasto przemysłowe, położone we wsch. części woj. kujawsko-pomorskiego. Jedno z największych w regionie, liczące prawie 120 tys. mieszkańców i będące siedzibą powiatu ziemskiego oraz grodzkiego. To najważniejszy ośrodek naukowo-kulturalny Kujaw, mieszczący liczne instytucje: galerię sztuki współczesnej, teatr impresaryjny, muzeum okręgowe, wyższe seminarium duchowne, wyższą szkołę humanistyczno-ekonomiczną. We Włocławku powstała tama spiętrzająca wody Wisły, dzięki czemu znajduje się tu duża elektrownia wodna, a samo miasto pełni funkcję ośrodka sportów wodnych; ponadto siedzibę ma tu biskup włocławski. Miasto jest również sporym ośrodkiem przemysłowym, z zakładami azotowymi i przetwórstwa spożywczego na czele.

Pierwsze osady ludzkie na terenie dzisiejszego miasta założono już w X w. p.n.e. W okresie kształtowania się państwowości polskiej opodal ujścia Zgłowiączki do Wisły

istniał na miejscu dzisiejszego pałacu biskupiego nie mały gród związany z osadą targowo-rybacką i przeprawą przez największą polską rzekę. W XI i XII w. we Włocławku (zwanym podówczas Władysławem) osiedli kasztelani. Około 1125 r. do grodu przeniesiono z Kruszwicy, przeżywającej właśnie upadek wynikający z najazdu księcia Władysława Hermana w 1096 r., siedzibę biskupstwa kujawskiego. Włocławek stał się własnością diecezji, co kształtowało jego historię aż do zaborów. W 1261 r. biskup Wolimir Bolesta, za zgodą księcia Kazimierza I kujawskiego, nadał Włocławkowi przywilej lokacyjny na prawie chełmińskim. Biskupi do 1293 r. przejęli całkowitą kontrolę nad miastem. W wyniku zniszczeń wojennych Włocławek lokowano ponownie w 1339 r., tym razem na prawie magdeburskim, czego dokonał biskup Maciej z Gołańczy, który rozpoczął również wznoszenie nowej katedry. Za panowania Kazimierza III Wielkiego miasto przeżywało rozwój ekonomiczny. Gdy w kraju panował Ludwik Węgierski, Włocławek

stał się lennem księcia Władysława Opolczyka, a następnie oddano go pod zastaw zakonowi krzyżackiemu. W 1405 r. miejscowość odzyskano i wcielono do Królestwa Polskiego. W 1431 r. Włocławek został po raz ostatni zniszczony przez rycerzy Zakonu Szpitala Najświętszej Maryi Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie. Gdy w 1466 r. do Polski przyłączono Pomorze Gdańskie, nastąpił znaczny rozwój miasta związany z handlem wiślanym. Włocławek stał się także ważnym ośrodkiem naukowym. W istniejącej od XII w. szkole przykatedralnej uczył się m.in. Mikołaj Wodka, domniemany nauczyciel Mikołaja Kopernika i późniejszy profesor uniwersytetu w Bolonii. Tu też działał biskup Piotr z Bnina, wybitny humanista i mecenas sztuki, znany również jako przyjaciel Kallimacha. W 1520 r. utworzono królewską komorę celną, co sprzyjało rozwojowi miasta. W wieku XVI w miejscowości było 300-400 domostw, 5 młynów, 28 spichrzy (w tym 11 murowanych), 6 kościołów, miasto miało kanalizację i częściowo bruki, a zamieszkiwało je

ok. 3 tys. ludzi. Wielki pożar z 1620 r. sprawił, że rozpoczął się upadek Włocławka. Przyspieszyły go liczne wojny i zarazy oraz przeniesienie komory celnej do Nieszawy. W 1. połowie XVIII w. zmieniono nazwę miasta z Włocław na obecną, co również było symbolem jego upadku. Regres zatrzymało utworzenie w 1787 r. przez biskupa Józefa Rybińskiego Komisji Dobrego Porządku, która rozpoczęła regulację układu urbanistycznego.

W 1793 r. miasto weszło w skład II zaboru pruskiego; okres okupacji przerwała na krótko w roku 1794 insurekcja kościuszkowska. Prusacy odebrali miasto biskupom; niedługo po tym, w 1806 r., przyłączono je do Księstwa Warszawskiego. Po 1815 r. miasto trafiło do Królestwa Kongresowego, w którym od 1836 r. było siedzibą powiatu. W XIX w. nastąpiło ożywienie gospodarcze, dzięki czemu Włocławek szybko stał się sporym ośrodkiem przemysłowym. Do miasta przybywali liczni Niemcy i Żydzi, przez co utraciło ono całkowicie dawny, biskupi i katolicki charakter.

W 1862 r. miasto otrzymało połączenie kolejowe z Bydgoszczą i Warszawą. Zmiany polityczne w XX w. w zasadzie nie przerwały pomyślnego rozwoju miejscowości, dzięki czemu uzyskała ona znaczną pozycję w regionie, a w latach 1975-98 była nawet stolicą województwa. W 1897 r. we Włocławku urodził się Tadeusz Reichstein, szwajcarski biochemik polskiego pochodzenia, laureat Nagrody Nobla z 1950 r.

We Włocławku znajduje się kilka zabytkowych budowli, świadczących o jego dawnej świetności, pośród których wyróżnia się potężna, gotycka z późniejszymi modernizacjami **katedra pw. Wniebowzięcia NMP**. Pierwotna romańska katedra powstała niedługo po przeniesieniu tu biskupstwa z Kruszwicy. Budowlę zniszczyli Krzyżacy w 1329 r., a na jej miejscu wzniesiono w 1474 r. kościół św. Stanisława, który zburzono w roku 1810. Nową katedrę wybudowano w innym miejscu, co było faktem unikalnym w Polsce. Prace budowlane rozpoczęto w 1340 r. staraniem biskupa Macieja z Gołańczy z rodu Pałuków. Przez

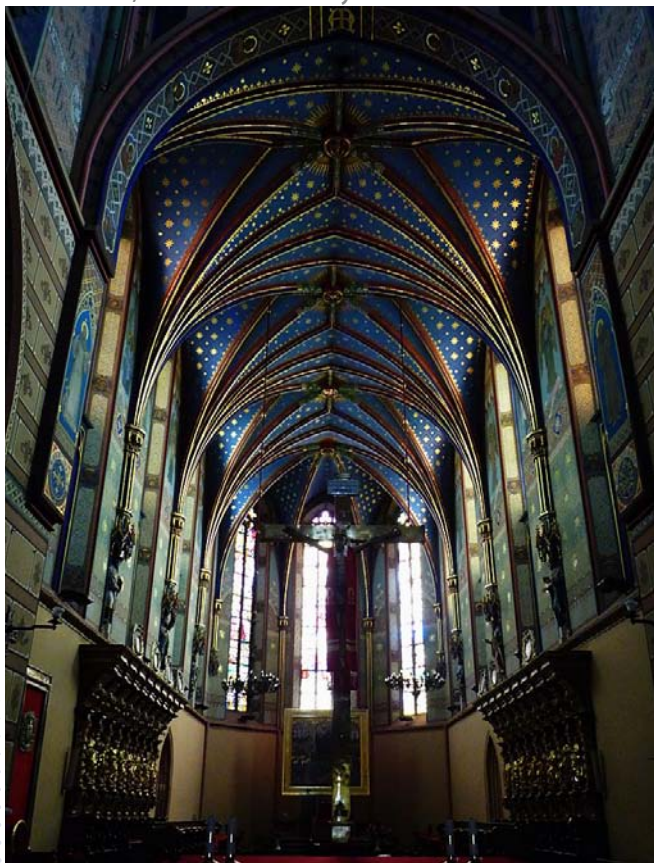
pierwsze 25 lat wzniesiono zakrystię i prezbiterium. Jest ono nietypowe dla założeń katedralnych w Europie. Zwyczajowo świątynie tego typu mają obejście prezbiterium, ale w katedrze włocławskiej zostało ono pominięte. Takie rozwiązanie architektoniczne wprowadzili do krajów środkowo-europejskich franciszkanie i dominikanie, a było ono typowe dla katedr oraz dużych świątyń pruskich. Szczególną, prestiżową rolę świątyni podkreślać miało wielobocznie zamknięte prezbiterium, spopularyzowane w Wielkopolsce i na Kujawach przez katedrę poznańską. Rozpoczęta w 1342 r. budowa katedry w Gnieźnie posuwała się szybciej, przez co jej prezbiterium posłużyło za wzór dla korpusu nawowego budowli włocławskiej, powstałego przed 1411 r. W tym roku nastąpiła konsekracja świątyni przez dominikanina, biskupa sufragana Jana z Gdańska. W latach 1463-1526 prowadzono prace przy budowie wież, które nigdy nie osiągnęły pierwotnie zakładanych rozmiarów. W XV stuleciu rozpoczęto dobudowywanie kaplic, pierwotnie w stylu

Miejscowości na trasie szlaku rowerowego
wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-
pomorskim

gotyckim. W 1639 r. wieże katedry przykryły barokowe hełmy. W 1659 r. wojska szwedzkie ograbiły świątynię, podobnie jak kolejni najeźdźcy w XVIII w. W roku 1875 podjęto decyzję o regotycyzacji katedry.

Prezbiterium bazyliki katedralnej Wniebowzięcia NMP we
Włocławku, 📷 Włodzimierz Bykowski

Prace rozpoczęto w 1886 r., a zakończono na początku XX w. Zewnętrzny wygląd świątyni uległ prawie całkowitej zmianie. Wzniesiono neogotyckie wieże, szczyty, zakrystie, kruchty, ujednolicono wygląd kaplic. W 1907 r. papież Pius X podniósł świątynię do honorowej roli bazyliki mniejszej, pierwszej w Polsce. W latach 1938-39 wykonano nowe secesyjne witraże w prezbiterium według projektu Józefa Mehoffera. Ostatecznie w latach 1976-78 z inicjatywy księdza Jana Pawła Grajcerka świątyni częściowo przywrócono oryginalny wygląd gotycki. W budowli istniały – obecnie zamurowane – „garnki akustyczne” mające poprawić rozchodzenie się dźwięku; rozwiązanie to stosowano już w antyku, a ich istnienie jest świadectwem znajomości dzieł Witruwiusza.

Wnętrze trójnawowej bazyliki jest gotyckie, z niewielkimi zmianami barokowymi i neogotyckimi. Całość pokrywają neogotyckie polichromie, wykonane w latach 1900-02. W wyposażeniu prezbiterium i korpusu nawowego warto zwrócić

uwagę na manierystyczny nagrobek chorążego brzeskiego Marcina Tolibowskiego z początku XVII w. i drugi, klasycystyczny z 1824 r., poświęcony biskupowi Józefowi Rybińskiemu; jest tu też 12 płyt nagrobnych i pamiątkowych i aż 36 epitafiów powstałych od XV do XX w. Do tego dochodzą: secesyjne witraże z resztkami zachowanych gotyckich w maswerkach, tzw. Krzyż Tumski z XVII w., barokowe stalle, tablicowy obraz Wniebowzięcia NMP sprzed 1475 r. (we wschodniej części prezbiterium), późnorenansowy świecznik z 1596 r. pochodzący z Rygi, późnogotycki tryptyk z przedstawieniem Matki Boskiej Apokaliptycznej ze św. Katarzyną i św. Barbarą na skrzydłach z XV w., dwa obrazy nabyte przez biskupa Karola Radońskiego, a wchodzące ongiś w skład kolekcji króla Francji Ludwika Filipa, oraz inne dzieła sztuki powstałe w różnych epokach. Bogaty wystrój prezentują również kaplice boczne. W nawie północnej, licząc od strony fasady, pierwsza jest kaplica św. Teresy, nakryta neogotyckim sklepieniem gwiazdzistym. Kolejna

jest kaplica św. Barbary, podobna do poprzedniej, z tym że przeniesiono do niej gotycki witraż wykonany ok. 1360 r. w Toruniu, umieszczony pierwotnie w środkowym oknie prezbiterium. Aby zmieścić go w kaplicy, został podzielony na części. Za kruchtą północną znajduje się kaplica św. Józefa, z renesansową płytą nagrobną biskupa Jana Karnkowskiego i gotyckim nagrobkiem biskupa Piotra z Bnina, wyrzeźbionym przez Stwosza (dar od przyjaciela biskupa – Kallimacha). Nagrobek powstał w 1493 r., na rok przed śmiercią biskupa. W zamknięciu nawy północnej znajduje się neogotyckie retabulum z wczesnobarokowymi obrazami Bartłomieja Strobla. Ostatnia w nawie północnej jest manierystyczna kaplica św. Kazimierza z lat 1616-19. Wewnątrz pomieszczenia przykrytego kopułą kryje się wystrój z XVII i XVIII w. W nawie południowej, licząc w ten sam sposób (od fasady), za zabudowaniami kapitułarza znajduje się kaplica Zwiastowania NMP, zwana Starym Cibavitem; ufundowano ją w 1541 r., odnowiono w 1878 r., a w latach

1976-77 została częściowo regotycyzowana; kryje wspomniany wcześniej gotycki tryptyk. Kolejna jest kaplica św. Marcina, powstała w 1527 r., przykryta, podobnie jak sąsiednia, neogotyckimi sklepieniami z końca XIX w. W wystroju znajdują się liczne renesansowe i barokowe epitafia oraz rzeźba z przedstawieniem Ostatniej Wieczery z 1505 r. Następną jest kopułowa, manierystyczna kaplica NMP, wzniesiona z fundacji biskupa Jana Tarnowskiego na początku XVII w.; wewnątrz znajduje się neorenesansowy ołtarz z XIX w. z barokowym obrazem Matki Boskiej z Dzieciątkiem. Na przedłużeniu nawy znajduje się kaplica Najświętszego Sakramentu, zwana Nowym Cibavitem, a powstała w latach 1976-78 w wyniku wydzielenia jednego przęsła z zakrystii; znajduje się tam okazały srebrny ołtarz, dzieło XVIII-wiecznych złotników. W archiwum kapitulnym mieszczącym się w katedrze (wejście w nawie południowej) przechowuje się liczne, nierzadko bogato zdobione dokumenty, powstałe między 1239 a 1929 r. Można je

oglądać we wszystkie miesiące roku prócz sierpnia. Na wschód od katedry stoi neogotycka dzwonnica z 1853 r., wzniesiona według projektu Franciszka Tournellego. W sąsiedztwie fasady katedralnej stoi klasycystyczna prałatówka, powstała w 1801 r. z wykorzystaniem murów poprzedniej, XVI-wiecznej. Na południe od świątyni możemy zobaczyć ogród otoczony murem, z bramą z XIX w. zawierającą elementy renesansowe. W pobliżu znajduje się też muzeum diecezjalne.

Kolejne zabytki Włocławka również wiążą się z biskupstwem bądź funkcjami religijnymi. **Pałac biskupi** wzniesiono w XIV w. Często go przebudowywano, w tym całkowicie w 1861 r. w stylu klasycystycznym. W 1920 r. pałac strawił pożar; odbudowę ukończono w roku 1925. Wewnątrz znajdują się cenne zabytki ruchome z XVI-XX w. W latach 1732-36 powstał barokowy **budynec dawnego kolegium**; w 1945 r. został częściowo przebudowany, w wyniku czego utracił część cech stylowych. Przy ul. Gdańskiej i Toruńskiej zachowały się

cztery **kanonie** z XVII-XX w., często przebudowywane, o cechach barokowych i klasycystycznych. Opodal katedry znajduje się **zespół seminarium duchownego**, w skład którego wchodzi gotycki kościół pw. św. Witalisa z 1330 r.; wtedy też pełnił on funkcję prokatedry (tymczasowej katedry). Tę drugą najstarszą w kraju instytucję kształcenia księży erygowano w 1569 r., co potwierdził dwa lata później w swojej bulli papież Pius V. W prezbiterium świątyni znajdziemy cenny gotycki tryptyk z 1460 r., przeniesiony tu w 1933 r.; reszta skromnego wystroju pochodzi z późniejszych epok. Bezpośrednio z kościołem połączone jest neogotyckie „stare” skrzydło seminarium z 1843 r.; w latach 1882-1900 dobudowano pozostałe skrzydła zespołu. Przy seminarium znajduje się biblioteka założona w XIX w., a w niej liczne cenne dzieła przeniesione w 1919 r. z biblioteki kapitulnej.

Przy Rynku Staromiejskim stoi późnogotycki **kościół św. Jana Chrzciciela**, wybudowany w 1538 r. Jednonawową świątynię kilkakrotnie rozbudowywano. W 1580 r.

dobudowano wieżę i kruchtę frontową, a w 1622 r. dodano półkoliste prezbiterium. Trzydzieści lat później dobudowano do kościoła obecną kaplicę Matki Boskiej Szkaplerznej. Warto wiedzieć, że kościół do 1922 r. pełnił funkcję parafialnego dla całego miasta oraz kilku pobliskich wsi. Wnętrze ma wystrój barokowy z XVII i XVIII w., z elementami późniejszymi. Kolejnym zabytkiem sakralnym miasta jest barokowy **zespół klasztorny Reformatorów** (pw. Wszystkich Świętych), sprowadzonych do miasta w 1625 r. W latach 1639-44 wzniesiono budynki klasztoru i kościoła, które w 1657 r. trzeba było odbudować po zniszczeniach dokonanych przez Szwedów. Wewnątrz kościoła znajduje się wystrój z XVII-XIX w.; w otoczeniu mur z 1797 r. Przy kościele stoi rokokowa figura z 1769 r., ufundowana przez wdzięcznych mieszczan, których umieszczony w klasztorze dobytek uniknął rabunku podczas wojen.

O dawnej świetności miasta świadczy kilka zachowanych **spichrzy** z XVIII-XIX w. Najciekawiej prezentuje się czarny spichrz, stojący

Miejscowości na trasie szlaku rowerowego
wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-
-pomorskim

przy ul. Toruńskiej, z 2. połowy XVIII w. Pozostała zabudowa zabytkowej części miasta powstała w XVIII-XX w. Najstarsze budynki mają skromne cechy barokowe; w jednej z takich kamienic przy rynku znajduje się oddział muzeum regionalnego poświęcony historii miasta. Opodal katedry znajduje się park miejski im. Henryka Sienkiewicza, założony w 1870 r., z elementami architektonicznymi z XIX w. Ponadto w mieście warto zobaczyć cmentarz, założony w 1897 r., z nagrobkami z przełomu XIX-XX w., neogotycki kościół ewangelicki zbudowany według projektu Franciszka Tournellego oraz cerkiew prawosławną św. Mikołaja z 1895 r., pierwotnie funkcjonującą jako dom pogrzebowy, zaadaptowaną do celów liturgicznych w latach 50. XX w.

Włóki [43 ▶]

Wieś położona na północ od Bydgoszczy. Wzmiankowano ją w XIII w. W 1939 r. stacjonowały tu wojska polskie, które założyły

widoczny do dziś system rowów strzeleckich; 3 września tego roku odbyła się tu największa bitwa w rejonie Bydgoszczy, w której zginęło kilkudziesięciu, a rannych zostało kilkuset polskich żołnierzy – wydarzenie to upamiętnia pomnik przy szosie z Gdańska do Bydgoszczy. We wsi znajdują się dwa kościoły: poewangelicki, pw. Matki Boskiej Królowej Polski z lat 20. XX w., o skromnym wyposażeniu, i barokowy kościółek św. Magdaleny, drewniany, zbudowany w 1699 r. z fundacji opata cystersów koronowskich Ignacego Gnińskiego. Wystrój wnętrza pochodzi z XVIII i częściowo XIX w.; na uwagę zasługują malowidła ściennie.

Złotoria [105 ➡]

Wieś położona przy ujściu Drwęcy do Wisły. Od średniowiecza miejsce to stanowiło ważny punkt obronny; na jednym brzegu rzeki znajduje się ziemia chełmińska, na drugim dobrzyńska, Wisła oddziela

natomiast Złotorię od Kujaw. W 1242 r. miejscowość pojawiła się po raz pierwszy w dokumentach jako własność biskupów kujawskich. Dwadzieścia lat później ulokowano wieś na prawie niemieckim. W tym czasie w miejscowości powstała parafia i wybudowano pierwszą, drewnianą świątynię. W 1904 r. zbudowano obecny kościół pw. św. Wojciecha, w stylu neogotyckim. Najstarszymi elementami wystroju są późnorenesansowe kolumny w ołtarzu głównym; reszta pochodzi z XVIII-XX w.

Na cyplu utworzonym przez dwie rzeki znajdują się **ruiny XIV-wiecznego zamku**. Murowaną twierdzę w miejscu poprzedniej, drewnianej, kazał wznieść król Kazimierz III Wielki. W latach 1391-1405 Złotoria wraz z zamkiem trafiły w ręce Krzyżaków. W 1409 r. fortecę zniszczyły oddziały zakonne; mimo klauzuli pokoju toruńskiego z 1411 r. nigdy jej nie odbudowano. Zamek składał się z dwóch części, które oddzielono od wsi fosą. Do naszych czasów zachowały się jedynie pozostałości wieży bramnej i murów obwodowych

.....OPIS SZLAKU

Miejscowości na trasie szlaku rowerowego
wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-
-pomorskim

zamku głównego oraz nikłe fragmenty
przedzamcza; resztę ruin zabrała przez
stulecia Wisła.

Obiekty przyrodnicze na trasie i w okolicach szlaku rowerowego wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-pomorskim

Bajka (jaskinia) [44 ♦]

Położona w Gądeczu, w jarze opadającym w stronę Wisły, prawdopodobnie wypływająca w piaskowcu przez wodę. Składa się z dwóch jam: Bajki I o długości ok. 19 m, w której może się zmieścić kilka osób, oraz Bajki II, zbudowanej z kilku małych salek z drobnymi naciekami wapiennymi.

Brda (rzeka) [48 ♦]

Lewobrzeżny dopływ Wisły, o długości 238 km, z czego ok. połowy przypada na woj. kujawsko-pomorskie. Źródła rzeki (najważniejszej obok Wdy arterii Borów Tucholskich) znajdują się na zboczach polodowcowych wzniesień

Obiekty przyrodnicze na trasie i w okolicach
szlaku rowerowego wzdłuż Wisły
w województwie kujawsko-pomorskim

w środkowej części Pojezierza Bytowskiego opodal Jeziora Smołowego. Powierzchnia dorzecza obejmuje 4627 km². Charakterystyczną cechą Brdy jest jej urozmaicony bieg, dzięki czemu jest popularna wśród kajakarzy, do których należał m.in. Karol Wojtyła, późniejszy papież Jan Paweł II. Rzeką przepływa przez tereny dwóch parków krajobrazowych: Zaborskiego (w woj. pomorskim) i Tucholskiego (w woj. kujawsko-pomorskim). Na rzece i wokół niej utworzono kilka ciekawych rezerwatów przyrody, z których najciekawszymi krajobrazowo są Przytoń i Dolina Rzeki Brdy. Brda płynie w głębokiej dolinie i silnie meandruje, tworząc widokowe przełomy. Przepływa przez wiele jezior, m.in. Charzykowskie i Karsińskie. W okolicy miejscowości Piła-Młyn rzeka wpływa do Zbiornika Koronowskiego (o długości 36 km). Na rzece znajdują się zapory hydroelektrowni (w Koronowie, Tryszczynie i Smukale) oraz jazy i śluzy (na terenie Bydgoszczy). Poniżej dzielnicy Czyżkówko wody rzeki zbiegają się z wodami Kanału Bydgoskiego, łączącego dorzecze Wisły z dorzeczem Odry. Do Wisły Brda wpływa w Bydgoszczy.

Obiekty przyrodnicze na trasie i w okolicach szlaku rowerowego wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-pomorskim

Ciechocinek [66 ♦] (rezerwat florystyczny)

Rezerwat położony w pn.-zach. części miasta Ciechocinek, w Kotlinie Toruńskiej, na granicy ze Słoniem. Ma powierzchnię niespełna 2 ha. Obejmuje fragment łąki, przez który rowem płynie solanka z basenu uzdrowskiego. Utworzony został w 1963 r. w celu ochrony rzadkich gatunków roślinności słonolubnej, w tym astra solnego, solirodu zielonego i muchotrzewu solniskowego. Roślinność halofitowa rozwija się w zależności od stopnia nasycenia gleby solą.

Drwęca [106 ♦] (rzeka, rezerwat ichtiologiczny)

Prawy dopływ Wisły, o długości 253 km i powierzchni dorzecza ponad 5500 km². Wypływa ze stoków Góry Dylewskiej na Pojezierzu Chełmińsko-Dobrzyńskim w woj. warmińsko-mazurskim, skąd płynie

Obiekty przyrodnicze na trasie i w okolicach szlaku rowerowego wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-pomorskim

na pd. zachód. Początkowo jest to mała struga w wąskim, długim na 8 km i głębokim na 20-30 m wąwozie zwanym Czar-cim Jarem, przyjmująca wiele drobnych dopływów. Jest najdłuższą rzeką powia-tu brodnickiego, przecina go z północy na południe. Rzeką jest granicą między ziemią chełmińską a ziemią dobrzyńską. Przepływa przez Brodnicki Park Krajo-brazowy oraz historyczne miasta: Brod-nicę i Golub-Dobrzyń. Do Wisły uchodzi w Złotorii, przy wsch. granicy Torunia. Ob-szar dorzecza Drwęcy ukształtował się podczas ostatniego zlodowacenia. Od 1961 r. Drwęca na całej swojej długości

Ptactwo wodne nad Drwęcą, arch. UM WKP

Obiekty przyrodnicze na trasie i w okolicach
szlaku rowerowego wzdłuż Wisły
w województwie kujawsko-pomorskim

jest ichtiologicznym rezerwatem przyrody, w którym ochronie podlega środowisko wodne i bytujące w rzece ryby: pstrąg, łosoś, troć i coraz rzadziej spotykane w Polsce minóg rzeczny, głowacz białopłetwy i głowacz pręgopłetwy. W pobliżu rzeki bytuje też wiele gatunków ptactwa wodnego i błotnego.

Fletnowo

(rezerwat geomorfologiczny)

Położony między Jeżewem, Dragaczem i Warlubiem, na południe od Bzowa, w zlewni strugi Raczki, będącej dopływem Mątawy. Ma powierzchnię ok. 25 ha, w tym prawie 8 ha to bagna, ciek i niewielkie zbiorniki. Obejmuje rynną o długości 10 km, która rozpoczyna się w pobliżu Bzowa i biegnie na południe. Na terenie rezerwatu występują zbiorowiska szuwarów i prymitywnych rzęs. Na obrzeżach torfowisk można spotkać drzewostan typowy

Obiekty przyrodnicze na trasie i w okolicach
szlaku rowerowego wzdłuż Wisły
w województwie kujawsko-pomorskim

dla olsów. Rynna fletnowska jest ważnym obiektem geomorfologicznym, pozwalającym datować rozwój Doliny Dolnej Wisły w czasie ostatniego zlodowacenia oraz tworzenia się form rzeźby terenu.

Gostynińsko-Włocławski Park Krajobrazowy (GWPK) [77 ♣]

Położony na granicy dwóch woj.: kujawsko-pomorskiego i mazowieckiego (na pierwsze przypada 22 200 ha, na drugie 16 750 ha; łączna powierzchnia parku wynosi 38 950 ha), na południe od ogromnego sztucznego zbiornika wodnego na Wiśle – Jeziora Włocławskiego. Obejmuje część Pojezierza Gostynińsko-Włocławskiego oraz Kotliny Płockiej. Siedziba parku mieści się w Kowalu. Utworzony w 1979 r. park wchodzi w skład korytarza ekologicznego łączącego Kampinoski Park Narodowy z Puszcą Bydgoską i kompleksem leśnym Borów Tucholskich, który to korytarz umożliwia m.in. migrację zwierząt. Obszar

Obiekty przyrodnicze na trasie i w okolicach
szlaku rowerowego wzdłuż Wisły
w województwie kujawsko-pomorskim

parku charakteryzuje się walorami krajo-
brazowymi (wiślane tarasy, śródlądowe
wydmy i inne piaszczyste wzniesienia ze
słabą siecią hydrologiczną, płaskie tereny
bagienne lub podmokłe) oraz dużą warto-
ścią przyrodniczą. Obszary wodne zajmu-
ją łącznie 3,5% powierzchni parku, pod-
stawą sieci hydrologicznej są 43 jeziora.
Ponad 60% powierzchni GWPK stanowią
las z przewagą borów sosnowych i mie-
szanych, w których występuje wiele rzad-
kich lub chronionych roślin. Ciekawie pre-
zentuje się fauna. Występują tu ptaki: bo-
cian czarny, bąk, żuraw, kulik wielki, bata-
lion, derkacz, błotniak łąkowy i zbożowy,
krwawodziób; na terenie parku dokona-
no reintrodukcji sokoła wędrownego oraz
ryś. Ścisła ochrona przyrody odbywa się
w 12 rezerwatach przyrody, z czego pięć
leży w granicach woj. kujawsko-pomorskie-
go: Olszyny Rakutowskie, Wójtowski Grąd,
Jazy, Jezioro Rakutowskie oraz Gościąż.

Obiekty przyrodnicze na trasie i w okolicach
szlaku rowerowego wzdłuż Wisły
w województwie kujawsko-pomorskim

Gościąż [78 ♦] (rezerwat geomorfologiczny)

Położony w woj. kujawsko-pomorskim, w pn.-wsch. części GWPK. Powierzchnia rezerwatu wynosi nieco ponad 174 ha. W jeziorze Gościąż zachowały się unikalne w świecie osady denne, będące przedmiotem badań polskich i europejskich naukowców. Ich rozpoznanie dało możliwość odtworzenia historii zmian środowiska, w tym klimatu i szaty roślinnej, jakie zachodziły w ciągu ostatnich 12 tys. lat.

Góra św. Wawrzyńca (rezerwat stepowy)

Położony między Starogrodem a Chełmem. Ma powierzchnię 0,7 ha. Utworzony został w 1962 r. Ścisłą ochroną rezerwatową objęto niewielki fragment zbocza doliny Wisły i wał ziemny wczesnośredniowiecznego grodziska (z VIII w.), które mają

Obiekty przyrodnicze na trasie i w okolicach
szlaku rowerowego wzdłuż Wisły
w województwie kujawsko-pomorskim

wartość historyczną i wyjątkowe walory przyrodnicze. Obwałowanie ma kształt nerkowaty i największą wysokość osiąga w łukowato wygiętej części środkowej, gdzie od strony południowej stromo wznosi się na wysokość 18 m. Południowy stok, stanowiący największą część powierzchni wału, jest porośnięty roślinnością ciepłolubną. Jej stanowiska są typu wtórnego i powstały w wyniku migracji tego typu roślin z okolicznych zboczy doliny Wisły i głębokich parowów, które jeszcze na przełomie XIX-XX w. były porośnięte nie lasami, lecz roślinnością stepową. Głównym zbiorowiskiem roślinnym, dla którego utworzono rezerwat, jest rzadko spotykany zespół ostnicy włosowatej i pięciornika piaskowego.

Grabowiec (rezerwat leśny) [26 ♣]

Położony na pn. zachód od Świecia. Zajmuje powierzchnię 27 ha. Utworzony został w 1997 r. w celu ochrony liściastego lasu

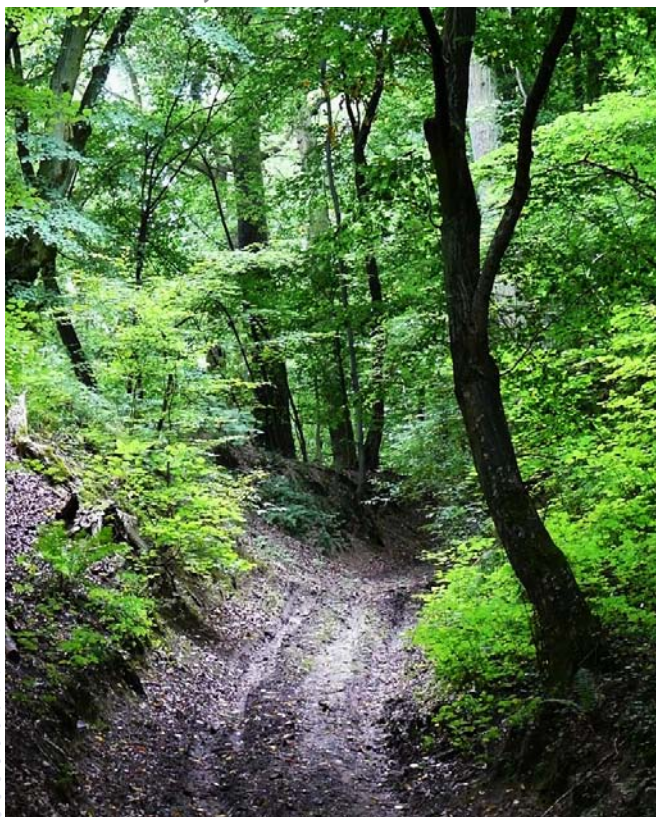

Obiekty przyrodnicze na trasie i w okolicach szlaku rowerowego wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-pomorskim

z przewagą grabu, buku i dębu, z rzadkimi roślinami w partii runa. W rezerwacie na uwagę zasługuje również rzeźba terenu z licznymi wąwozami i wzniesieniami. Na obszarze rezerwatu utworzono ścieżkę dydaktyczną nadleśnictwa Dąbrowa.

Wąwóz w środkowej części rezerwatu Grabowiec,

📷 Włodzimierz Bykowski

Obiekty przyrodnicze na trasie i w okolicach szlaku rowerowego wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-pomorskim

Jazy (rezerwat faunistyczny)

Nieduży rezerwat przyrody położony w woj. kujawsko-pomorskim, w środkowo-wsch. części GWPK. Ma powierzchnię nieco ponad 2 ha. Pierwotnie powstał w celu ochrony miejsca lęgowego czapli siwej; obecnie chroni starodrzew sosnowy.

Jezioro Rakutowskie (rezerwat ornitologiczny)

Położony na wschód od Kowala, na terenie GWPK. Ma powierzchnię nieco ponad 414 ha. Utworzony został w 1982 r.

Rezerwat ornitologiczny Jezioro Rakutowskie,

📷 arch. UM WKP

Obiekty przyrodnicze na trasie i w okolicach
szlaku rowerowego wzdłuż Wisły
w województwie kujawsko-pomorskim

Obejmuje Jezioro Rakutowskie oraz przylegające do niego szuwary, podmokłe łąki i sieć rowów melioracyjnych. Jest to zbiornik wodny o genezie zastoiskowej, o płytkim, mulistym dnie. Jezioro ma niekorzystne cechy naturalne, jest również podatne na antropopresję. Rezerwat jest ostoją ok. 100 gatunków ptaków, które znajdują tu bezpieczne miejsca lęgowe oraz doskonałe warunki do żerowania i odpoczynku podczas wiosenno-jesiennych wędrówek.

Kępa Bazarowa [61 ♣] (rezerwat leśny)

Położony w części wyspy leżącej przy lewym brzegu Wisły, naprzeciw Starego Miasta w Toruniu, na wschód od mostu im. Józefa Piłsudskiego. Od brzegu wyspę oddziela Mała Wiselka. Chroniony obszar ma powierzchnię ponad 32 ha i leży na szlaku migracyjnym ptaków. Gniazduje tu ponad 58 gatunków. Rezerwat utworzono w 1987 r. w celu ochrony nadwiślańskich

Obiekty przyrodnicze na trasie i w okolicach
szlaku rowerowego wzdłuż Wisły
w województwie kujawsko-pomorskim

łęgów wierzbowo-topolowych i jesionowo-wiązowych o charakterze naturalnym. Jego nazwa powstała prawdopodobnie w średniowieczu i związana jest z zatrzymującymi się na wyspie kupcami. W XVII i XVIII w. wyspa była zamieszкана, a od XIX w. stopniowo zarosła naturalnym lasem łęgowym.

Kulin (rezerwat florystyczny) [94 ♣]

Obejmuje obszar ponad 51 ha. Utworzony został w 1967 r., powiększony w 2001 r. Panuje tu specyficzny mikroklimat, charakteryzujący się temperaturą wyższą od notowanych na przyległych terenach. Prawdopodobnie ten właśnie czynnik miał duży wpływ na wykształcenie i przetrwanie do obecnych czasów biocenoz podobnych do lasostepów występujących np. na Nizinie Węgierskiej. W rezerwacie rośnie wiele rzadkich roślin, np.: dyptam jesionolistny (zwany krzewem Mojżesza), wiśnia karłowata, ostnica Jana, wężymord stepowy, zawilec wielokwiatowy i oman szorstki.

Obiekty przyrodnicze na trasie i w okolicach szlaku rowerowego wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-pomorskim

Na terenie rezerwatu żyje również wiele gatunków ptaków i owadów. Teren urozmaicają strome zbocza i wąwozy.

Las Mariański [112 ♣] **(rezerwat leśny)**

Położony na północ od Ostromecka grąd zboczowy o powierzchni ok. 28,5 ha. Poprzecinany licznymi jarami i wąwozami uchodzącymi do doliny Wisły. Atrakcją są również źródliska (warto dodać, że źródło Marii od 1894 r. jest wykorzystywane przemysłowo do produkcji alkalicznej wody mineralnej). Najstarsze drzewa w rezerwacie liczą 200 lat. Wiosną poszycie lasu jest ukwiecone chronioną przylaszczką pospolitą. W rezerwacie można spotkać wiele innych wiosennych roślin, takich jak: kokorycz pusta, marzanka wonna, zawilec żółty, ziarnopłon wiosenny; najdziwniejszą jest pasożytnąca na korzeniach drzew łuskiwnik różowy, którego podziemne kłącza osiagają masę do kilku kilogramów. W warstwie krzewów w rezerwacie rośnie bez czarny i dereń świdwa.

Obiekty przyrodnicze na trasie i w okolicach
szlaku rowerowego wzdłuż Wisły
w województwie kujawsko-pomorskim

Szlak na krawędzi skarpy w Lesie Mariańskim,

📷 Włodzimierz Bykowski

Obiekty przyrodnicze na trasie i w okolicach szlaku rowerowego wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-pomorskim

Las Piwnicki (rezerwat leśny) [113]

Położony na pn. zachód od Torunia, ok. 8 km od centrum miasta. Ma powierzchnię 37 ha. Utworzony został w 1956 r. w celu ochrony wielogatunkowych zbiorowisk leśnych sosnowo-dębowych i grądowych o cechach naturalnych na glebach z piasków terasowych i wydmych. W rezerwacie rosną m.in. 300-letnie dęby. Fauna rezerwatu reprezentowana jest przez prawie wszystkie gatunki płazów, gadów, ptaków i drobnych ssaków charakterystycznych dla obszaru niżowego. Najbardziej malownicze widoki rozpościerają się nad przepływającą przez Las Piwnicki Strugą Łysomicką. Na terenie rezerwatu działa Stacja Ekologiczna UMK w Toruniu, która umożliwia prowadzenie licznych badań przyrodniczych.

Linje (rezerwat torfowiskowy)

Położony na Pojezierzu Chełmińskim, na północ od Dąbrowy Chełmińskiej, obejmuje

Obiekty przyrodnicze na trasie i w okolicach
szlaku rowerowego wzdłuż Wisły
w województwie kujawsko-pomorskim

śródleśne torfowisko. Obszar podlegający ochronie ma powierzchnię 13 ha, z czego 6 ha objętych jest ochroną ścisłą. Rezerwat powstał w celu zabezpieczenia jedyne go na Niżu Polskim stanowiska brzozy karłowatej, która tworzy tu zwarty łąn o powierzchni ok. 1 ha. Gałązki krzewinki mieszają się z krzakami chronionego bagna zwyczajnego, które w okresie kwitnienia wypełniają torfowisko charakterystycznym ostrym zapachem. W rezerwacie rosną jeszcze inne ciekawe rośliny bagienne, takie jak rosiczka okrągłolistna, wełnianka pochwowata, żurawina błotna i liczne torfowce. Świat płazów reprezentuje m.in. chroniona rzekotka drzewna.

Łęgi na Ostrowiu Panieńskim [126 ♣] (rezerwat leśny)

Położony na pd. zachód od rezerwatu Ostrów Panieński (koło Chełmna). Obejmuje łąg o powierzchni 34 ha. Utworzony został w 1998 r. W dwuwarstwowym

Obiekty przyrodnicze na trasie i w okolicach
szlaku rowerowego wzdłuż Wisły
w województwie kujawsko-pomorskim

Torfowisko w okresie kwitnienia bagna zwyczajnego,

📷 Włodzimierz Bykowski

Obiekty przyrodnicze na trasie i w okolicach szlaku rowerowego wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-pomorskim

drzewostanie dominują trzy gatunki: dąb szypułkowy, wiąz szypułkowy oraz jesion wyniosły.

Łosiowe Góry [142] (zespół wzniesień)

Położony na północ od Grudziądza. Obejmuje wcinający się w Kotlinę Grudziądzką niewielki półwysep Pojezierza Iławskiego w kształcie trójkąta. Od pn. zachodu opada stromym zboczem w stronę Wisły. Porośnięty jest urozmaiconym gatunkowo drzewostanem. W południowej części znajduje się naturalny punkt widokowy, z którego można podziwiać ujściowy odcinek Osy oraz Wisłę, aż po XX-wieczne osiedla mieszkaniowe w Grudziądzu. Na obszarze Łosiowych Gór znajdują się umocnienia pochodzące z obu wojen światowych, w tym dobrze zachowane linie okopów, wkomponowane w teren betonowe schrony typu Tobruk oraz schrony bierne Regelbau 668. Najwyższe wzniesienie ma wysokość 88 m n.p.m.

Obiekty przyrodnicze na trasie i w okolicach szlaku rowerowego wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-pomorskim

Mątawa (rzeka) [21 ♣]

Lewy dopływ Wisły, o długości 62 km. Rzeka wypływa z jeziora Mątašek, położonego na wschód od Nowego, a następnie płynie na południe przez leśny kompleks Borów Tucholskich. W okolicach miejscowości Święte skręca na północ i wpływa do Doliny Dolnej Wisły, gdzie następnie płynie na północ, równolegle do największej polskiej rzeki. W rejonie doliny jej poziom jest niższy niż w Wiśle, dlatego w miejscu ujścia (koło Nowego) jej wody muszą być przepompowywane. Na odcinku od Borowego Młyna do miejscowości Święte rzeka stanowi atrakcyjny szlak kajakowy dla jedynek, z meandrami i malowniczymi rozlewiskami w rejonie tzw. Szwajcarii Rulewskiej. Mątawa jest rzeką o charakterystycznym kształcie przypominającym literę U. Brzegi rzeki są w niektórych miejscach częściowo obwałowane, a ok. 70% powierzchni jej dorzecza znajduje się na terenie Nadwiślańskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu.

Obiekty przyrodnicze na trasie i w okolicach szlaku rowerowego wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-pomorskim

Mień (rzeka) [103 ♣]

Prawy dopływ Wisły; od miejscowości Skępe do ujścia szlak kajakowy. Rzeka bierze początek w okolicach Jeziora Likieckiego, na Równinie Urszulewskiej, przy wsch. granicy woj. kujawsko-pomorskiego. Długość rzeki wynosi prawie 54 km, a powierzchnia zlewni 375 km². Mień płynie m.in. przez Skępe i Lipno, jest najważniejszym ciekim przepływającym przez Pojezierze Dobrzyńskie. Uchodzi do Wisły w okolicach położonej na lewym brzegu Nieszawy. Przez Żuchowo rzeka płynie głębokim, wyżłobionym jarem o miejscowej nazwie Piekiełko. Rzeka silnie meandruje, miejscami zbocza doliny dochodzą do kilkunastu metrów wysokości. Ten bardzo malowniczy odcinek Mieni w 2001 r. objęto ochroną jako rezerwat przyrody Przełom Mieni.

Olszyny Rakutowskie (rezerwat leśny)

Położony na wschód od Kowala, na terenie pd. części GWPK, przypadającej na woj.

Obiekty przyrodnicze na trasie i w okolicach
szlaku rowerowego wzdłuż Wisły
w województwie kujawsko-pomorskim

kujawsko-pomorskie, w bliskim sąsiedztwie rezerwatu Jezioro Rakutowskie. Powierzchnia wynosi prawie 175 ha. Ochroną objęty jest ols porzeczkowy, łąg jesionowo-olszowy oraz łąg wiązowo-jesionowy.

Osa (rzeka) [140 ↗]

Prawy dopływ Wisły, o długości ponad 96 km. Rzeka wypływa z jeziora Perkun na Pojezierzu Iławskim i jest naturalną granicą pomiędzy pojezierzami: Iławskim, Brodnickim i Chełmińskim. Osa tworzy liczne meandry w malowniczej i głębokiej dolinie, w której utworzono krajobrazowy rezerwat przyrody Dolina Osy. W okresie międzywojennym na rzece przebiegała granica pomiędzy Polską a III Rzeszą. Do Wisły Osa uchodzi na północ od Grudziądza, we wsi Zakurzewo, w pobliżu Łosiowych Gór.

Obiekty przyrodnicze na trasie i w okolicach
szlaku rowerowego wzdłuż Wisły
w województwie kujawsko-pomorskim

Ostnicowe Parowy Gruczna (rezerwat stepowy) [37 ♣]

Położony między Grucznem a Topolin-kiem. Ma powierzchnię 25 ha. Utworzony został w 1999 r. w celu ochrony muraw kserotermicznych z ok. 200 kępami kwitnącej i owocującej ostnicy Jana (stepowego gatunku trawy rzadko spotykanego w Polsce). Roślinność rezerwatu jest zróżnicowana, a zbocze cechuje się ciekawą rzeźbą terenu. Powierzchnia gleby w rezerwacie latem nagrzewa się do temperatury ok. 60°C, dlatego występuje tu wiele gatunków rzadkiej flory ciepłolubnej. Rezerwat podlega czynnej ochronie, polegającej na wykaszaniu i wycinaniu tarniny, ekspansywnej osiki, głogu i robinii akacjowej oraz wypasie zwierząt. Przywrócenie dwóch stad starych polskich ras: owiec wrzosówek oraz świniarek i ich wypasanie w rezerwacie przyczynia się do ochrony roślinności kserotermicznej oraz promocji rodzimych ras zwierząt gospodarskich.

Obiekty przyrodnicze na trasie i w okolicach szlaku rowerowego wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-pomorskim

Ostrów Panieński [125 ♦] (rezerwat leśny)

Położony na pn. zachód od Chełmna. Ma powierzchnię 14 ha. Utworzony został w 1956 r. Ochroną objęty jest fragment łągu wiązowo-jesionowego. Drzewostan rezerwatu tworzą głównie dęby szypułkowe, wiązy pospolite i jesiony. Mniejszą rolę odgrywają klony i topole. Niektóre dęby mają prawie 200 lat i osiągnęły rozmiary pomnikowe. Znaczącym składnikiem roślinności rezerwatu są także krzewy, wśród nich: bez czarny, dereń św. i czeremcha pospolita. Warto wiedzieć, że pierwszy rezerwat przyrody na tym terenie utworzono już w 1922 r. Obejmował on wówczas niebagatelną powierzchnię 168 ha.

Parów Cieleżyński [41 ♦] (osobliwość przyrodnicza)

Położony między Grabówkiem a Cieleżynem, na południe od Topolna. Rozległy

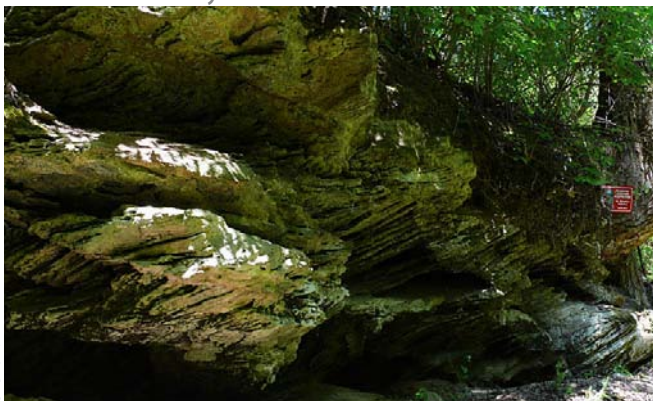

Obiekty przyrodnicze na trasie i w okolicach szlaku rowerowego wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-pomorskim

parów z licznymi odgałęzieniami, wcinający się w krawędź Wysoczyzny Świeckiej. Nachylenie zboczy sięga 70 stopni, w niektórych miejscach wykształciły się osuwiska i wypłuczyska. Środkiem parowu płynie Struga Niewieścińska. Parów porasta łęg jesionowo-olsowy ze stanowiskami wielu rzadkich roślin, jak bluszcz pospolity, turzyca prosowa, ziarnopłon wiosenny i skrzypy. Główną atrakcją parowu są trzy plejstoceńskie piaskowce-zlepieńce, z czego pod dwoma wytworzyły się jamy klasyfikowane jako niewielkie jaskinie. Największy gładz nosi imię Kazimierza Łusiewicza (Okap Cieleczyński). Znajduje się pod nim schronisko

Piaskowiec im. K. Łusiewicza w Parowie Cieleczyńskim,

📷 Włodzimierz Bykowski

Obiekty przyrodnicze na trasie i w okolicach szlaku rowerowego wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-pomorskim

o szerokości 6,5 m i wysokości dochodzącej do 1 m, które w trzech miejscach zmienia się w niewielkie korytarze. Jest to jeden z większych okazów piaskowców, jakie można spotkać w woj. kujawsko-pomorskim, i zasługuje na szczególną uwagę z powodu rzadkiego występowania, niezwykłego charakteru oraz interesującej genezy.

Płutowo (rezerwat leśny) [125 ♣]

Położony w połowie drogi między Unisławiem a Chełmnem, na zboczu doliny Wisły, w okolicy wsi o tej samej nazwie. Ścisły rezerwat utworzono w 1956 r. na powierzchni 18 ha. Ochroną objęty jest głęboki na 57 m i długi na ok. 1200 m parów, którego dnem płynie strumień, a zbocza porośnięte są grądem subkontynentalnym, gdzie występuje kilkadziesiąt gatunków drzew i krzewów (grab, dęby szypułkowe, lipy drobnolistne, buki, jesiony) oraz kilkaset roślin zielnych. Roślinność runa najlepiej prezentuje się wiosną, kiedy przez bezlistne korony drzew przedostaje się dużo

Obiekty przyrodnicze na trasie i w okolicach
szlaku rowerowego wzdłuż Wisły
w województwie kujawsko-pomorskim

światła. Zielony kobierzec zdobią wtedy głównie zawilce żółte, złocie i ziarnopłony wiosenne, na fioletowo kwitną miodunki ćmy. W rezerwacie można też spotkać czworolist pospolity i inne rzadkie lub chronione rośliny.

Puszcza Bydgoska [54 ▶, 58 ▶] (kompleks leśny)

Położona w Kotlinie Toruńskiej, na pd. wschód od Bydgoszczy. Ma powierzchnię 45 tys. ha. Drzewostan składa się głównie z sosny oraz domieszki drzew liściastych (dębu, brzozy, grabu). Bór porasta wysokie wydmy – pozostałość po lodowcach, które naniosły tu ogromne ilości piasków. Słaba jakość gleb spowodowała, że na terenach Puszczy Bydgoskiej nie rozwinęło się rolnictwo, a w efekcie nie wykarczowano lasów. Na obszarze leśnego kompleksu prawie nie ma zbiorników wodnych oraz rzek. Ten duży obszar leśny stanowi ważny element sieci korytarzy ekologicznych w Polsce, umożliwiających migrację zwierząt z terenów wsch. Polski na zachód i w kierunku

Obiekty przyrodnicze na trasie i w okolicach szlaku rowerowego wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-pomorskim

odwrotnym. Puszcza stanowi także teren rekreacyjny, jest miejscem pieszych wędrówek oraz wycieczek rowerowych mieszkańców pobliskich miast – Bydgoszczy i Torunia.

Reptowo (rezerwat ornitologiczny)

Położony między Ostromeckiem a Dąbrówą Chełmińską. Ma powierzchnię 4 ha. Powstał w celu ochrony kolonii czapli siwej, mimo to ostatnio liczba gniazdujących w rezerwacie par drastycznie się zmniejszyła. Florystycznie dominuje sosna.

Sartowice (park krajobrazowy) [27 ♣]

Położony na wysokiej skarpie park w stylu angielskim, zaprojektowany przez Irlandczyka Dionizego McClaira na przełomie XVIII-XIX w. Pierwotnie na jego terenie znajdowały się oranżeria i zwierzyńiec, a stawy były ostoją ptactwa. Powierzchnia parku wynosi ponad 5 ha. Park w Sartowicach jest jednym

Obiekty przyrodnicze na trasie i w okolicach
szlaku rowerowego wzdłuż Wisły
w województwie kujawsko-pomorskim

z cenniejszych w woj. kujawsko-pomorskim pod względem różnorodności gatunkowej – zawiera 18 pomnikowych okazów starodrzewu. W parku rośnie kilkaset ozdobnych drzew z różnych regionów świata. Na uwagę zasługują: dąb szypułkowy (w tym imponujący 450-letni Graf Schwerin), buk pospolity (forma zwisła), bożodrzew gruczołowaty, miłorząb dwuklapowy, iglicznia pospolita, płatan klonolistny, choina kanadyjska, jodła kalifornijska. Ze stromego urwiska roztacza się widok na dolinę Wisły.

Śnieżynka [30 ♣] (rezerwat florystyczny)

Położony opodal Sartowic, na pn. wschód od Świecia, przy ruchliwej szosie do Gdańska. Powierzchnia rezerwatu wynosi nieco ponad 3 ha. Śnieżynka obejmuje malowniczy śródpolny parów, którego dnem płynie struga (Czerwona Woda) z licznymi zakolami; strome stoki porastają drzewa liściaste, w tym dęby, lipy, graby, wiązy i jesiony. W rezerwacie

Obiekty przyrodnicze na trasie i w okolicach szlaku rowerowego wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-pomorskim

występuje ponad 130 gatunków roślin naczyniowych. Atrakcją Śnieżynki są kwitnące łanami na wiosnę śnieżyczki przebiśniegi.

Tążyna (rzeka) [65 ♣]

Lewobrzeżny dopływ Wisły, do której uchodzi w Otłoczynie (koło Ciechocinka). Długość Tążyny wynosi 50 km, a początek rzeka bierze w okolicach Inowrocławia, gdzie jako Kanał Parchański przepływa pn. granicą Lasów Balczewskich. W XIX w. na części rzeki przebiegała granica pomiędzy Prusami a Rosją. W pobliżu lewego brzegu znajduje się kilka niemieckich schronów z okresu II wojny światowej.

Uroczysko Prodnia [45 ♣] (użytek ekologiczny)

Położony na wschód od Jaruzyna. Utworzony został w 2000 r. Obejmuje okolice strugi

Obiekty przyrodnicze na trasie i w okolicach
szlaku rowerowego wzdłuż Wisły
w województwie kujawsko-pomorskim

wcinającej się w strome zbocze doliny Wisły. W uroczysku występują duże stanowiska skrzypów, a także śnieżyczki przebiśniegu.

Wda (rzeka) [31 ♣, 34 ♣]

Nazywana jest też Czarną Wodą. Początek bierze na Kaszubach, na Równinie Charzykowskiej, gdzie wypływa z jeziora Krężno w okolicach Bytowa, następnie przepływa przez Bory Tucholskie, a poniżej Tlenia wpływa na Wysoczyznę Świecką; do Wisły uchodzi w Świeciu. Długość rzeki wynosi 198 km, a teren dorzecza zajmuje 2325 km². Rzeka przepływa przez Wdzydzki Park Krajobrazowy (w woj. pomorskim) i Wdecki Park Krajobrazowy (w woj. kujawsko-pomorskim). Wda ma bardzo urozmaicony bieg, meandruje, tworzy widokowe przełomy, płynie przez rezerваты przyrody i oferuje różne atrakcje turystyczne, co przyczynia się do jej popularności wśród kajakarzy. Dodatkowo rzeka ma liczne dopływy, które są atrakcyjnymi szlakami kajakowymi dla jedynek.

Obiekty przyrodnicze na trasie i w okolicach
szlaku rowerowego wzdłuż Wisły
w województwie kujawsko-pomorskim

Wielka Kępa Ostromecka [118 ♦] (rezerwat leśny)

Położony naprzeciw bydgoskiego Fordonu, na zachód od Ostromecka, opodal mostu przez Wisłę. Ma powierzchnię 27 ha. Utworzony został w 1953 r. w celu ochrony rzadkiego łągu wierzbowo-topolowego oraz jesionowo-wiązowego, z licznymi okazami pomnikowych drzew, w tym 300-letnich topoli białych i czarnych oraz ponad 150-letnich dębów, jesionów, wiązów i wierzb. W warstwie krzewów spotkać można m.in.: kalinę koralową, kruszynę pospolitą i porzeczkę czarną, a w runie przytulieńkę czepną i nawłóć późną. Na wiosnę bywa często podtapiany przez Wisłę.

Wiosło Duże [16 ♦] (rezerwat leśno-stepowy)

Położony na granicy dwóch dzisiejszych woj.: kujawsko-pomorskiego i pomorskiego,

Obiekty przyrodnicze na trasie i w okolicach
szlaku rowerowego wzdłuż Wisły
w województwie kujawsko-pomorskim

na pograniczu Pojezierza Starogardzkiego i Doliny Dolnej Wisły. Jego powierzchnia wynosi prawie 30 ha. Utworzony został w 1972 r. Rezerwat obejmuje strome wiślane skarpy z licznymi stanowiskami chronionej roślinności leśno-stepowej. Przeważającym zbiorowiskiem leśnym jest grąd zboczowy. Z rzadkich ciekawostek florystycznych na uwagę zasługują m.in.: plu-skwica europejska, pajęcznica gałęzista, sasanka łąkowa, skrzyp olbrzymi, a w starorzeczu paproć wodna (salwinia pływająca), uznana w ramach „Konwencji o ochronie gatunków dzikiej flory i fauny europejskiej oraz ich siedlisk” za gatunek ściśle chroniony na terenie Europy. Ponadto z terenu rezerwatu można podziwiać rozległą panoramę kompleksu łąk i zarośli, starorzecza oraz przeciwległy brzeg Wisły.

Wójtowski Grąd (rezerwat leśny)

Położony na północ od Kowala i na pd. wschód od Włocławka, w zach. części GWPK.

Obiekty przyrodnicze na trasie i w okolicach
szlaku rowerowego wzdłuż Wisły
w województwie kujawsko-pomorskim

Powierzchnia rezerwatu wynosi prawie 4 ha. Ochroną objęty jest grąd na zboczu Jeziora Wójtowskiego, z okazami 100-letnich lip oraz stanowiskami wielu chronionych roślin.

Zbocza Płutowskie [125 ♣] (rezerwat stepowy)

Położony na północ od rezerwatu Płutowo, na południe od Starogrodu, na stromym, nachylonym do 30 stopni i wysokim, dochodzącym do 87 m n.p.m. zboczu doliny Wisły. Jego powierzchnia wynosi nieco ponad 34 ha i obejmuje odsłonięte, strome zbocza doliny Wisły w okolicy wsi Kiełp. Utworzony został w 1963 r. w celu zabezpieczenia rzadkiej flory ciepłolubnej, z której najważniejsze są zespoły pięciornika piaskowego i ostnicy włosowatej oraz miłka wiosennego. Ciekawostką jest przywrócenie w rezerwacie w 2000 r. wypasu owiec wrzosówek – jest to część programu chroniącego murawy roślinności ciepłolubnej przed zarastaniem innymi, niepożądanymi gatunkami.

Obiekty przyrodnicze na trasie i w okolicach szlaku rowerowego wzdłuż Wisły w województwie kujawsko-pomorskim

Zespół Parków Krajobrazowych Chełmińskiego i Nadwiślańskiego (ZPKChIN) [31 ▶]

Utworzony w 1993 r. jako Zespół Nadwiślańskich Parków Krajobrazowych w dawnym woj. bydgoskim, był w kolejnych latach powiększany i zmieniał nazwę, by po reformie administracyjnej przyjąć obecną nazwę i kształt na obszarze obejmującym prawie 60 tys. ha. W granicach zespołu parków znajduje się część Doliny Dolnej Wisły, w której wyróżniamy trzy regiony geograficzne: Dolinę Fordońską, Kotlinę Grudziądzką i Dolinę Kwidzyńską, z przylegającymi

Miłek wiosenny w rezerwacie Zbocza Płutowskie,

📷 Włodzimierz Bykowski

Obiekty przyrodnicze na trasie i w okolicach
szlaku rowerowego wzdłuż Wisły
w województwie kujawsko-pomorskim

do nich fragmentami wysoczyzn na odcinku od Nowego do Bydgoszczy. Środowisko przyrodnicze tworzy na terenie obszaru chronionego trzy podstawowe typy krajobrazu nizinnego. Pierwszym jest dno doliny, z obszarami zalewowymi i nadzalewowymi, obwałowaniami przeciwpowodziowymi, ze starorzeczami, z setkami kanałów irygacyjnych regulujących gospodarkę wodną na polach i łąkach oraz z lasami łągowymi. Drugim typem krajobrazu jest strefa zboczowa ze stanowiskami grądów oraz łąk z roślinnością ciepłolubną (kserotermiczną). Ostatnim jest wysoczyzna morenowa, która otacza Dolinę Dolnej Wisły; jest ona najczęściej wykorzystywana rolniczo lub porośnięta sosnowymi lasami. Na terenie ZPKChiN znajduje się 14 rezerwatów przyrody, w tym: Wielka Kępa Ostromecka, Las Mariański, Reptowo, Linje, Płutowo, Zbocza Płutowskie, Góra św. Wawrzyńca, Ostnicowe Parowy Gruczna, Ostrów Panieński, Łęgi na Ostrowiu Panieńskim, Śnieżynka, Grabowiec, Fletnowo, Wiosło Duże. W granicach chronionego obszaru znajduje się

Obiekty przyrodnicze na trasie i w okolicach
szlaku rowerowego wzdłuż Wisły
w województwie kujawsko-pomorskim

również 101 pomników przyrody ożywionej i nieożywionej oraz użytki ekologiczne. Wysokie walory przyrodniczo-krajobrazowe zespołu parków wzbogacają obiekty kulturowe, reprezentowane przez liczne grodziska wczesnośredniowieczne rozmieszczone na krawędzi doliny Wisły, założenia pałacowo-parkowe (Ostromecko, Rulewo, Sartowice, Trzęsacz), zabudowania pome noniczne (najliczniej występujące na Nizinie Sartowicko-Nowskiej) oraz założenia staromiejskie Świecia, Nowego i Chełmna.

Zielona Struga (rzeka) [59 ♣]

Lewy dopływ Wisły, o długości 34 km, którego źródła znajdują się w okolicy Nowej Wsi Wielkiej. Jest to jedyny ciek wodny przecinający Puszcę Bydgoską i znajdujące się na jej terenie wydmy śródlądowe, które wznoszą się na wysokość 30-110 m n.p.m. Od średniowiecza do XIX w. rzeka była wykorzystywana przemysłowo; zakładano na niej młyny i regulowano jej bieg, co

Obiekty przyrodnicze na trasie i w okolicach
szlaku rowerowego wzdłuż Wisły
w województwie kujawsko-pomorskim

spowodowało, że obecnie uchodzi do Wiśły na wysokości Dybowa, a nie jak kiedyś Wymysłowa. W końcowym fragmencie Zielona Struga tworzy malowniczy i głęboki wąwóz. Okolice rzeki charakteryzują się najmniejszą w Polsce sumą rocznych opadów atmosferycznych. Dlatego pełni ona ważną funkcję w lokalnym ekosystemie, a przyroda wokół strugi jest znacznie bardziej urozmaicona botanicznie niż pozostała część Puszczy Bydgoskiej.

Wiosenne wylewy Wisły w Strzelcach Dolnych,

📷 arch. UM WKP

Granice województw; granice powiatów

BYDGOSZCZ

Łabiszyn

● Gutowo

Miasta; wsie

Autostrady; drogi krajowe; drogi wojewódzkie;
drogi inne

Numeracja autostrad, dróg krajowych i
wojewódzkich

Linie kolejowe ze stacjami; promy

Toruń Główny

Kościół/kościół, klasztory; cerkwie; synagogi;
kaplice

Muzea; ratusze; obiekty etnograficzne; wiatraki

Zamki; pałace, dwory, zespoły parkowo-
pałacowe; wieże, forty, schrony

Obiekty zabytkowe; ruiny, grodziska
i stanowiska archeologiczne

Cmentarze, grobowce; krzyże; pomniki, obeliski
i posągi

Teatry; centra sportu i rekreacji; tężnie
solankowe i zabudowa uzdrowska

Punkty widokowe; inne atrakcje

Pomniki przyrody ożywionej, rezerваты;
granice rezerwatów

Rzeki, jeziora; pomniki przyrody nieożywionej

Lasy; granice parków krajobrazowych

Wiśłana Trasa Rowerowa w
kujawsko-pomorskim

Szlaki rowerowe

dłuższy zjazd lub podjazd na trasie;

pagórkowaty teren, szlak prowadzi w terenie o urozmaiconej rzeźbie, pokonujemy liczne wzniesienia;

odcinek asfaltowej szosy nadającej się do szybkiej jazdy rowerem;

miejsca, w których warto zrobić zdjęcia (punkt widokowy lub widokowe odcinki trasy);

jazda po piaszczystym podłożu, które w zależności od pory roku może utrudniać poruszanie się rowerem;

utrudnienia, takie jak niebezpieczeństwo związane z dużym ruchem samochodowym lub miejscem wymagającym wzmożonej uwagi (np. zmiana kierunku szlaku, którą można przeoczyć);

zabytki o dużej wartości historycznej lub kulturowej (np.: kościoły, klasztory, cmentarze, zamki, umocnienia obronne, forty), które znajdują się przy trasie szlaku lub w jego pobliżu;

rezerваты przyrody lub ciekawostki przyrodnicze (np.: głązy narzutowe, parki, użytki ekologiczne);

miejsca, w których można odpocząć (np. parki rozrywki, kina, kawiarnie).

**Wydano na zlecenie Urzędu
Marszałkowskiego Województwa
Kujawsko-Pomorskiego w Toruniu**
kontakt:

turystyka@kujawsko-pomorskie.pl

Opracowanie tekstów: W. Bykowski

Opracowanie wydawnicze:

Amistad sp. z o.o. – Program

PolskaTurystyczna.pl

ul. Stolarska 13/7, 31-043 Kraków

tel./faks: 12 4229922

e-mail: biuro@polskaturystyczna.pl,

www.polskaturystyczna.pl

Fotografie: arch. UM WKP, W. Bykowski,
D. Pach, R. Sawicki

Pobierz elektroniczne przewodniki

po Wiślanej Trasie Rowerowej w województwie kujawsko-pomorskim

Aplikacje na telefony
i urządzenia mobilne

iPhone

android

Windows Phone

Przewodniki
w plikach PDF

